

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

**MOĞOL İSTİLASI SONRASI TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE
GÖRÜLEN TÜRKMEN KÖKENLİ İSYANLAR**

ZEYNEP KAYAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2020

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI**

**MOĞOL İSTİLASI SONRASI TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE
GÖRÜLEN TÜRKMEN KÖKENLİ İSYANLAR**

ZEYNEP KAYAN

Danışman: Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Nasi ASLAN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Cahit KÜLEKÇİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2020

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Fatih Yahya Ayaz
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Nasi Aslan

Üye: Doç. Dr. Cahit Külekçi

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

.../.../20...

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.03 /02 / 2020

Zeynep KAYAN

ÖZET

MOĞOL İSTİLASI SONRASI TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİNDE GÖRÜLEN TÜRKMEN KÖKENLİ İSYANLAR

ZEYNEP KAYAN

Yüksek Lisans Tezi, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Fatih Yahya AYZAZ

Şubat 2020, 70 sayfa

Türkiye Selçuklu Devleti 627/1230 yılında Yassı Çimen Savaşı'nda Hârizmşahlar'ı mağlup ederek bu devletin yıkılmasına zemin hazırlamıştır. Savaş sonrasında Türkiye Selçuklu Devleti Moğollar ile komşu devlet olmuştur. Bunun sonucu olarak da Moğollar istilâ faaliyetlerini gerçekleştirmek için yönünü zayıflamaya başlayan Anadolu topraklarına çevirmiştir.

II. İzzeddin Keykâvus dönemine kadar az sayıda görülen dini-siyasi ya da sadece dini kökenli gerçekleşen Türkmen isyanları II. İzzeddin Keykâvus döneminden sonra sayısal olarak ani bir artış göstermiştir. İsyanların sebepleri arasında ekonomik sıkıntılar da girmiştir. Türkmen isyanlarının bu derece artması ve amacının değişiklik göstermesinin temel sebebini 634/1243 Köseadağ Savaşı ile devletin gerileme ve çöküş dönemine girmesinin ardından Moğollara verilen yüklü vergilere bağlayabiliriz.

Moğol istilâları Türkiye Selçuklu Devleti'ni dıştan parçalamaya çalışırken; Türkmen isyanları, kabiliyetsiz devlet adamları, devleti yönettiği bilincinde olmayan Sultanlar da devletin içten çökmesine sebep olmuştur. Çalışmamızda Moğolların Anadolu topraklarını istilâ etmesinin akabinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına zemin hazırlayan önemli etkenlerden Türkmen kökenli isyanlar ve bunlara neden olan faktörler birlikte ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Selçuklu, Türkmen, İsyan, Anadolu

ABSTRACT**TURKMEN-ORIGIN REVOLTS SEEN IN THE SELJUK STATE OF TURKEY
AFTER MONGOLIAN INVASION****ZEYNEP KAYAN****Master Thesis, Department of Islamic History and Arts****Supervisor: Prof. Dr. Fatih Yahya AYZ****February 2020, 70 pages**

The Seljuk State of Turkey defeated the Kharzem shah state in the Battle of Yassı Çimen in 627/1230, leading up to the destruction of this state. After the war, the Seljuk State of Turkey became a neighboring state with the Mongols. Consequently, the Mongols turned to Anatolian lands, which began to weaken, in order to carry out their invasion activities.

Turkmen revolts of religious-political or purely religious origin, which were seen in small numbers until the reign of Izzeddin Keykavus II, showed a sudden numerical increase after the reign of Keykavus II. Economic troubles were among the causes of the revolts. The main reason for the increase of Turkmen rebellions and the change of purpose can be attributed to the heavy taxes given to the Mongols after the state entering a period of regression and collapse with 634/1243 Kösedag War.

Mongol invasions while tried to tear apart the Seljuk State of Turkey from the outside; Turkmen revolts, incompetent statesmen, sultans who were unaware of the state's rule also led to the internal collapsing of the state. In our study, Turkmen origin revolts and the factors that led to the destruction of the Seljuk State of Turkey after the Mongols invaded Anatolian lands were discussed together.

Keywords: Turkey, Seljuk, Turkmen, Rebellion, Anatolia

ÖNSÖZ

Türkiye Selçuklu Devleti (467-708/1075-1308) Anadolu topraklarında ilk defa Türk adıyla kurulan ve Selçuklu devletleri arasında en uzun ömürlü olan devlettir. Bu devlet yaklaşık iki buçuk asır Anadolu topraklarının önemli bir kısmına hâkim olmayı başarmıştır. Devletin iç siyasetinin konusunu diğer beyliklerle olan mücadeleler, kardeş kavgaları ve Türkmen isyanları oluşturmaktaydı. Kuruluşundan yükseliş dönemine kadar Türkmen isyanına pek rastlanmasa da Moğol istilâsı ve yıkılış dönemine geçildiğinde Türkmenlerin devlete birçok kez başkaldırdığı görülmektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti uç topraklarında ikamet eden Türkmenler bir yandan Anadolu topraklarını Bizans, Haçlılar ve Moğollar gibi dış güçlerden korurken diğer yandan devletin zayıflaması, yöneticilerin yetersiz oluşu gibi durumlardan istifade edip kendi aralarında güç birliği oluşturarak Anadolu topraklarında siyasi otorite kurmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken de sadece siyasi değil askeri, dini, ekonomik etkenlerle isyanlarına farklı boyutlar kazandırmışlardır. Türkmen topluluklarını isyana sürükleyen birçok etken bulunmakla birlikte bunları Türkmenlerin karakteristik özelliği, Anadolu topraklarını Moğollardan koruma isteği ve maddi sıkıntılar olarak üç ana başlık altında düşünmek mümkündür.

Türk devletlerinde sıklıkla karşılaşılan iç isyanlar neticesinde devletin zayıf düşerek parçalanması olgusu tarihin önemli konuları arasındadır. Dolayısıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nin parçalanarak yıkılmasına giden süreçte meydana gelen iç isyanlar da bazı çalışmalara konu edilmiştir. Bunlar arasında Mehmet Ersan'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı başlıklı çalışması doğrudan konuya temas etmesiyle öne çıkar. Mehmet Suat Bal'ın Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyancıları (1243-1262) isimli makalesi de yine konuyu doğrudan ele alır. Ersan'ın çalışması Türkmen isyanlarını sosyal sorunlar başlığı altında incelemektedir. Bal'ın makalesi Moğol istilâsından sonra görülen Türkmen isyanlarını ele almıştır. Biz ise Türkmen isyanlarının sadece sosyal değil siyasi, ekonomik, askeri ve dini amaçlı olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca isyanların sadece Türkmenlerin önderliğinde gerçekleşmeyip bazı topluluklara da destek vererek isyan faaliyetlerine katıldıkları bilinmektedir. Bu bakımdan bizim çalışmamız söz konusu unsurlara da yer vermekte ve

bahsi geçen araştırmalardan da istifadeyle konuyu bir bütün halinde ele almayı amaçlamaktadır.

Çalışmamız, giriş bölümü hariç iki ana bölümden müteşekkildir. Birinci bölümde Türkiye Selçuklu Devletinde Türkmen topluluğu ve öneminden bahsedilip devletin siyasi tarihi ana hatlarıyla verilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise isyanların ortaya çıkmaya başlamasından II. İzzeddin Keykâvus dönemine kadar gerçekleşen isyanlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise II. İzzeddin Keykâvus dönemi ve sonrasında ortaya çıkan Türkmen isyanları incelenmiştir.

alışmalarında yardımlarını esirgeyemeyen kıymetli danışmanım Prof. Dr. Fatih Yahya Ayaz'a, lisans hayatımdan bu yana araştırma konusunu semem de dahil benden ilm ve manev yardımını esirgemeyen hocam Doç. Dr. Cahit Külekçi'ye, bu süreçte bana manevi destek veren ve araştırmamın son okumalarını birlikte yaptığımız kıymetli meslektaşlarım Ebru Karatař, Gizem Ünal Bozkurt ve Hilal akır'a ve bana destek olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep Kayan
Adana/2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Kapsamı Ve Yöntemi	1
3. Kaynaklar Ve Araştırmalar	2
4. Türkiye Selçuklu Devleti Ve Türkmenler.....	5
4.1. Ana Hatlarıyla Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi	5
4.2. Türkiye Selçuklu Devletinde Türkmenler	31

BÖLÜM I

II. İZZEDDİN KEYKÂVUS DÖNEMİNE KADAR TÜRKMEN İSYANLARI 35

1.1. Hârizm Türklerinin İsyanı (634/1237).....	35
1.2. Babaîler İsyanı (637/1240)	37

BÖLÜM II

II. İZZEDDİN KEYKÂVUS SONRASI TÜRKMEN İSYANLARI

2.1. Türk Ahmed İsyanı (647/1249)	44
2.2. Oyuz Melik İsyanı (646-647/1249)	45
2.3. Ağaç-Eri Türkmenlerinin İsyanı (652/1254)	46
2.4. Denizli Uc Beyi Türkmen Mehmed İsyanı (659/1261-675/1277).....	48
2.5. Hatîroğlu İsyanı (675/1276).....	49
2.6. Karaman Türklerinin Ayaklanması (622/714-1225/1314)	53
2.7. Germiyan Türkleri İsyanı (685/1286).....	60
2.8. Çobanoğlu Beyliği İsyanı (691/1292).....	61

SONUÇ	64
KAYNAKÇA	66
ÖZGEÇMİŞ	71

KISALTMALAR

- a.g.e* Adı geçen eser
b. Bin, ibn
bkz. Bakınız
bl. Bölüm
c. Cilt
çev. Çeviren
der. Derleyen
DİA *Diyanet İslam Ansiklopedisi*
ed. Editör
h. Hicrî
haz. Hazırlayan
hk. Hakkında
İA *İslam Ansiklopedisi*
İSAM İslami Araştırmalar Merkezi
krş. Karşılaştırmız
Ktp. Kütüphane/Kütüphanesi
nr. Numara
nşr. Neşreden
ö. Ölümü
S. Sayı
s. Sayfa
ss. Sayfa aralığı
s.nşr. Sadeleştirerek neşreden
ts. Tarihsiz
TTKY Türk Tarih Kurumu Yayınları
vb. Ve benzeri
vd. Ve devamı
y.y. Yayın yeri yok

GİRİŞ

1. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Çalışmamızın konusu Türkiye Selçuklu Devleti'nde ortaya çıkan Türkmen isyanlarıdır. Bu Türkmen isyanlarının Moğol istilâsı ile paralel bir artış sergilediği tespit edildiğinden Türkiye Selçuklu Devleti'nde Türkmen olgusu ve devletin Moğollarla ilişkileri de araştırmanın giriş kısmında ele alınmıştır. Bu isyanların Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına sebep olan önemli olayların ilk sıralarında yer aldığı belirtilmelidir. Daha önce de ifade edildiği gibi Türk devletlerinin yıkılışında iç isyanların veya içeriden kaynaklı birtakım hadiselerin önemli rol oynadığı bilinmektedir. Türkiye Selçuklu Devleti de aynı akibete dâçar olmuş bahsi geçen Türkmen isyanları, bizzat kurucu unsurlarının çıkardığı sorunlar sebebiyle devletin yıkılmasına zemin hazırlamıştır.

Bilindiği üzere Anadolu'nun Türklere yurt olmasını sağlayan Osmanlı Devleti'nin teşekkülünde önemli rol oynayan veya zemin hazırlayan devlet Türkiye Selçuklularıdır. Bu bakımdan Türkiye Selçuklu Devleti'ni yıkan unsurların neler olduğunu tespit edilmesi ve bunların başında gelen Türkmen isyanlarının bir bütün olarak ortaya konulması bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Ayrıca çalışma “ Türkmen halkı niçin isyan etmiştir, Türkmen halkını isyana sürükleyen gerekçeler nelerdir?” gibi sorulara cevap bulmak da bu çalışmanın amaçları arasındadır. Yine Türk Tarihi çalışmalarında sosyal hadiselere yönelik araştırmalara katkı yapmak da hedeflenmiştir.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırma kavramsal model olarak ele alındığında giriş kısmında Türkiye Selçuklu Devleti tarihi ana hatlarıyla verilmiş, ardından Türkmen kelimesinin etimolojisi yapıp Anadolu'ya göç eden Türkmen topluluklarının genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Sultan II. İzzeddin Keykâvus döneminde kadar Türkiye Selçuklu Devleti'nde gerçekleşmiş olan Hârizm Türklerinin İsyanı ve Babaîler İsyanı ele alınmıştır. İkinci bölümde ise II. İzzeddin Keykâvus döneminden devletin yıkılışına kadar gerçekleşmiş olan Türk Ahmed İsyanı, Oyuz Melik İsyanı, Ağaç-eri Türkmen İsyanı, Denizli Uc Beyi Türkmen Mehmet İsyanı, Hatîroğlu İsyanı, Karamanoğlu

Mehmed Bey ve Cimri (Siyavuş) İsyanı, Germiyan Türkleri İsyanı ve Çobanoğlu Beyliği İsyanı ele alınmıştır.

Bu noktada Moğol istilasından önce ortaya çıkan Türkmen veya başka grupların isyanları konumuza dâhil edilmemiştir. Zira bizim çalışmamız devletin Moğol istilasıyla çöküşe geçtiği, bu çöküşe Türkmen isyanlarının da önemli katkı yaptığı düşüncesiyle yola çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Selçuklu Devleti'ndeki bütün isyanlar değil sadece Moğol istilası sonrasında Türkmenlerin çıkardığı isyanlar incelenmiştir.

Araştırmanın yöntemini sırasıyla; tarama, tasnif, tahlil, tenkit ve terki oluşturmaktadır. Tarama aşamasında alan literatürü taranmış, ilgili kaynaklar tespit edilmiştir. Tasnif aşamasında kaynaklar dönemlerine ve ilgili konularına göre sınıflandırılmıştır. Tahlil kısmında kaynaklarda geçen olayların ele alınış biçimi ve müellifin ya da yazarın konuya ne maksatla bu şekilde yaklaştığı düşünülerek gerekli tespitler yapılmıştır. Tenkit kısmında rivayetler arasında ortaya çıkan tutarsızlıklar ve devlet ileri gelenlerinin izlemiş oldukları politika dönemin şartları göz önünde bulundurularak incelemeye tâbi tutulmuştur. Terki kısmında ise gerekli mukayeseler yapılarak elde etmiş olduğumuz bilgiler özgün bir şekilde araştırmamıza dâhil edilmiştir.

3. Kaynaklar ve Araştırmalar

Çalışmamız Moğol istilâsı sonrası Türkiye Selçuklu Devleti'nde görülen Türkmen isyanlarını ele almaktadır. Bundan dolayı dönemin kaynaklarından istifade edilerek bu isyanlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın kaynakları olarak ilk dönem eserleri ele alınmıştır. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti'ni ele alan kaynakların sınırlı olması dolayısıyla bilgiye birinci el kaynaktan ulaşmada güçlük çekilmiştir. Eserleri sıralayacak olursak dönemi ele alan ve çalışmanı en önemli kaynağı dönemin tarihçilerinden Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-müştehir bi-İbn Bîbî el-Müneccime'nin (ö. 684/1285'ten sonra) *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* (Selçuk name)¹ isimli eseridir. İki ciltten oluşan bu eser Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili en önemli vekâyinâme olup dili Farsçadır. Eserin sırasıyla İlhanlı devlet adamı Alâeddin Atâ Melik Cüveynî ve Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın isteği üzerine kaleme alındığı yaygın bir rivayettir. Bu durum da eserin dönem içinde yazılması güvenilirliğini

¹ Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-müştehir bi-İbn Bîbî el-Müneccime, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* (Selçuk name) (nşr. Mürsel Öztürk), II, Ankara 1996.

arttırırken devlet ileri gelenlerinin isteği üzerine yazılması gerçeklerin tam manasıyla gün yüzüne çıkmasına mani olmuş olabilir. Eserden Türkmen isyanları ve devletin tarihini ele alırken çokça istifade ettik. Aksarâyî nisbesiyle maruf Mahmûd b. Muhammed el-Aksarâyî (ö. 733/1332-33)'nin kaleme aldığı, *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr veya Tezkire-i Aksarâyî*² isimleriyle bilinen Farsça eser, İbn Bîbî'den yaklaşık elli yıl sonra gerçekleşen olayları da ele almaktadır. Eser özellikle II. Gıyâseddin Keyhusrev dönemi ve sonrasında yaşanan Moğol istilâlarına değindiğinden çalışmamız açısından önemlidir. Özellikle Hatîroğlu İsyânında Şerefeddin Hatîr'in yazmış olduğu fetihname ve yakalandıktan sonra yapmış olduğu savunmayı içerdiğinden çalışmamız için yararlı olmuştur. Simon De Saint Quentin'in *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*³ isimli eserinden ise Babaî isyanı ve Türk Ahmed isyanına dair önemli bilgiler elde edilmiştir. İsyânlar esnasında müellifin Anadolu topraklarında bulunuyor olması ve bize konu ile ilgili görüşlerini aktarması çalışmamız açısından son derece mühimdir.

Önemli yerli kaynaklardan biri de Anonim olmakla birlikte dönemindeki kaynaklardan farklı olarak tarih belirten *Selçuknâme* olarak da bilinen *Târih-i Âl-i Selçuk'tur*.⁴ Eserden devletin siyasi tarihi ile Karaman Türklerinin ayaklanması, Germiyan Türkleri İsyânı ve Çobanoğlu Beyliği İsyânı incelenirken istifade edilmiştir. Türkmenlerin özellikleri ve Türkiye Selçuklu Devleti'nde Türkmenlerin faaliyetlerini ele alırken Urfalı Mateos'un "Vekayinâme (952-1136) ve Papaz Grîgor'un Zeyli (1136-1162)"⁵ eserinden faydalanılmıştır. XVII. yüzyılda Münecsimbaşı Ahmed b. Lütfullah tarafından telif edilen ve *Câmi'u'd-düvel* olarak meşhur olan *Şahâ'ifü'l-ahbâr fi vekâyi'i'l-a'sâr*⁶ adlı eserin ikinci cildinde Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan hadiseler kısaca ele alınmıştır. Devletin tarihi başta olmak üzere Hârizm Türklerinin İsyânı, Babaîler İsyânı ve Hatîroğlu İsyânı başlıklarında diğer eserlerle mukayese edilerek kullanılmıştır. Yine aynı dönemde kaleme alınan Yazıcızâde Ali'nin *Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Oğuzname- Selçuklu Tarihi)*⁷ adlarıyla bilinen eseri de Osmanlı Devleti döneminde ele alınan ve Türkmen beylerinin boylarının tespit edilmesinde önemli bir

² Mahmûd b. Muhammed el-Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr* (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.

³ Quentin, Simon De Saint, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Antalya 2006.

⁴ Anonim, *Selçuknâme- Târih-i Âl-i Selçuk* (çev. Halil İbrahim Gök- Fahreddin Coşguner), Ankara 2014.

⁵ Urfalı Mateos, *Vekayinâme (952-1136) ve Papaz Grîgor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andriasyan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

⁶ Münecsimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikleri* (Haz. Ali Öngül), I-III, İstanbul 2017.

⁷ Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk (Oğuzname- Selçuklu Tarihi)* (neş. Abdullah Bakır), İstanbul 2017.

kaynak olduğu için istifade edilmeye çalışılmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin diğer devletler ve sultanlar arası yazışmalarını bir araya getirip vesika niteliğinde olan Osman Turan'ın *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*⁸ adlı eseri göz önünde bulundurulmuştur.

Türkiye Selçuklu Devleti ile ilgili yapılan araştırmalar giderek artmaktadır. Çalışmamızın çeşitli kısımlarında konumuzla bağlantısı olan araştırmalardan istifade ettik. Ancak şunu da belirtmemiz gerekir ki Türkmen isyanlarını doğrudan inceleyen araştırmalar sınırlıdır. Bunlardan ilki ve en önemlisi Mehmet Ersan'ın “Türkiye Selçuklu Devletinin Dağılışı”,⁹ isimli araştırma konumuzla doğrudan ilgili iki araştırmadan biridir. Konumuzla doğrudan ilgili bir diğer araştırma ise Mehmet Suat Bal'ın “Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyânları (1243-1262)”¹⁰ isimli makalesidir. Bu makale bazı Türkmen topluluklarının nerede ve ne zaman isyan ettiklerini belirtmesi açısından son derece önemlidir. Osman Turan'ın “Selçuklular Zamanında Türkiye”¹¹ isimli çalışması ise tezimizin neredeyse her noktasına katkı sağlamıştır. Yazarın olayları her açıdan ve karşılaştırmalı bir şekilde ele alması ufuk açıcı niteliktedir. Çalışmamıza Türkmen isyanlarını ana hatlarıyla ele alan Nejat Kaymaz'ın “ Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü”¹² ile II. Gıyâseddin Keyhüsrev dönemini ele alan “II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri”¹³ isimli çalışmalar katkı sağlamıştır. Ayrıca yazarın Muînüddin Süleyman Pervâne ile ilgili “Pervâne Süleyman”¹⁴ isimli araştırması yaşanan isyanların sebeplerinden biri olan yönetim sorunlarından bahsetmiş olup çalışmamız açısından son derece mühimdir. Çalışmamızın başlıklarından olan Babaîler isyanını doğrudan ele alan Ahmet Yaşar Ocak'ın “Babaîler İsyânı (Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam - Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)”¹⁵ isimli çalışması tezimize önemli katkı sağlamıştır. Georg Ostrogorsky'nin “Bizans Devleti Tarihi”¹⁶ Türkiye Selçuklu Devleti'nin Bizans Devleti

⁸ Turan, Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 2014.

⁹ Ersan, Mehmet, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010

¹⁰ Bal, Mehmet Suat, “Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyânları (1243-1262)”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2 / 2 , Haziran 2005.

¹¹ Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat (14. Basım), İstanbul 2016.

¹² Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

¹³ Kaymaz, Nejat, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.

¹⁴ Kaymaz, Nejat, *Pervâne Süleyman*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.

¹⁵ Ocak, Ahmet Yaşar, *Babaîler İsyânı (Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam - Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)*, Dergâh Yayınları, (5. Baskı), İstanbul 2011.

¹⁶ Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları (TTKY), Ankara 2017.

ile olan münasebetini ele aldığından ilgili yerlerde istifade ettik. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Memlûkler ile ilişkilerini incelerken ise Fatih Yahya Ayaz'ın "Memlûk-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri"¹⁷ isimli çalışmaya başvurulmuştur.

4. Türkiye Selçuklu Devleti ve Türkmenler

4.1. Ana Hatlarıyla Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi

¹⁷ Ayaz, Fatih Yahya , "Memlûk-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, 2016.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu I. Rükneddin Süleyman Şah (1075-1086) olup babası Kutalmış'tır (ö.455/1063). Kutalmışoğlu Süleymanşah Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmadan önce Büyük Selçuklu Devleti, Bizans, Bağdat'ta Abbasi Devleti ve Mısır'da Fâtımî Devleti bulunmaktadır. Bunların dışında Kâkuyeoğulları (İsfahan ve Hemedan'da), Aphaza ve Gürcüler (Kafkasya'da), Ziyaroğulları (Hazar Denizi'nin güneyinde), Mervanoğulları (Diyarbakır çevresinde), Ukayloğulları (Musul çevresinde) ve Mirdasoğulları (Halep ve çevresinde) gibi birtakım küçük emirlikler bulunmaktaydı. Ancak Türkiye Selçuklu Devleti'nin bölgede hâkimiyet kurmasıyla büyük bir kısmı devlete bağılıklarını bildirdiler.¹⁸ Kutalmış Büyük Selçuklu Devleti Sultanlarından Tuğrul Bey'e (1040-1063) hizmet etmişse de tahtta hakkının olduğunu iddia ederek Sultan'ın ölümüne kadar mütemadiyen isyan girişiminde bulunmuştur.¹⁹ Tuğrul Bey'in 455/1063'te vefatı üzerine onun yerine Sultan olarak geçen Alp Arslan (1064-1072)²⁰ ile karşı karşıya gelmiş, her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği savaş sonucunda Kutalmış öldürülmüştür. Oğulları da öldürülmek üzere iken vezir Nizamülmülk'ün tavsiyeleri üzerine Birecik-Urfa bölgelerine gönderilmiştir.²¹

463/1071'de meydana gelen ve Anadolu'nun artık bir Türk yurdu olmasını sağlayan Malazgirt Savaşı'nın²² ardından yaklaşık bir yıl sonra tahta çıkan Melikşah (1072-1092)²³ Kutalmışoğullarını serbest bırakmıştır. Alp Arslan'ın vefatı ve Kutalmış, el-Basan ve Kavurt'a tâbi olan Yabgulular'ın devlete karşı isyan düşüncesinde olması Süleyman Şah'a tahta çıkabilme umudunu vermiş, Süleyman Şah kısa bir zamanda çevresindeki Türkmenleri toplayarak önce Haleb'i, ardından da Antakya'yı kuşatmıştır.²⁴ Antakya kuşatmasının başarısız olması üzerine Anadolu topraklarında ulaştığı yerleri herhangi bir direnişle karşılaşmadan İznik de dâhil olmak üzere ele geçirmiştir. Süleyman Şah'ın herhangi bir mukavemetle karşılaşmaması, bu dönemde Bizans'ın ne kadar zayıfladığını göstermektedir.²⁵

¹⁸ Sevim, Ali, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 1.

¹⁹ Sümer, Faruk, "Tuğrul Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXI, s. 345-346, 2012.

²⁰ Kafesoğlu, İbrahim, "Alparslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, II, s. 526-530, 1989.

²¹ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 11.

²² Sevim, Ali, "Malazgirt", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, s. 481-483, 2003.

²³ Özaydın, Abdülkerim, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, s. 54-57, 2004.

²⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 77-78.

²⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 84.

İznik'in 467/1075'te fethinin ardından Süleyman Şah, Bizans'ın Anadolu ve Suriye ile olan bağlantısını kesebilmek amacıyla İznik'i Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti ilan etmiştir.²⁶ Bizans'ın içinde çıkan iç karışıklıklara da müdahale etmeye başlayan Süleyman Şah, Bizans İmparatoru Mihael yerine ordu komutanı olan N. Botaniates'e destek vererek Bizans İmparatorluğu'nun çökmesini amaçlamıştır. Süleyman Şah'ın desteğiyle 1078'de imparatorluğu ele geçiren Botaniates ile Türk askerleri Üsküdar'a kadar ulaşmış, İmparator ile anlaşma yaptığı tahmin edilen Melikşah kardeşi Tutuş'u aynı yıl içerisinde Suriye'ye göndererek Yabguluları itaat altına alıp Bizans'ı yeniden İmparator Mihael'e sunmak ve bununla birlikte Anadolu'nun hâkimiyetini Süleyman Şah'tan almayı planlamıştır. Suriye'ye ordu komutanı olarak gönderilen Emir Porsuk Mansur'u Botaniates'ten istemiş ancak olumsuz cevap alınca aralarında savaş gerçekleşmiş ve Mansur öldürülmüştür.²⁷ Ancak Süleyman Şah Tutuş'un ordusunu mağlup ederek devletini güvence altına almıştır.

Botanies tahta geçmesinin ardından Anadolu topraklarını Selçuklulara dağıtması üzerine Süleyman Şah ile arası açılmış ve 1080 yılında karşı karşıya geldikleri İznik Muharasası'nda Botaniates mağlup oldu. Karışıklıktan faydalanan Alexios Komnenos 1081'de imparatorluğu ele geçirdi. Bu karşılaşma neticesinde Anadolu'nun her yerine yayılma imkânı bulan Türkler, Boğazlara kadar ulaşarak Bizans ve Büyük Selçuklu Devleti için tehlike oluşturmaya başladı. Boğazları korumaya çalışan Alexios Komnenos 1081 yılında Süleyman Şah ile anlaşma yapmış ve iki devlet arasındaki sınır Drakos Çayı olarak belirlendi. Bu anlaşma ile Türkiye Selçuklu Devleti resmi olarak ilk defa tanındı. Ayrıca bu anlaşma Bizans'ın Anadolu topraklarının tamamının Türkiye Selçuklu Devleti'ne bıraktığını ve artık onlara ait olduğunu kabul ettiğini de gösterir.²⁸ Süleyman Şah'ın fetih başarılarını ve bu dönemde uygulamaya geçen mîrî toprak rejimini²⁹ duyan Türkmenler 1080 yılında Azerbaycan'dan akınlar halinde gelirken Bizans'ın baskısından kaçan diğer milletler de Türkiye Selçuklu Devleti'ne sığınmaya başladı.

Anadolu'nun doğusunda henüz kurulmaya başlanan Ermeni prensliği Türkiye Selçuklu Devleti için tehlike oluşturmaya başlayınca 475/1082 yılında Süleyman Şah ve ordusu Ermeni prensliğini ortadan kaldırmak için Tarsus'u, bir yıl içerisinde de Kilikya

²⁶Gordlevski, Vladimir Aleksandroviç, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, s. 40.

²⁷Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 86-88.

²⁸Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 90-91.

²⁹Ayrıntılı bilgi için bkz. Kenanoğlu, M. Macit, "Mîrî Arazi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, s. 157-160, 2005.

(Çukurova) bölgesinde bulunan Misis, Anazarba ve Adana'yı ele geçirerek Antakya üzerine harekete geçmiştir. 358/969'dan beri Rumlar ve ardından Ermenilerin elinde bulunan Antakya, Süleyman Şah'ın planlı hareketi ile 477/1084'te Filateros'un elinden alınarak Selçuklu topraklarına katılmıştır.³⁰ Antakya'nın fethi öncesi Ermeni prensi Filaretos Şerefüddeve Müslim'e cizye vermektedir. Fetih sonrası Müslim'in Süleyman Şah'tan cizye talep etmesinin sonucu iki taraf arasında çıkan çatışmada Süleyman Şah Türkmenlerin kendine destek vermesi ile galip olmuş, Müslim öldürülmüş ve 1085'te Haleb kuşatılmıştır. Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethettiğini duyan Melikşah her ne kadar dini duygularından ötürü bu fetih için sevindiğini belirtse de³¹ Süleyman Şah ile Anadolu topraklarında karşı karşıya kaldığı için savaşmaları da kaçınılmaz hale gelmişti. Haleb kuşatması ile karşı karşıya gelen Süleyman Şah ve Melikşah 479/1086'da Ayn Saylam mevkiinde karşılaşmıştır. Çarpışmanın ilk anlarında Türkmenlerin de desteğiyle galip durumda olan Süleyman Şah Artuk Bey ve Türkmenlerin saf değiştirmesiyle mağlup olmuş ve şehit edilmiştir.³² Anadolu fatihi unvanlı Süleyman Şah fetihleri ile Türkiye'de ilk Türk devletinin temellerini atma şerefine nail olmuştur. Fetihler sonucu Adalar Denizi ve Akdeniz'e ulaşan Türkler Avrupa milletleri ile tanışmış, kurdukları ilişkiler Osmanlılar dönemindeki ilişkileri dahi etkilemiştir.

Süleyman Şah'ın ölümü ile Melikşah Haleb'e gelerek kardeşi Tutuş'u Şam meliki yapmıştır. Süleyman'ın ölümü ile yerine ordu komutanı olarak görevlendirdiği Ebü'l-Kâsım geçmiştir. Ebü'l-Kâsım yönetimi ele aldıktan sonra Süleyman Şah'ın Bizans ile yapmış olduğu anlaşmayı bozarak boğazlara doğru ilerlemiş ve Marmara sahillerini ele geçirmiştir. Karadan sağlamış olduğu hâkimiyeti denizden de sağlamak amacıyla gemiler inşa ettirmiş ancak bunlar Bizans tarafından yakılıp yıkılmıştır. Büyük Selçuklu emiri Porsuk'un atlı kuvvetlerini göndermesiyle Bizans ordusu geri çekilmiştir. Ebü'l-Kâsım çekilen Bizans kuvvetlerine yetişip onları yenilgiye uğratmış ve İzmit'i fethetmiştir. İznik'i geri almak üzere dönen Ebü'l-Kâsım bu kez Porsuk'u karşısında bulmuş ve Melikşah'ın huzuruna çıkıp İznik'i geri almayı talep etmiştir. Ancak bu talebi kabul edilmeyip yolda Selçuklu emiri Bozan tarafından öldürülmüştür.³³ Böylece Süleyman Şah'ın ölümünden Melikşah'ın ölümüne kadar Türkiye Selçuklu Devleti yaklaşık altı yıl

³⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 98-101.

³¹ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 16-17.

³² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 102-105. Süleyman Şah'ın ölümü için ayrıca bkz. Atsız, *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, s. 15-16.

³³ Ali Sevim- Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014 (2. Baskı), s. 528-529.

hükümdarsız kalmış; Melikşah Süleyman'ın oğullarını vefatına kadar yanında tutarak Anadolu topraklarında birlik ve beraberlik sağlamayı amaçlamıştır.³⁴

Melikşah'ın ölümü üzerine kardeşi Kulanarslan'ın desteğiyle büyük bir ordu toplayan I. Kılıcarslan, 485/1092-1093'te İznik'e gelerek tahta oturdu. Bölgede faaliyet gösteren Çaka Bey'in³⁵ kızı ile evlenip yeterli güce ulaştıktan sonra kendisi için tehlike oluşturan Çaka Bey'i Bizans İmparatoru Aleksios'un da kışkırtmaları sonucu öldürdü.³⁶ Bizans ile ittifak yapan I. Kılıcarslan 1095 yılında Malatya üzerine düzenlediği seferde şehri ele geçireceği esnada Haçlıların³⁷ Anadolu topraklarına girdiği haberini alır almaz seferi bırakıp İznik'e döndü. 1096 yılının Eylül ayında fiili olarak başlayan ve I. Haçlı Seferi olarak adlandırılan bu saldırı, Sultan'ın kardeşi Davud'un Türkmenleri toplayarak İzmit'e varmadan yaklaşık 60.000 kişiyi kılıçtan geçirmeleri ile sonuçlandı. Ancak kısa bir süre zarfında daha kalabalık bir Haçlı ordusu ile karşılaşan Türkler ağır kayıplar verdikten sonra teslim olmak zorunda kaldılar ve İznik Bizans'ın eline geçti. İznik'ten dönen Türkler 1097'de Eskişehir yakınlarında Haçlılarla bir kez daha karşılaştı ve yine ağır yenilgiye uğradı. Türklerin elinden çıkan İznik Orhan Gazi'nin İznik'i fethine kadar Bizans'ın elinde kaldı, Türkiye Selçuklu Devleti de başkentini İznik'ten Konya'ya taşımak zorunda kaldı.³⁸ Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırları batıda Eskişehir- Antalya hattına kadar daraldı, Çukurova Ermeniler tarafından ele geçirildi, Urfa ve Antakya'da ise Haçlı Devletleri kuruldu. Bu durum Türkler için sıkıntılı bir durum gibi görünse de Orta Anadolu'ya sıkışan Türkler, güçlerini kısa sürede toplama fırsatı bulmuş ve daha güçlü konuma geldi.

Haçlıların daha büyük bir kuvvetle geldiği haberini alan I. Kılıcarslan Danişmendli Gümüştekin ve çevredeki Türkmen beyleri ile birlik olarak Çankırı'da toplandılar. 1101 yılında üç ayrı Haçlı ordusunu mağlup edip Haçlı hareketini durduran I. Kılıcarslan doğunun güvenliğini sağlamak amacıyla Danişmendli Gümüştekin'in elinde bulunan Malatya üzerine sefer düzenlemiş ve 1105'te şehri ele geçirmiştir. Bunun üzerine

³⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 125-126.

³⁵ İlgürel, Mücteba, "Çaka Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, VIII, s. 186-187, 1993.

³⁶ Demirkent, Işın, "Kılıcarslan I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s. 396-397, 2002.

³⁷ Haçlılar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Demirkent, Işın, "Haçlılar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XIV, ss. 525-546, 1992.

³⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 127-130. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Hacıgökmen, Mehmet Ali, "Türkiye Selçukluları Zamanında Konya'nın Devlet Merkezi Oluşu", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, s. 231-260, 2011.

Erzurum ve Ahlat haricindeki bölgeler de Sultan'a tâbiyetini beyan etmiştir. 1106 yılında Urfa'yı ele geçirmek için akın yapan Sultan rahatsızlanınca muhasarayı bırakmıştır. 1107'de Musul'u alan Sultan, oğlu I. İzzeddin Mesud'u melik olarak görevlendirmiştir. Bu fetihlerle birlikte devletin toprakları genişlemiş ve Büyük Selçuklu Devleti ile komşu olma durumu iki devleti yeniden karşı karşıya getirmiştir. Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın komutanı Çavlı öncülüğünde bir ordu I. Kılıcarslan'ın ordusu ile karşı karşıya gelmiştir.³⁹ Habur nehri kıyısında gerçekleşen şiddetli çarpışmada I. Kılıcarslan galip olmasına rağmen Anadolu beylerinin taraf değiştirmeleri sonucu Türkiye Selçuklu Sultanı ağır bir yenilgiye uğrayarak 14 Haziran 1107 (19 Şevval 500)'de Habur nehrine düşmüş ve vefat etmiştir.⁴⁰ Çavlı zaferinin ardından Musul'u ele geçirmiş ve I. Kılıcarslan'ın oğlu I. İzzeddin Mesud'u esir alarak Muhammed Tapar'a götürmüştür.⁴¹

I. Kılıcarslan'ın ölümünün ardından devletin başsız kalması üzerine Bizans, Haçlılar ve Ermeniler Anadolu topraklarına saldırıya geçerek devleti zayıflatmaya başladılar. Bunun üzerine Muhammed Tapar I. Kılıcarslan'ın oğlu olan Şâhinşâh'ı (Melikşah) sultan ilan etti. Şâhinşâh tahta geçer geçmez ağabeyi İzzeddin Mesud'u hapsedirdi. (503/1110) Devletin düzenini sağlayan Melikşah, Bizans'ın üzerine sefer düzenledi ancak başarılı olamaması üzerine Bizans İmparatoru Aleksios Komneos ile bir anlaşma yaptı. Kısa süre sonra Aleksios'un seferde olmasını fırsat bilen Melikşah'ın büyük bir ordu toplayıp Bizans'ın üzerine yürüme çalışmalarını duyan Aleksios yönünü Anadolu topraklarına çevirmiştir. İki ordunun 1114'te Konya önlerinde karşılaşmış olduğu savaşın sonuçlanamaması üzerine daha fazla kayıp vermemek amacıyla Melikşah barış teklif etmiş ve 1116'da anlaşma yapılmıştır. Melikşah dönmek üzere iken ağabeyi İzzeddin Mesud'un hapsedildiği yerden kaçıp kendine komplo kurduğunu haber alması üzerine hemen harekete geçmiştir. Yolda kendi askerlerinin de İzzeddin Mesud'un tarafına geçmesi üzerine yakalanan Melikşah, kardeşi tarafından gözlerine mil çektirilmiş ve sonra da 1116'da öldürülmüştür.⁴²

Melikşah'ın ölümü üzerine kayınpederi Danişmendli Gazi'nin desteğiyle tahta geçen I. İzzeddin Mesud, yine kayınpederinin desteğiyle 518/1124'te Malatya'ya sefer

³⁹ Demirkent, "Kılıcarslan I", s. 397-398.

⁴⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 131-138.

⁴¹ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 20-21.

⁴² Kesik, Muharrem, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXI, s. 58-59, 2004.

düzenlemiş ancak şehri ele geçirememiştir. Ankara ve Kastamonu Meliki ve aynı zamanda Sultan Mesud'un kardeşi olan Melik Arab kardeşinin Danişmend Gazi ile işbirliği yapmasına öfkelenerek 30.000 kişilik bir ordu ile Sultan I. Mesud'un üzerine yürümüş ancak başarılı olamaması neticesinde I. Mesud Ankara'nın hâkimiyetini ele geçirmiştir.⁴³ Bizans İmparatoru Aleksis'in ölümünü fırsat bilen Sultan 1119'da Denizli'yi ele geçirmiştir. Aleksis'in yerine geçen oğlu bir süre sonra Türkmenlere karşı sefer düzenleyerek 1120'de Ulu-Borlu'yu ele geçirmiştir.⁴⁴ Selçukluların Bizans'a karşı yaptığı seferler üzerine Bizans da Selçuklular üzerine harekete geçip Konya önlerine kadar gelmiştir. Ancak Sultan I. Mesud'un sayıca az olan ordusuna rağmen Bizans ordusu 1146'da mağlup olmuş ve geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁴⁵ Aynı tarihlerde Artuklular'ın ve damadı Atabeg Nureddin'in desteğiyle Malatya'ya ikinci kez düzenlediği seferde bu kez başarılı olmuştur.⁴⁶ Sultanın Bizanslılar ile mücadele ettiği esnada Melik Muhammed Malatya'ya yerleşmiş olan kardeşi Aynüddeve ile mücadelesinde başarılı olarak Elbistan ve Ceyhan'ı da ele geçirmiştir.⁴⁷ Sultan I. Mesud oğlu Kılıç Arslan ile ilk önce Franklara karşı 544/1149'da sefer düzenleyerek Maraş'ı ele geçirmiştir. Ardından Haçlılara karşı sefer düzenleyerek Göksun, Besni, Göynük, Ayıntâb, Dulûk ve Ra'ban şehirlerini 545/1150'de ele geçirmişlerdir. Ermeni Prensi Thoros'un Çukurova'da Bizans'ı mağlup ederek ele geçirdiği topraklara 549/1154 yılında gelen Sultan I. Mesud, saldırıya geçmeden evvel Thoros'a bu toprakları istilâ etmek için değil aksine Bizans'tan korumak için kendilerine teslim etmesini söylemiştir.⁴⁸ Sefer başlamış ancak doğal afetin ortaya çıkması sonucu Sultan seferden dönmüş ve yaklaşık on ay sonra da rahatsızlanarak 550/1155 yılında vefat etmiştir. Ölmeden evvel ülkeyi Türk geleneklerine uygun olarak üç oğlu arasında taksim etmiş ancak karışıklık çıkmasını engellemek için oğlu II. İzzeddin Kılıcarslan'ı sultan ilan etmiştir. Sultan I. Mesud dönemi birçok yeniliğin ve gelişmenin olduğu bir dönemdir. Türkiye Selçuklu Devleti parasının ilk olarak bu dönemde bastırılması, tarihi kaynaklarda Romania olarak adlandırılan Anadolu topraklarının Sultan I. Mesud dönemi ile Diyar-ı Rum veya Turkia olarak adlandırılmaya başlanması dönemin önemini belirtmektedir.⁴⁹

⁴³ Sümer, Faruk, "Mesud I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, s. 340, 2004.

⁴⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 187.

⁴⁵ Anonim, *Selçuknâme*, s. 36-37.

⁴⁶ Sümer, "Mesud I", s. 341; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 207-212.

⁴⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 201.

⁴⁸ Ersan, Mehmet, "Ortaçağ Ermeni Kaynaklarına Göre Selçuklu Sultanları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1 (2010), s. 152-153.

⁴⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 217-221.

Sultan Mesud'un ölümünün ardından tahta geçen oğlu II. İzzeddin Kılıcarslan tahta geçer geçmez birçok sultanın da yaşamış olduğu taht kavgası ile karşı karşıya geldi. Ankara ve Çankırı bölgelerinde hüküm süren kardeşi Şâhin Şah iki eniştesi Kayseri Meliki Danişmendli Zünnûn ve Sivas Meliki Yağıbasan ile ittifak kurup saltanatı ele geçirmek için II. Kılıcarslan'a karşı savaş açtı. Bizans İmparatoru Manuel'in de bu ittifaka destek vermesi üzerine çaresiz kalan Sultan İzzeddin Kılıcarslan, Yağıbasan'ın saldırısı neticesinde İstanbul'a gidip İmparator Manuel ile görüşme kararı aldı.⁵⁰ İmparator Manuel II. Kılıcarslan'ın zayıf düşmesini fırsat bilerek anlaşma fikrini onayladı. Yağıbasan'ın ölümü üzerine kardeşi Şâhin Şah'ın ve Danişmendliler'in üzerine sefer düzenleyen II. Kılıcarslan 1165'te Elbistan, Darende ve Gedük bölgelerini ele geçirdi ve 1169'da Danişmendlilerin yönetimini sonlandırdı. Danişmend emiri Zünnûn'un kaçarak Nureddin Mahmud'a sığınmasının ardından Şâhin Şah'ın da desteğiyle II. Kılıcarslan'a karşı yeniden ittifak kuruldu ve yeniden çarpışmalar gerçekleşti. Bu çarpışmalar neticesinde Atabeg Nureddin Mahmud 568/1172'de Merziban, Maraş, Göksun ve Behisni'yi işgal etti. 1174'te Nureddin'in vefatı ile tekrar harekete geçen Sultan 1175 sonlarına kadar Sivas, Niksar, Komana, Tokat ve diğer Danişmend illerini ele geçirmeyi başardı. Danişmend beylerinden Melik Muhammed 1175'te Malatya Beyliği'ni almayı başardı. Şâhin Şah ve Zünnûn ise Bizans'a sığınmak mecburiyetinde kaldı.⁵¹

II. İzzeddin Kılıcarslan, Danişmendliler ve Nureddin Mahmud ile mücadele ederken Bizans İmparatorluğu da topraklarını Balkanlarda genişletme çalışmalarına devam etmiş, Anadolu topraklarında yaşayan ancak Türkiye Selçuklu Devleti'nden bağımsız hareket eden Türkmen toplulukları ise Bizans topraklarını yağmalamıştır. Şahin Şâh ve Zünnûn'un Bizans İmparatoru Manuel'e kendisine sığınması, Sultan II. İzzeddin Kılıcarslan'ın iadelerini talep etmesine rağmen geri verilmemeleri ve bunlara karşılık Türkmenlerin de Bizans topraklarını mütemadiyen yağma etmesi ile iki taraf için savaş kaçınılmaz olmuştu. 572/1176 yılında Selçuklu ordusu ile Bizans ordusu Miryakefalon mevkiinde karşı karşıya gelmiştir.⁵² Türkmenlerin de desteğiyle pusuya düşürülüp ağır yenilgiye uğrayan Bizans İmparatoru Manuel sulh teklifinde bulunmuştur. Bu savaşın neticesi olarak Sultan II. İzzeddin Kılıcarslan Malazgirt'ten sonraki ikinci büyük zaferi Türklere yaşatmış, ayrıca Haçlı seferleri nedeniyle Bizans İmparatorluğu'nda olan

⁵⁰ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 27.

⁵¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 228-231.

⁵² Anonim, *Selçukname*, s. 37.

üstünlük yeniden Türklere geçmiştir. Bu zafer Malazgirt'ten sonra Bizans'a karşı kazanılan ikinci büyük zaferdir. Bu zaferle birlikte üstünlük yeniden Anadolu Selçuklu Devleti'ne geçmekle birlikte Anadolu'daki Türk nüfusu ve Türkleşme bilinci de artmaya başlamıştır.⁵³ Türkmenler yapılan bu anlaşmayı kabul etmeyerek İstanbul'a dönen İmparator ve ordusuna saldırmaya devam etmiştir. Bu savaşın sonunda Bizans'ın Anadolu toprakları ile ilgili olan ümitleri de tamamen yok olmuştur. Yaklaşık bir yıl sonra da Bizans İmparatoru'nun anlaşma maddelerini kabul edemeyeceğini beyan etmesi sonucu Sultan 1177'de 24.000 kişilik bir ordu ile Aydın'a kadar ilerlemiş ancak mağlup olmuştur. Bu saldırı faaliyetleri İmparator Manuel'in ölümüne kadar devam etmiştir.⁵⁴ Bu savaşın ardından Türkmenlerin yerli Anadolu halkı tarafından dışlanmaya başlaması da dikkat çekici bir durumdur.⁵⁵

II. Kılıcarşlan kazandığı zafer ve yaptığı anlaşmanın ardından yönünü doğuya çevirdi ve Malatya'ya hareket etti. 1175'de yönetimi Melik Muhammed tarafından üstlenilen Malatya, tarafların yapmış olduğu muahede ile savaşılmadan 573/1178'de Selçuklu hâkimiyetine girmiş oldu. Nureddin Mahmud'un ölümü ile tahta geçen Salâhuddin Eyyübî Sultan Kılıcarşlan'ın Ra'ban Kalesi'ni istemesi üzerine savaş açtı ve II. Kılıcarşlan'ın yaklaşık yirmi bin kişilik ordusunu 1179'da mağlup etti.⁵⁶ İki taraf arasındaki anlaşmazlık bununla da kalmadı. Bir yıl sonra II. İzzeddin Kılıcarşlan'ın Hısn-ı Keyfa ve Diyarbekir üzerine sefer düzenlemesi ve ailevi sebeplerin de bir araya gelmesi ile sonu gelmez bir çatışma içine girdiler. Salâhuddin Eyyübî'nin Haçlılar ile anlaşarak saldırıya başlaması üzerine durumun ciddiyetini anlayan Sultan II. Kılıcarşlan, veziri İhtiyâruddin Hasan'ı Salâhuddin Eyyübî'ye gönderdi ve barış sağlanmış oldu. Yapılan barışın ardından Türkmenlere saldırıda bulunmuş olan Ermeni Prensi Rupen'e karşı Selçuklu-Eyyübî ordusu 576/1180'de birlikte sefer düzenlendi. Bölgede güvenliğin sağlanması ile Salâhuddin Eyyübî Mısır'a, II. İzzeddin Kılıcarşlan ise Malatya'ya döndü. 578/1282'de Salâhuddin Eyyübî'nin Diyarbakır ve Silvan'ı alması üzerine araları yeniden açılarak mücadeleleri devam etti.⁵⁷

II. Kılıcarşlan yaşlanması nedeniyle ülkeyi on bir oğlunun arasında taksim etmiştir. Bu paylaşım ile taht kavgalarının çıkması ile devletin zayıflamasını fırsat bilen Haçlılar

⁵³ Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 361-362.

⁵⁴ Özaydın, Abdülkerim, "Kılıcarşlan II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s. 401, 2002.

⁵⁵ Özaydın, "Kılıcarşlan II", s. 403.

⁵⁶ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 28-29.

⁵⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 232-239.

Kudüs'ün fethinin ardından 1189'da harekete geçmiş ve III. Haçlı seferini gerçekleştirmiştir. Besin kıtlığının yaşanması ile savaşa mecbur kalan İmparator Frederick şehre dışardan, oğlu Suab ise içten saldırma planı yaparak harekete geçti. Akşehir'de ilk defa karşılaştıkları ordular şiddetli bir şekilde çarpıştı ve bu çarpışma Konya Ovası önlerine kadar devam etti. Mağlup olan Sultan II. Kılıcarslan ve Melikşâh Bizans İmparatoru'na barış teklif etti ve 1190'da bu teklifi kabul edildi. Haçlı ordusu ile mücadelenin sona ermesinin ardından Sultan'ın oğlu olan Melik Şah, babasını da yanına alarak saltanatı ele geçirmeye çalışmış, ancak II. Kılıcarslan en küçük oğlu I. Gıyâseddin Keyhusrev'in de desteğiyle saltanatı yeniden ele geçirmiştir. Büyük oğlu Melik Şah'ın Aksaray'a kaçmasının ardından veliaht tayin ettiği I. Gıyâseddin Keyhusrev ile Aksaray'a sefer düzenlemiş ancak bu sefer esnasında rahatsızlanarak 588/1192'de vefat etmiştir.⁵⁸

II. Kılıcarslan'ın ölümünün ardından en küçük oğlu ve Ulu-borlu (Borgulu) Meliki I. Gıyâseddin Keyhusrev tahta geçmiştir. I. Keyhusrev diğer sultanlardan farklı olarak tahta iki kez çıkmıştır. İlk tahta çıkış tarihi yaygın görüşe göre 1192-1196 yılları arasındadır. Saltanatını ilan etmesinin ardından kardeşleri arasındaki mücadeleyi fırsat bilmiş Bizans'ın tacirlere uyguladığı politikasına karşı sefer düzenleyerek fetihlerini Menderes vadisine kadar ilerletmiştir. Esir aldığı halkı ise Akşehir'e yerleştirip tarım ile uğraşmalarını sağlamış, halkın birçoğu görmüş oldukları iyi muamele sonucunda daimi olarak kalmaya karar vermiştir.⁵⁹ Bu sırada gücünü toplayan ve Sultan'ın ağabeyi olan Tokat Meliki Rükneddin Süleyman Şah diğer kardeşlerini bertaraf ederek Sultan'a karşı savaş ilan etmiştir. İki tarafın karşı karşıya gelmesi sonucu galip olamayacağını anlayan Sultan I. Keyhusrev ağabeyi ile anlaşma yaparak 1196'da tahtı devretmiş, birilerinden destek alarak saltanatı yeniden ele geçirmek ümidiyle birçok yere sığınmaya çalışmış ancak en son İstanbul'a giderek Bizans'a sığınmıştır.⁶⁰

I. Gıyâseddin Keyhusrev ile anlaşma sonucu tahta geçen II. Süleyman Şah Kayseri ve Malatya bölgeleri hariç Anadolu'da birliği sağlamıştır. II. Süleyman Şah'ın iç karışıklık ile uğraşmasını fırsat bilen III. Aleksios Karadeniz'e birlik göndermiş ancak kısa süre sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin zararlarını karşılamak ve yıllık vergi verme şartlarını kabul ederek barış anlaşması yapmışlardır. Bizans ile girişilen mücadeleyi fırsat

⁵⁸ Özaydın, "Kılıcarslan II", s. 402.

⁵⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 261-264.

⁶⁰ Sevim, Ali, "Keyhusrev I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s. 347-348, 2002.

bilen Ermeni kralı II. Leon ise Ereğli'yi ele geçirmiş ve Kayseri'yi kuşatmıştır. 595/1199'da Sultan II. Süleyman Şah Ermeni Kralı üzerine sefer düzenlemiş ve Ermenileri Torosların güneyine çekmiş ve bu tarihten sonra Ermeniler Selçuklulara bağlı kalmışlardır. Anadolu'da tam bir birlik sağlamak amacıyla Eyyûbîler'in de desteğini alarak kardeşi Malatya Meliki Muizzüddin Kayser Şah'ın üzerine bir sefer düzenleyen Sultan II. Süleyman Şah, 597/1201'de şehri kuşatma sonucu ele geçirmiştir. Bu sefer ile aynı zamanda Harput'da hüküm süren Artuklu hanedanını da hâkimiyeti altına almıştır.⁶¹ Malatya'yı ele geçirdikten sonra Erzurum ve çevresinde tehdit oluşturan Gürcüler ile savaşmaya karar veren Sultan II. Süleyman Şah, kardeşlerinin ve kendisine bağlı bulunan beyliklerin de önemli bir kısmının desteğini almıştır. II. Süleyman Şah, kardeşi olan Erzurum hâkimi Saltuklu Beyi Melikşah'a güvenmediği için onu hapsedirerek bölgenin hâkimiyetini ele geçirdikten sonra Gürcistan'a yürümüştür. Gürcü Kraliçesi Thamara'ya teslim olmaları için mektup gönderen Sultan, ordusu ile henüz savaşa hazır olmadıkları bir esnada pusuya düşürülmüş ve 598/23 Temmuz 1202'de ağır yenilgiye uğramıştır. Savaşın ardından ağır kayıplar verileceği düşünülen Türkiye Selçuklu Devleti çevresindeki birçok beylik de kendi topraklarını korumak amacıyla tâbiyetini bildirmiş, devletin sınırları Diyarbakır ve Mardin'e kadar ilerlemiştir. Buna rağmen Sultan II. Süleyman Şah Gürcülere karşı yenilgiyi kabullenememiş ancak devletin iç güvenliğini sağlamak için öncelikle kardeşi Ankara Meliki Mesud'un kontrolsüz ilerleyişini durdurmak amacıyla Ankara'ya sefer düzenlemiştir.⁶² Uzun süren mücadelenin ardından 600/1204'te şehrin II. Süleyman Şah tarafından ele geçirilmesi ile Sultan, kardeşini ve iki yeğenini öldürmüş çok kısa bir süre sonra da kendisi de vefat etmiştir.⁶³ II. Süleyman Şah'ın yapmış olduğu en önemli şeylerden biri hiç şüphesiz devleti Türk ananelerine uygun olarak şehzadeler arasında paylaştırmaya son vermesidir. Bununla birlikte devletin içten parçalanması büyük oranda engellenmiştir.⁶⁴

II. Süleyman Şah'ın ölümünün ardından 1204'te yerine geçen oğlu III. İzzeddin Kılıcarslan, İstanbul'un Latinler tarafından işgali nedeniyle Bizans ile anlaşma yapmıştır. Sultanın yaşının küçüklüğünü ve Bizans ile olan ilişkileri fırsat bilen I. Gıyâseddin Keyhusrev birçok beyin desteği ve özellikle Uc Türkmenlerin başında bulunan Yağıbasanoğullarının desteğiyle harekete geçmiştir. Konya'ya gelerek şehri yaklaşık bir

⁶¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 271-275.

⁶² Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 34-37.

⁶³ Kaya, Selim, "Süleyman Şah II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII(2010), s. 105-107.

⁶⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 288.

ay kuşatan I. Keyhusrev başarılı olamayınca Aksaray'a çekilmiştir. Ancak Aksaray halkının destek vermesinin ardından Konya halkı da III. İzzeddin Kılıcarslan'a Aksaray melikliğinin verilmesi şartı ile I. Gıyâseddin Keyhusrev'in saltanatını tanıyacıklarını belirtmiştir.⁶⁵ Anlaşmayı kabul eden I. Gıyâseddin Keyhusrev 601/1205 yılında Türkmenlerin de desteğiyle ikinci kez tahta geçmiş ve bu sefer yaklaşık altı yıl tahtta kalmıştır.⁶⁶ Ancak I. Gıyâseddin Keyhusrev verdiği sözü tutmamış, III. Kılıcarslan'ı Gavele Kalesi'ne hapsedirmiştir. III. İzzeddin Kılıcarslan'ın akıbeti ile ilgili ise birçok bilgi bulunmaktadır.⁶⁷ Ayrıca Isparta bu dönemde fethedilmiştir.⁶⁸

I. Gıyâseddin Keyhusrev⁶⁹ yeniden tahta çıkınca ilk olarak oğlu İzzeddin Keykâvus'u Malatya'ya, Alâeddin Keykubad'ı Tokat'a, Celâleddin Keyferidûn'u ise Koyluhisar'a melik olarak görevlenmiştir. Bu dönemden sonra görülen melik atamaları öncekilerden farklı olarak sembolik bir özellik olmaya başlamıştır. Haçlı seferinin ardından Latinlerin işgali üzerine Bizans, Karadeniz kıyılarına yayılmaya başlamıştır. Bu durum da Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarını tehlikeye atmıştır. Bunun üzerine Sultan I. Keyhusrev Samsun'a sefer düzenleyerek Asya-Avrupa ticaret yolunun güvenliğini sağlamıştır. Seferi tamamladıktan sonra Akdeniz ticaretinin merkezi olan Antalya üzerine sefer düzenlemiş ve 603/1207'de şehrin fethetmiştir. Bu fetih sayesinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin diğer devletlerle yaptıkları ticari anlaşmalar devletin ekonomik yönden gelişmesini sağlamıştır. Sultan I. Keyhusrev, Ermenilerin Akdeniz bölgesindeki hâkimiyetini sınırlamak amacıyla 605/1208-1209'da sefer düzenleyerek Maraş'ı ele geçirmiş, bölgeyi ve ticaret yollarını güven altına almak için Ermenilerle anlaşma yapmıştır. İznik İmparatoru Laskaris'in İstanbul Latin İmparatoru Henri ile yaptığı yapmış olduğu gizli anlaşmayı haber alan Sultan I. Keyhusrev, III. Aleksios ile birlik olarak I. Laskaris'e karşı sefer düzenlemiştir. Denizli-Lâdik arasında Antiochia yakınlarında yapılan savaşta galip olmak üzere iken askerlerinin savaş bitmeden yağma faaliyetinde bulunması ile mağlup olmuş ve Laskaris'in askerlerinden biri tarafından 607/1211'de öldürülmüştür.⁷⁰ Bu dönemin önemli özelliklerinden biri fetihler artık sadece toprak birliğini oluşturmak için değil aynı zamanda uluslararası ticaret yollarına hâkim olup ticaret faaliyetlerini arttırmak için de yapılmıştır. Samsun'un ele geçirilmesi,

⁶⁵ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 38-39.

⁶⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 294-297.

⁶⁷ Sevim, Ali, "Kılıcarslan III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s. 403-404, 2002.

⁶⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 289.

⁶⁹ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 40-43.

⁷⁰ Sevim, "Keyhusrev I", s. 348.

Avrupa ve Mısır ticaret yolunun güvenliğini sağlamak için Antalya'nın fethedilmesi bu durumu destekler niteliktedir. Bu durum Selçukluların Avrupa ile ticari faaliyetlere girmesine ve ilişkilerin gelişmesine yol açmıştır.⁷¹

Sultan I. Keyhusrev'in ani ölümünün ardından devlet ileri gelenlerinin almış olduğu karar ile yerine büyük oğlu Malatya Meliki İzzeddin Keykâvus getirildi. Saltanat törenlerinin Kayseri'de düzenlenmesinin ardından başkent Konya'ya hareket etmek üzere iken kardeşi Tokat Meliki I. Alâeddin Keykubad'ın kendine karşı sefer düzenlediği haberini alan Sultan, diğer devletlerin ve beyliklerin de desteğiyle harekete geçmiş, Alâeddin Keykubad'ın 609/1212-1213'de teslim olması ile sorun çözülmüştür. I. İzzeddin Keykâvus kardeşleriyle olan mücadeleyi kazanarak tahta geçer geçmez yönünü ticaret bölgelerine çevirmiştir. Babasının stratejisini benimseyen I. İzzeddin Keykâvus Avrupa ile ilişkilerde transit görevi gören Kıbrıs ile 1214'te ticaret antlaşması yaptı.⁷² Akdeniz'in güvenliğini sağlayan İzzeddin Keykâvus ardından Karadeniz'in de güvenliğini sağlamak amacıyla ve babasının ölümüne sebebiyet veren İznik İmparatoru Laskaris ile anlaşma yapan Sultan, Kuzeyde ticareti engelleyen İznik Laskarisleri ve Trabzon Komnenosları üzerine Sinop'a sefer düzenlemiş ve Trabzon Rum İmparatoru I. Aleksios'u esir almıştır. 611/1214'te şehir halkının da durumdan rahatsız olup barış talep etmesiyle anlaşma sağlanmış ve şehir ele geçirilmiştir.⁷³ Aynı zamanda vergiye bağlanan Trabzon Rum İmparatorluğu Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlı hale getirilmiştir.⁷⁴ Sinop'un fethinin ardından yönünü Ermenilere çeviren Sultan, 612/1216'da Antalya'yı ele geçirmiştir. Haçlılarla Ermenilerin arasının açılmasını fırsat bilip Ermeni ülkesine sefer düzenleyerek Çinçin ve Haçin kalelerini ele geçirmiş ve Ermenileri ağır yenilgiye uğratarak kendilerine bağlı hale getirmiştir.⁷⁵ 1216'da Halep seferine çıkan Sultan I. Keykâvus ordusunun ileri gelenlerinin kendine ihanet ettiği düşüncesine kapılarak ordusunun hezimetle uğramasıyla geri çekilmiştir. Tekrar saldırıya geçtiğinde ise Malatya'ya vardığında rahatsızlanmış ve 616/1220'de vefat etmiştir.⁷⁶

I. İzzeddin Keykâvus'un ölümüyle tahta geçecek oğlu olmadığından ya da evladının tahta geçemeyecek kadar küçük olması sebebiyle devletin ileri gelenlerinin ortak fikri ile tahta İzzeddin Keykâvus ile taht kavgası yapan ve Ankara Meliki olan I. Alâeddin

⁷¹ Sevim-Merçil, *Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 560.

⁷² Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 107-116.

⁷³ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 48-51.

⁷⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 324-328.

⁷⁵ Sümer, Faruk, "Keykâvus I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s. 353, 2002.

⁷⁶ İbn Bîbî, *Selçukname*, I, 201-218.

Keykubad getirilmiştir. Moğol istilâsının komşu ülkelere vermiş olduğu zararı gören Sultan I. Alâeddin Keykubad Kayseri, Sivas ve Konya gibi önemli şehirleri surlarla çevirmiştir. Aynı zamanda ağabeyi I. İzzeddin Keykâvus'un Halep seferinden dolayı Eyyûbîler ile arasının açılmasını dış kuvvetlere karşı zayıflık olarak gördüğünden Eyyûbîler'e elçi gönderip dostluk ilişkileri kurmuş kısa zaman sonra da Melikü'l-Âdil'in kızı ile evlenerek dostluğu iyice pekiştirmiştir.⁷⁷ Bu olanların yanı sıra Moğol istilâsından kaçan birçok kitle de aynı zamanda Anadolu topraklarına sığınmaya başlamıştır. Moğol tehlikesi karşısında ihtiyatlı davranan Sultan, Moğolların Anadolu'ya karşı herhangi bir saldırıda bulunmadığını anladıktan sonra fetih girişimlerine başlamıştır.

Alâiye (Alanya) üzerine sefere çıkan Sultan Alara Kalesi'ni ve şehri 618/1221'de Kyr Vart'ın elinden alarak Kalonoros olan şehrin adını Alâiye olarak değiştirdi.⁷⁸ Alanya'nın fethi ithalat ve ihracatın gelişimine katkı sağlarken bir yandan da Selçukluların ilk defa denizcilik faaliyetleri ile uğraşmasına vesile oldu. Devletin ileri gelenlerinden Seyfeddin Ay-aba, Zeyneddin Başara ve Mübârizüddin Behram Şah Sultanın otoritesine aykırı davranışlarda bulunuyor bununla da kalmayıp Sultan'a suikast planı kuruyorlardı. Olanların farkına varan Sultan, bu devlet adamlarını 620/1223'te öldürtmüş ve olası iç karışıklıkların önüne geçmişti.⁷⁹ Alâiye'nin fethinin ardından Ermenilere karşı sefere çıkılması ile 622/1225'te Müslümanlar, Hristiyanlar ve Ermenilerle aynı anda karşı karşıya kalmıştır. Karşılaşma sonucu mağlup olan Ermeni Kralı Hetum'un barış teklifi üzerine anlaşma sağlanmış; Ermenek, Mut, Gülnar ve Silifke Selçuklu topraklarına katılmış, Çukurova'da yapılan fetih faaliyetleri ile Türkiye-Suriye ticaret yolu da güvence altına alınmıştır. Ermenilerin mağlup olmasının ardından 623/1226'da doğuya sefer düzenlenerek Kâhta, Çemişkezek ve Adıyaman Kaleleri ele geçirilmişti.⁸⁰ Ayrıca Sultan I. Alâeddin Keykubad, Eyyûbîlerle karşı karşıya gelmemek için Melik Eşref'in kızı ile evlenmiştir.⁸¹ Anadolu'da bunlar yaşanırken Moğollar da Suğdak'ı istilâ etmişlerdi. Sultanın emri ile Kastamoni Uc begi Hüsâmeddin Çoban ordu komutanı olarak görevlendirilerek 1227'de gerçekleştirilen başarılı seferin ardından Suğdak ele geçirilmiştir.⁸²

⁷⁷ Sümer, Faruk, "Keykubad I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s. 358, 2002.

⁷⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 353-358.

⁷⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 360-363.

⁸⁰ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 58-63.

⁸¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 368-372.

⁸² Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 63-64.

Eyyûbilerle kurulan dostluğun ve bölgede güvenliğin sağlanmasının ardından yönünü Hârizmşâh'a ve Moğol tehlikesinin görüldüğü doğuya çeviren Sultan, Erzincan Meliki Dâvûd-şâh'ın devlete karşı ihanet içinde olduğu haberleri üzerine onunla anlaşma yaptı. Ancak Melik kısa süre sonra bu anlaşmaya aykırı davranışlarda bulunmuş, Melik Eşref ve Celâleddin Hârizmşâh⁸³ gibi çevredeki meliklerin de desteğini alarak Sultan'a karşı harekete geçme planları yapmıştır.⁸⁴ Sultan bu durumu haber alır almaz ordusu ile harekete geçmiş ve 625/1228'de Dâvûd-şâh'ın teslim olması ile Mengüçik devletine son verilmiştir. Seferden dönen Sultan, oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev'i Mengüçik iline melik tayin etmiştir. Bu karışıklıkları fırsat bilen Trabzon Rumları; Samsun, Sinop ve Ünye'ye kadar olan Selçuklu sahillerini işgal etmişlerdir. I. Alâeddin Keykubad Samsun, Sinop ve Ünye'yi ele geçirdikten sonra ordusu ile Trabzon'a yöneldi. Bir yandan kendi ordusu bir yandan da oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev Zigana Dağı'nı aşarak ordusu ile Trabzon Rumlarını bozguna uğrattığı esnada olumsuz hava şartlarından dolayı geri çekilmek zorunda kalmışlardır.⁸⁵

Celâleddin Hârizmşâh'ın Ahlat'ı kuşatması üzerine I. Keykubad Ermeniler, Haçlılar ve Eyyûbiler'den yardım istemiştir. Eyyûbî Meliki olan Melik Eşref, Sultan'a destek vermiş ve ordu göndermiştir. Hârizmşâh ve Cihanşâh bu ittifakı engellemeye çalışmıştır. Yassı Çimen bölgesinde karşılaşma sonucu ilk etapta Selçuklu ordusu ağır yenilgiye uğrasa da 627/1230'da galip olmuştur. Hârizmşâhların yıkılmasının ardından Moğollar Türkiye Selçuklu Devleti ile sınır komşusu olmuştur. Bu tarihten itibaren Anadolu toprakları Moğol istilâsına mahkûm olmuştur. 628/1231'de Eyyûbî ve Artuklu vilayetlerini istilâ eden Moğollar 629/1232'de Cormagon Noyan komutasında Sivas yakınlarını istilâ etmeye başlamıştır. Moğol akını duyan Sultan, Kemaleddin Kamyar ve Mübârizüddin Çavlı öncülüğünde bir orduyu bölgeye göndermiştir. Ancak bölgedeki Moğolların sadece öncü birlik olduğunu ve bir tehlike oluşturmadığını anlayan Kemaleddin Kamyar ordusunu toplayarak Gürcistan'a sefer düzenlemiştir. Ordusunun mukavemet gösteremeyeceğini anlayan Kraliçe Rosudan'ın barış teklifi üzerine Gürcülerle olan savaş sona ermiştir. Moğol istilâsından tedirgin olan Sultan, Kemaleddin Kamyar'ı 630/1232'de Moğolların Hârizm askerlerinin istilâ ettiği Ahlat ve çevresini ele geçirmek için görevlendirmiştir. Bölgeye giden Kamyar halk tarafından sevinçle

⁸³ Taneri, Aydın, "Celâleddin Hârizmşâh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, VII, s. 248-250, 1993.

⁸⁴ Celâleddin Hârizmşâh'ın bu konudaki tutumu Alâeddin Keykubad ile yazışmalarından anlaşılmaktadır. Bkz. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 82-83.

⁸⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 377-383.

karşılanmıştır. Şehir teslim alındıktan sonra bölgenin güvenliğini arttırmak için kaleler yeniden inşa edilmiş, bölgenin sü-başılığına Sinaneddin Kaymaz getirilmiştir. Bölgede yaşayan Hârizm Beylerinin Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlılığını bildirmesi üzerine Sultan Erzincan, Amasya, Lârende ve Niğde'yi bu beylere iktâ olarak vermiştir.⁸⁶

Sultanın Ahlat'ı fethi üzerine Melik Eşref Mısır'daki bütün Eyyûbî melikleri ile Sultan'a karşı yaklaşık 100.000 kişilik bir ordu ile harekete geçti. Sultan, Kemaleddin Kamyar'ı ordu komutanı yapmakla birlikte; sipahileri, Uc Türkmenleri, Hârizmlileri, Gürcü, Frenk ve Ruslardan oluşan ücretli askerleri de toparlayıp orduya dâhil etti. Sultan'ın Suriye civarında bulunan kervan yollarını da durdurması ile Eyyûbîler'in yiyecek ve ekonomik sıkıntı çekmesi üzerine orduları geri dönmek zorunda kalmış ancak bu ordular dönerken Hısn Mansur (Adıyaman) Kalesi'ni tahrip etmiştir. Siverek'e varan komutan Melik Kâmil burada kalmış ordusunun bir kısmını ise Harput'a göndermiştir. Harput'ta karşılaşan Selçuklu ve Eyyûbî ordusu çarpışmış, Eyyûbîler mağlup olmuştur. Kaçan Eyyûbî ordusunun bir kısmı Harput Kalesi'ne sığınmış ancak kısa süre sonra 631/1234'te teslim olmuşlardır. Anadolu'da birliğin gerçekleşmesi amacıyla Sultan I. Alâeddin Keykubad 634/1237'de Eyyûbîler'e karşı tekrar bir sefer düzenlemiştir. Meşhed Ovası'nda gerçekleşen karşılaşma sonucu Selçuklu ordusu Amid (Diyarbakır) hariç Suruc, Rakka ve Siverek bölgesini ele geçirmiştir.⁸⁷ Aynı yıl küçük oğlu İzzeddin Kılıcarslan'ı veliaht ilan eden Sultan, Ramazan Bayramı'nda elçilere vermiş olduğu bir ziyafet esnasında av etinden yiyerek zehirlenmiş ve 4 Şevval 634/31 Mayıs 1237'de vefat etmiştir.⁸⁸ Bu dönem Türkiye Selçuklu Devleti'nin altın çağı olup devletin sınırları doğuda Van Gölü havzasına kadar ulaşmıştır. Siyasi, sosyal ve kültürel yönden birçok gelişmeler yaşanmış olup yine bu döneme ait birçok hastane, köprü, tersane, cami, medrese, saray bulunmaktadır.

Sultan Alâeddin Keykubad'ın vefatı haberini alan⁸⁹ Gıyâseddin Keyhusrev,⁹⁰ 5 Şevval 634 /31 Mayıs 1237'de devletin ileri gelenlerinin desteğini alarak tahta çıkmayı istiyordu. II. İzzeddin Keykâvus'un tahta çıkmasını isteyen emirlerden Kemaleddin Kamyar, Hüseyin Kaymeri ve Hüsameddin Kayır Han dışındakiler destek vereceklerini beyan ettiler. Devlete bağlılığı reddedenlerin cezalandırılacağından çekinen üç emir de

⁸⁶ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 67-69.

⁸⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 390-402.

⁸⁸ Sümer, "Keykubad I", s. 359.

⁸⁹ Birçok eser I. Alâeddin Keykubad'ın II. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından zehirlenerek öldürdüğü söylenmesine rağmen İbn Bîbî böyle biri durumdan bahsetmez. Bkz. İbn Bîbî, *Selçukname*, II, s. 19.

⁹⁰ Sevim, Ali, "Keyhusrev II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s. 349-350, 2002.

kısa bir süre sonra II. Gıyâseddin Keyhusrev'in huzurunda bağlılıklarını bildirerek yeminlerini ettiler. Bunun üzerine II. Gıyâseddin Keyhusrev devletin resmi sultanı oldu.⁹¹ Tahta yeni geçen ve herhangi bir tecrübesi bulunmayan Sultan, en sadık adamlarından olan Sâdeddin Köpek'in⁹² sözlerinin de etkisiyle I. Alâeddin Keykubad döneminde Türkiye Selçuklu Devleti'ne yerleşmiş olan Hârizm Türkmen Emiri Hüsameddin Kayır Han'ı isyan edebilir gerekçesiyle tutuklatmış ve Zamantı Kalesi'ne hapsedti. Bir süre sonra işkencelere daha fazla dayanamayıp vefat eden Kayır Han'ın ölümü ile bağlı olan Türkmenler isyan çıkardı.⁹³ Sâdeddin Köpek kendine rakip olarak gördüğü devletin ileri gelenlerinden Kemaleddin Kamyar, Şemseddin Altunaba, Hüsameddin Kaymeri ve Taceddin Pervâne'yi çeşitli iftira ve tuzaklarla öldürtüp saltanata giden yolda önüne bir engel çıkmaması için elinden her şeyi yapmaya çalıştı.⁹⁴ Gücünü kanıtlamak adına Samsat (Sümeysat) kalesini 1238'de ele geçirdi ve saltanata sahip olmak için aslında Selçuklu soyundan olduğuna dair hikâyeler uydurmuştur. Sultanın huzuruna kılıcı ile rahat bir şekilde girip çıkmaya başlayan Köpek'in davranışları Sultanı gün geçtikçe rahatsız etmeye başlamıştı. Bunun üzerine Sultan güvendiği Sivas sü-başı Emir Hüsameddin Karaca'dan yardım istedi. Hüsameddin Karaca öncelikle şüphe uyandırmamak için Köpek ile derin bir muhabbet kurdu. Ardından Sultanın da buyurduğu gibi bir ziyafet esnasında adamları ile Sâdeddin Köpek'i yaraladılar. Şaraphaneye sığınan Köpek burada şarabdâr ve adamları tarafından öldürülüp cesedi Kemaleddin Kamyar'ın asılmış olduğu darağacına asıldı. Köpek'in öldürülmesi üzerine Sultana zorla azlettirilen Celâleddin Karatay Sultan tarafından huzuruna çağrıldı ve gönlü alınarak eski görevleri olan taştane ve hazine-i has ona verildi.⁹⁵ Bu durum Sultan'ın Sâdeddin Köpek'ten ne kadar çekindiğini ve aslında yönetimin Köpek'in elinde olduğunu gösteren önemli bir kanıttır.

Sâdeddin Köpek'in ölümü ile yaptığı politik hataları düzeltmeye çalışan Sultan ülkenin güneydoğusunu işgal edip Türkiye-Suriye ticaret yolları üzerinde yağmacılık yapan Hârizmlilere tekrar Türkiye Selçuklu Devleti'ne hizmet etmeleri amacıyla tarihçi İbn Bîbî'nin babası olan Mecdüddin Tercüman'ı elçi olarak göndermiştir. Elçinin teklifine olumlu yanıt veren Hârizmlilerin kısa süre sonra yağmacılığa devam etmeleri

⁹¹ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 20-21.

⁹² Kesici, Muharrem, "Sâdeddin Köpek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, s. 392-393, 2008.

⁹³ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 74-76; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 427-428.

⁹⁴ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 25-29.

⁹⁵ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 35-36. ; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 430-432.

üzerine Suriye melikleri II. Gıyâseddin Keyhusrev'den yardım istemişlerdir. Yardım takviyesi ile Hârizmliler bozguna uğratılmış ancak Urfa ve Harran'ı Suriye melikleri hile ile ele geçirmiştir. Bunun üzerine Malatya sü-başısı Emir Zahirreddin Tercüman, Türkiye Selçuklu ordusunun bu şekilde geri dönmesinin uygun olmadığını ve Amid'i fethedip bölgenin güvenliğini sağlamak gerektiğini söyleyerek askeriyle birlikte Amid üzerine yürüdü. Sultan'a da haber vererek gereken askeri desteğin bir an önce bölgeye ulaşmasını sağladı. Sivas sü-başısı Mübarizeddin Çavlı ve Niksar sü-başısı Mubarizeddin Yavtaş komutası ve Malatya sü-başısı Emir Zahirreddin Tercüman'ın Kürtlerin önderi olan Fahreddin Dinari ile yapmış olduğu anlaşma sonucu 1240 yılında Amid devlet sınırlarına girmiş oldu.⁹⁶ Bozguna uğrayan Hârizmliler çok geçmeden güneydoğu (Kefersud) merkezli olmak üzere geniş çaplı bir Türkmen isyanı başlattılar.⁹⁷ 1240 yılında gerçekleşen ve Babaî isyanı olarak adlandırılan bu isyan güçlükle de olsa bastırılmıştır. Dini görünümü ancak siyasi, ekonomik amaçları da içeren bu isyan Anadolu Selçuklu Devleti'nin temellerini sarsmış, bundan sonra devlet gerileme ve çöküş dönemine girdi. Bu isyan sonunda devletin zayıfladığını anlayan Moğollar, Erzurum'dan başlayarak bütün Türkiye'yi kuşatıp istilâ etmeye başladı. Bu isyanın çalışmamız ile doğrudan ilişkisi bulunduğu için detaylı bir şekilde ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır.

Babaî isyanının bastırılması üzerine ülkede birlik ve bütünlüğü sağlamak adına Sultan ordusunu 639/1241'de Meyyafarikin'e göndermiştir. O sıralarda Eyyûbî hükümdarı Melik Gazi de Amid üzerine yürümekte iken Selçuklu ordusu ile karşılaşmış ve savaş kaçınılmaz olmuştur. Araya hilafet makamının girmesi ve savaşı bitirmelerini emretmesi üzerine Melik Gazi'nin Sultan'ın hizmetine girmesi şartıyla her iki taraf geçici sulh yapmayı uygun bulup savaşı bir yıl erteleme kararı almıştır.⁹⁸

Babaî isyanı sonrası devletin iyice zayıfladığını anlayan Moğolların yeni hükümdarı Baycu Noyan, gücünü kanıtlayıp itibar kazanmak amacıyla Erzurum üzerine 30.000 kişilik ordusu ile yürüdü. Erzurum valisi Şerefeddin Duvini ile gizli bir anlaşma yaparak 640/1242'de şehri kolayca ele geçirdi. Şehrin sü-başı olan Sinaneddin Yakut'un ve ordunun çabalarına rağmen Erzurum şehri Türk tarihinde ilk defa tahrip edildi ve Anadolu Moğollar tarafından istilâ edilmeye başlanmış oldu.⁹⁹ Bunun üzerine Sultan ve adamları Moğollara savaş açmak için hazırlık yapmaya başladılar. Komşu devletlerin savaşta

⁹⁶ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 40-48. ;

⁹⁷ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 78-79. ;Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 440-446.

⁹⁸ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 54-58.

⁹⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 446-450.

onlara zarar vermemeleri ve kendilerine destek olmaları amacıyla geçmişte yaşamış oldukları tatsız durumlardan ve savaşlardaki kayıplardan dolayı özür dileyip onlara toprak ve hazineden mallar hediye ederek savaş durumunda kendi taraflarında durmalarını sağladılar. Ayrıca bu ülkelere elçiler göndererek Moğolların zafer kazanması halinde sadece Türkiye Selçuklu Devleti değil diğer ülkelerin de Moğollar tarafından yakılıp yıkılacağını şu sözlerle belirtmiştir: *“Eğer düşmanın saldırıya geçmediği ve idarenin elimizde bulunduğu şu sırada ihmal davranır, birbirimize duyduğumuz eski faydasız bir kin yüzünden işi ağırdan alırsak, yarın Allah korusun, iş işten geçip devletin yıkıldığı, düşmanın üstün geldiği ve talihin gözünün şaşılacağı sırada dudak ısırmanın ve el ovuşturmanın bir faydası olmaz. Pişmanlık ve ah vâhtan başka yapılacak bir şey kalmaz. Şurasını unutmayın ki bizim devletimize bir felaket gelmesi durumunda hiç vakit geçirmeden sizleri de düşkünlük ve sefalet çukuruna atarlar. Büyüklük ve huzur, düşkünlük ve perişanlığa dönüşür. Üzüntü ve hüsrân içerisinde ‘Dünya’da işlediğimiz büyük günahlardan dolayı yazıklar olsun bize’ ayetinden başka bir şey okuyamazsınız.”*¹⁰⁰ Bu sözleri diğer devlet adamları tarafından da olumlu karşılanmasından sonra Sultan yaklaşık yetmiş bin asker ile birlikte Sivas’a doğru harekete geçti. Deneyimsiz komutanların lüzumsuz heyecanları ile Sivas’ta beklemenin doğru olmadığını ve saldırıya geçmeleri gerektiğini söylemeleri üzerine devletin tecrübeli emir ve büyükleri bu fikrin doğru olmadığını, savunmada kalmaları gerektiğini söyledi. Ancak Sultan da bu heyecana kapılıp orduyu Köseadağ’a doğru hareket ettirerek ilk etapta yirmi bin kişilik bir orduya saldırı emrini verdi. Sahte ricat taktiğini kullanan Moğollar geri çekilip tekrar saldırınca Selçuklu ordusu dağılmıştı. Sultan da dâhil olmak üzere ordu ve komutanların birçoğu kaçtı.¹⁰¹ İbn Bîbî 11 Muharrem 634 Perşembe/3 Temmuz 1243 günü Selçuklu ordusunun saldırıya geçtiğini ancak tam olarak savaş başlamadan ordunun dağıldığından bahseder. Türk tarihinde unutulmayacak bir savaş olmakla birlikte yönetimin ne kadar zayıf devletin ne kadar güçsüz olduğunun ve deneyimli devlet adamlarının fikirlerine değer verilmeyerek tarihi bir hatanın yapıldığının önemli bir kanıtıdır. Ayrıca bu yenilgiden sonra merkez hâkimiyeti kaybedilmiş ve Türkiye Selçuklu Devleti yıkılma dönemine girmiş oldu.

Kaçan ordunun peşinden Kayseri’ye gelen Moğollar burayı da yakıp yıkarak ele geçirip Azerbaycan’a geri dönmüştür. Sahib Mühezzibeddin ve Kadı Fahreddin

¹⁰⁰ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 66.

¹⁰¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 451-457.

Azerbaycan'a gidip Baycu Noyan ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin hala yüz binden fazla askere sahip olduğunu, halkın Selçuklu Sultanlarından başka kimseye itaat etmeyeceği gibi gerekçelerle ülkenin yönetiminin vergi vermek şartı ile Türkiye Selçuklu Devleti'nde kalmasını talep ettiler. Bunu makul bir fikir olarak gören Baycu Türkiye Selçuklu Devleti'ni vergiye bağlayarak kendilerine bağlı bir devlet olmasını kabul etti. Bu fikri Batu Han'ın da kabul etmesi amacıyla Sultan naib Şemseddin İsfehani'yi Batu Han'ın huzuruna gönderdi. Fikrin kabulü ve Sis(Çukurova) vilayetine saldırmak için izin haberleriyle dönen Şemseddin İsfehani Sultan'ın güvenini kazanarak henüz vefat etmiş olan Sahib Mühezzibüddin Ali'nin yerine vezirlik makamına getirilmiş ve bununla birlikte bu zamana kadar hiçbir vezire verilmeyen birçok yetki Sahib Şemseddin'e verilmiştir. Gerekli hazırlıkları tamamlayıp Sis vilayetine sefere çıkarak Tarsus'u kuşatan Sahib, kötü hava koşulları ve hemen dönmeleri gerektiğine dair fermanın gelmesinin ardından Sis Tekfuru eski şartları kabul edip vergi vermesi koşuluyla savaşı sonlandırmadan geri döndüğünde Sultan'ın vefat ettiği haberini aldı.¹⁰² Bu dönemde Köseadağ Savaşı ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin ne kadar zayıf durumda olduğu, yönetimde ciddi sorunlar ile Sultanın kişiliğinin ve davranışlarının problemliliği¹⁰³ Moğollarca anlaşılmalı ve savaşın neticesinde Selçuklular Moğollara haraç veren bağımlı bir ülke konumuna girmiştir. Ancak bu durum ülkenin tamamen yok olup tükendiğine delalet etmez. Dönemin mimarî yapısı ve büyük abidelerini düşünecek olursak devletin halâ iktisadi kudretinin yerinde olduğunu görmekteyiz.¹⁰⁴ Ayrıca bu savaş neticesinde İslâmiyet temsilcisi olma özelliğini kaybeden devlet bu özelliğini 1260 yılında Aynicâlût Savaşı ile Memlük Devleti'ne devretmiştir.¹⁰⁵

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in vefatı üzerine yerine Sultan'ın veliaht ilan ettiği küçük oğlu Alâeddin Keykubad yerine devletin ileri gelenlerinin kararı ile Türk ananesine uygun olarak büyük oğlu Borgulu Meliki II. İzzeddin Keykâvus 643/1246'da tahta çıkarılmıştır. Moğolların yeni Sultan'ı daveti üzerine ise kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan gönderilmiştir.¹⁰⁶ Sultanın yaşı ve tecrübesizliği gereği yönetimde büyük oranda söz sahibi vezir Şemseddin İsfehâni'nin yönetimi ele geçirme niyetinin

¹⁰² İbn Bibî, *Selçukname*, II, 82-88. ; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 463-473.

¹⁰³ Kütük, Ahmet, "Köseadağ Savaşı'nın Kaybedilmesinde II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Kişiliği ve Uygulamalarının Rolü", *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (1243 Köseadağ Savaşı Uluslararası Şurası)*, 2018, s. 289-312.

¹⁰⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 467.

¹⁰⁵ Akkuş Yiğit, Fatma, "Köseadağ'dan Ayn Câlût'a Türk-Moğol Hâkimiyet Mücadelesi", *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (1243 Köseadağ Savaşı Uluslararası Şurası)*, 2018, s. 437-444.

¹⁰⁶ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 84.

anlaşılması sonucu devletin ileri gelen beyleri ile mücadele edilmiş 644/1247 yılında Beylerbeyi Şerefeddin Mahmud isyan etmiştir. Beylerle mücadele bununla da kalmamış 647/1249'da II. Gıyâseddin Keyhusrev'in kardeşi Alâeddin Keykubad'ın oğlu olduğu iddia edilen Türk Ahmed isimli bir kişi Uc bölgelerde isyan hareketine girişmiş ve isyan Vezir İsfahâni tarafından güçlkle bastırılmıştır.¹⁰⁷ Moğolistan'a yarlıg almaya giden Rükneddin Kılıcarslan ise Güyük Han'ın emriyle Sultan, Bahâeddin Tercüman ise vezir ilan edilmiş, İzzeddin Keykâvus'un saltanatı geçersiz sayılmıştır. Devlet içinde yaşanan iç karışıklığı önlemek amacıyla Celâleddin Karatay; Rükneddin Kılıcarslan, Alâeddin Keykubad ve İzzeddin Keykâvus'u birlikte tahta çıkarmak istemiştir. Durumu kabullenmeyen Kılıcarslan savaş açmış ancak yenik düşmüştür. Bunun üzerine 647/1249'da ortak bir saltanat oluşturulmuş ve iç karışıklık önlenmiştir.¹⁰⁸

Moğolların II. İzzeddin Keykâvus'u tekrar daveti üzerine yola çıkan Sultan Celâleddin Karatay'ın ölümünü haber almasının ardından geri dönmüş ve yerine küçük kardeşi II. Alâeddin Keykubad'ı göndermişti.¹⁰⁹ Ancak II. Alâeddin Keykubad memleketine döndüğü esnada Erzurum'da şüpheli bir şekilde öldürülmüştü. II. İzzeddin Keykâvus'un rahat bir hayat sürmesi ve devlet işlerinin aksamasından rahatsızlık duyan halk Sultan'ın kardeşi olan IV. Rükneddin Kılıcarslan'ı sultan ilan etmişti. II. İzzeddin Keykâvus saltanatını kurtarmak için kardeşi ile anlaşma yapmaya çalışmış ancak anlaşma sağlanamayınca iki kardeş arasında Kayseri Ahmedihisar yakınlarında savaş çıkmış ve IV. Rükneddin Kılıcarslan 652/1254'te yenilmiştir. Yakalanarak II. İzzeddin Keykâvus'un huzuruna getirilen IV. Rükneddin Kılıcarslan ağabeyi tarafından affedilerek önce Amasya'ya sonra da 653/1255'te Ulu-Borlu (Borgulu)'ya gönderilmiştir.¹¹⁰ Devlette bir yanda saltanat savaşları sürerken bir yanda da isyan girişimleri ortaya çıkmaya başlamıştı. Malatya ve Maraş bölgesinde isyan girişiminde bulunan Ağaçeriler üzerine Selçuklu ordusu sefer düzenleyeceği esnada Baycu Noyan'ın topraklarına saldırı düzenleyeceği haberinin gelmesi üzerine seferden vazgeçildi.¹¹¹ Devlet ileri gelenlerinin çoğunluğunun almış olduğu karar ile Baycu'nun ordusu ile Aksaray Sultanhanı yakınlarında 23 Ramazan 654/14 Ekim 1256'da yapılan savaşta Selçuklu ordusu mağlup oldu. Ordusunun mağlup olmasının ardından II. İzzeddin

¹⁰⁷ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 116. ; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 483-484.

¹⁰⁸ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 120-124.

¹⁰⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 490-491.

¹¹⁰ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 85-87. ; Sümer, Faruk, "Kılıcarslan IV", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s. 404, 2002.

¹¹¹ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 140-144.

Keykâvus Bizans'a kaçmış ve bunun üzerine IV. Rükneddin Kılıcarslan 654/1256'da Konya'ya giderek saltanat tahtına oturmuştur.¹¹² Baycu Noyan Anadolu topraklarından ayrılır ayrılmaz II. İzzeddin Keykâvus Konya'ya gelerek saltanatı yeniden ele geçirmiştir. Malatya, Sivas, Tokat ve Amasya'nın İzzeddin'in hâkimiyetine girmesiyle IV. Kılıcarslan 656/1258'de Erzurum'a çekilmiştir.

II. Alâeddin Keykubad'ın yarlıg almak için yolda vefatının ardından Moğolistan'a giden elçi heyeti yeni bir yarlıg ile dönmüştür. Moğol Hânının aldığı karara göre Türkiye Selçuklu Devleti II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıcarslan arasında bölünecekti. Her iki tarafın da bu kararı kabul etmesi üzerine ülke ikiye bölünmüştür.¹¹³ Ancak bir yıl sonra anlaşma gereği olan vergileri ödeyemeyen II. İzzeddin Keykâvus Alıncak Noyan'ın Aksaray'a geldiği haberini alınca veziri Fahreddin Ali'yi Aksaray'a göndermiştir. Ancak Vezir Fahreddin Ali, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un yenileceğini anlamış ve gizlice IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın veziri Muînuddin Pervâne ile anlaşmıştır.¹¹⁴ Bunun üzerine çaresiz kalan II. İzzeddin Keykâvus Memlük Sultanı Baybars'tan yardım istemiş ve Baybars da her türlü destek ve imkânını sunacağını Sultan II. Keykâvus'a elçileri aracılığıyla Sultan'a bildirmiştir. Konya'yı kuşatan Sultan II. İzzeddin Keykâvus, kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın Moğollarla ittifak yaptığını haber alması sonucu Baybars'a yardımının sonuç veremeyeceğini haber vererek 660/1262'de İstanbul'a kaçmıştır.¹¹⁵ Ancak Bizans, İlhanlılardan korktuğu için kısa bir süre sonra II. Keykâvus ve yanında bulunanları Enez Kalesi'ne hapsedti ve Hristiyan olmaları için baskı yaptılar. O esnada Moğollara bağlı olan ancak henüz Müslüman olan Altınordu Hükümdarı Berke (Bereke) Han Keykâvus'un imdadına yetişmiş, onu ve oğullarını kurtararak Kırımdaki Suğdak ve Solhad'ı dirlik olarak vermiştir. II. İzzeddin Keykâvus vatanına dönmeyi çok istese de bu isteği gerçekleşmemiş ve 677/1277-1278'de Kırım'da vefat etmiştir.¹¹⁶

Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un İstanbul'a kaçması ile tahta kardeşi IV. Rükneddin Kılıcarslan geçmiştir. IV. Kılıcarslan halkı ve devletin ileri gelenleri tarafından Moğol yanlısı olarak bilindiğinden tahta çıkar çıkmaz büyük çaplı isyanlar ortaya çıkmaya

¹¹² Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 88. ; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 498-503.

¹¹³ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 153-156. ; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, 45-46.

¹¹⁴ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, 51. ; Başka bir rivayete göre ise Vezir Sahib Fahreddin Ali, Pervâne Muineddin tarafından zorla alıkonarak Sultan Rükneddin Kılıcarslan'a vezir yapılmıştır. Bkz. Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 91.

¹¹⁵ Ayaz, "Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri", 87-90.

¹¹⁶ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, 56-57. ; Sümer, Faruk, "Keykâvus II ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s.355-356, 2002.

başlamıştır. Çıkan isyanların birçoğu Moğol ordusunun yardımı ile bastırılabilmiştir. Muînüddin Pervâne Sinop'u fethinin ardından hâkimiyeti tamamen ele almak amacıyla Sultan IV. Kılıcarslan'ın Memlükler ile ittifak yaptığı yalanını ortaya atarak Sultan'ın Moğollar tarafından öldürülmesini ve yönetimin tamamen kendi eline geçmesini sağlamıştır.¹¹⁷ Bir rivayete göre de Muînüddin Pervâne, Hatîroğlu Şerefeddin ve Moğollarla gizli bir anlaşma yapıp Sultan'ı Aksaray'da düzenlenen bir eğlence meclisinde önce zehirlemiş, ardından da işkence ederek öldürmüşlerdir.¹¹⁸

Yönetimin tamamen kendi elinde olmasını isteyen Muînüddin Pervâne önce IV. Rükneddin Kılıcarslan'ın küçük yaştaki oğlu III. Gıyâseddin Keyhusrev'i tahta geçirmiş ardından kendi hâkimiyetine engel olabilecek Vezir Fahreddin Ali gibi devletin ileri gelenlerini çeşitli entrikalarla saf dışı bırakmıştır. Devletin başıboş kalmasını fırsat bilen Türkmen beylerinden Hatîroğlu Şerefeddin Mesud 675/1276'da isyan etmiştir.¹¹⁹ Karamanoğlu Mehmet Bey de II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu iddia eden, Cimri olarak da anılan Alâeddin Siyavuş ile 678/1279'da isyan girişimlerinde bulunmuştur. Moğol ordusunun da desteği ile bu isyanlar güçlkle bastırılabilmiştir.¹²⁰ İsyandar bastırılmaya çalışılırken Hatîroğlu Şerefeddin Mesud'un mektubunun üzerine Baybars Anadolu topraklarına yardım amacıyla gelmiştir. Moğol-Selçuklu ordusuyla Elbistan Ovası'nda karşı karşıya gelen Memlük ordusu, savaş esnasında Selçuklu askerlerinin de saf değiştirmesiyle Moğol ordusunu ağır yenilgiye uğratmıştır. Memlük hükümdarı Baybars Kayseri'ye gelerek tahta çıkmış ancak Pervâne ve devletin diğer ileri gelenlerinin desteğini göremeyip hilekâr davrandıklarını anlayınca memleketine geri dönmeye karar vermiştir.¹²¹ Moğol hükümdarı Abaka Han sadece Moğol askerlerinin öldüğünü görünce bunun Pervâne Muînüddin Süleyman'ın bir oyunu olduğunu düşünmüş ve onu 676/1277'de öldürtmüştü.¹²² Pervâne'nin ölümünün ardından Sultan ile devlet ileri gelenlerinin Anadolu topraklarında bulunmamasını ve devletin güçsüz kalmasını fırsat bilen Karamanoğlu Mehmed Bey II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğu iddia edilen Siyavuş'u (Cimri) ve Türkmen beylerini de bir araya getirerek isyan başlatmıştır. İsyandar Karamanoğlu Mehmed Bey'in öldürülmesi ile bastırılmıştır. Ancak Türkmenlerin isyanı bununla kalmamış Kızıl Hamid denilen Türkmen Beyi ve Siyavuş yeniden isyan etmiştir.

¹¹⁷ Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 99.

¹¹⁸ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 165-169. ; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 545-549.

¹¹⁹ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 183-185.

¹²⁰ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 201-206. ; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 581-589.

¹²¹ Ayaz, "Memlük- Selçuklu Münasebetleri", 101-103.

¹²² Müneccimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 101-103.

Tüm olanlar Sultan'ın yönetim konusunda yetersizliğinin boyutunu göstermekle birlikte devletin de ne kadar zayıfladığının önemli bir kanıtıdır.¹²³ Devlet isyanlar ve savaşlarla mücadele ederken o sıralarda Kırım'da vefat eden II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu Gıyâseddin Mesud babasının vasiyeti üzerine ailesini de yanına alarak Selçuklu topraklarına geri dönmüştü. Kastamonu komutanı Emir Muzaffereddin Yavlak Arslan ile Abaka Han'ın huzuruna çıkmış ve Amid, Harput, Malatya ve Sivas bölgesinin yönetimi ile görevlendirilmişti.¹²⁴ Ancak kısa süre sonra Abaka Han'ın ölümünün ardından hükümdar olan Ahmet Teküder, Gıyâseddin Mesud'u 680/1282'de yönetime ortak etmiştir.¹²⁵ İktidarı paylaşmak istemeyen III. Gıyâseddin Keyhusrev İlhanlı hükümdarı Ahmet Teküder ile konuşmak üzere yola çıkmış ancak yolda Moğol hükümdarının Argun Han ile iktidar mücadelesine girdiğini öğrenmesi üzerine bir süre Erzincan'da beklemiştir. Mücadelenin sonucunda Argun Han'ın galip gelmesi üzerine Argun Han II. Gıyâseddin Mesud'u Sultan ilan etmiş ve Ahmet Teküder ile işbirliği yaptığını düşündüğü III. Gıyâseddin Keyhusrev'i öldürtmüştür.¹²⁶

III. Gıyâseddin Keyhusrev'in hâkimiyeti ele geçiren Moğol hükümdarı Argun Han tarafından öldürülmesinin ardından II. Gıyâseddin Mesud sırasıyla Kayseri ve Konya'da 683/1284'te tahta çıkmıştı. Sultanın Kayseri'de ikamet etmesini fırsat bilen III. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesi torunları adına tahtta hak iddia etmiş, kendisini destekleyip saltanata ortak olmak amacıyla da Karamanoğulları ve Eşrefoğulları ile 684/1285'te işbirliği yapmış ancak bu ittifak bozulunca emellerine ulaşamamıştır. Bunun üzerine Argun Han'dan ortak saltanat talep etmiş ancak iki çocuğun da III. Gıyâseddin Keyhusrev'den olmadığı kanıtlanarak çocuklar öldürülmüştü.¹²⁷ 684/1285'te İlhan'ın 20.000 kişilik bir orduyu göndermesi ve ağır vergiler talep etmesi ile devletin ekonomisi zor duruma düşmüştür.

1286'da Sultan II. Mesud'un Konya'ya gelmesiyle bu sefer de Germiyan Türkmenleri ayaklanmış ve Gorgorum'u (Beyşehir Bölgesi) yağmalamışlardır. Bunun üzerine Moğol ordusu ile harekete geçen Selçuklu ordusu 7 Ramazan 685/ 27 Ekim 1286 tarihinde Gorgorum'da ilk etapta ağır yenilgiye uğramıştır. Ancak güçlerini toplayıp

¹²³ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 104-106.

¹²⁴ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 243-249.

¹²⁵ Sevim, Ali, "Keyhusrev III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s. 351-352, 2002.

¹²⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 595-600.

¹²⁷ Kesik, Muharrem, "Mesud II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, s. 342-343, 2004.

tekrar saldırınca Türkmenler bozguna uğramalarına rağmen bu sefer de Sâhib Ata'nın torunlarının da bulunduğu Karahisar'a saldırmışlardır. Bunun üzerine sefere devam eden Selçuklu ordusu Germiyanlıları mağlup ederek isyanı bastırmış ve Germiyan ili ile Uc bölgelerini tahrip ederek Kayseri'ye dönmüşlerdir. Ermeni vilayetlerindeki güvenliğin zayıf olması ve devletin dikkatini Germiyan Türklerinin isyanına vermesini fırsat bilen Karamanoğulları Tarsus bölgesini işgal etmişti. Bunun üzerine Moğol- Selçuklu ordusu Sultan II. Mesud ve Fahreddin Ali önderliğinde Karamanoğulları'nın üzerine gelmiş ancak Karamanoğulları'nı bulamamış iskân bölgeleri olan Karaman ve Lârende'yi tahrip ederek 9 Zilhicce 686'da Konya'ya dönmüştü. Artık kaçamayacaklarını anlayan Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Germiyan Türkmenleri Sultan'ın huzuruna gelerek af dilemişlerdir. Sultan da isyanın daha fazla yayılmaması ve ülkede sükûnetin sağlanması maksadı ile onları affetmiş ve hiçbir ceza vermemiştir.¹²⁸ 687/1288'de Vezir Fahreddin Sâhib Ata'nın¹²⁹ vefat etmesiyle yerine Moğollar tarafından Kazvinli Fahreddin getirildi. Kazvinli Fahreddin Moğolları memnun etmek için halktan ağır vergiler almaya başladı. Siyasi, ekonomik ve askeri yönden Moğollara bağlı bulunan Türkiye Selçuklu Devleti bu ağır vergilerle tamamen Moğolların hâkimiyeti altına girmiştir.¹³⁰ 690/1291'de Argun Han'ın ölümü ile tekrar ayaklanan Karamanoğulları Konya'ya yeniden sefer düzenlemiş ve Konya'yı kuşatmıştır. Konyalılar Denizli'de (Lâdik) ikamet eden Sâhib Ata'nın kız torunundan yardım isterken Sultan II. Mesud da isyanı bastırmak için bu sefer de tahta yeni çıkmış bulunan Geyhatu'dan yardım istemişti. Selçuklu ordusu ilk esnada Karamanlılar ile Armatasun Kalesi Obrucuk mevkiinde şiddetli bir çarpışma gerçekleştirmiştir. Ancak Geyhatu ve ordusu gelince Karamanlılar çekilmiştir. Moğol ordusu Karaman ve Lârende'yi yakıp yıkarak büyük zararlar verse de Karamanoğulları yaklaşık bir sene sonra 692/1293'te yeniden Konya'yı yağmalamışlardır. Karamanoğulları'na ağır kayıplar veren Moğol ordusu ise bu sefer de Eşrefoğullarına karşı harekete geçerek onların memleketlerini yakıp yıkmış ve bu iki Türkmen beyliğinden 7000 esir ile Konya'ya dönmüştür. Bu durumu kendi lehine çevirmeye çalışan Kıbrıs kralı II. Henry Alâiye'ye sefer düzenlemiş ancak Karamanoğulları şehri kurtarmışlardır.¹³¹ Bu dönemle ilgili yaşanan bir rivayet daha mevcuttur. Sultan II. Mesud'un kardeşi olan Siyavuş da Türkmenlerin desteğini alarak isyana kalkışmış bunun

¹²⁸ Anonim, *Selçukname*, 55-56; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 606.

¹²⁹ Merçil, Erdoğan, "Sâhib Ata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, s. 515-516, 2008.

¹³⁰ Sevim-Merçil, *Selçuklu Devleti Tarihi*, s. 599-600.

¹³¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 620-622.

üzerine II. Mesud Geyhatu'dan yardım alarak Türkmenleri kıyıma uğratabilecek düzeyde isyanı bastırmıştır. Ancak bu olanlara rağmen Türkmenler Konya'ya saldırmaya devam etmiş, Siyavuş ise burada başarı elde edemeyeceğini anlayarak Kastamonu vilayetinde bulunan kuzey ucu Türkmenleri ile 1293'de işbirliği yaparak ayaklanma başlatmıştır.¹³² Moğol hanları ve Anadolu'yu idare etmeleri için görevlendirmiş oldukları Togaçar ve Baltu gibi kişilerin Moğollara karşı isyan etmesi¹³³ sonucu Türkiye Selçuklu Sultanı II. Mesud da zor durumda kalmış Baltu'ya isyan etmesi için destek vermekle suçlanmıştır. İsyancıların bastırılmasının ardından Sultan durumu Moğol hükümdarı Gazan Han'a ifade ederek kendinin ve halkının daha fazla zarar görmesine engel olmaya çalışsa da hükümdar II. Mesud'a inanmayarak Sultanı hükümdarlıktan alıp Hemedan'a sürgün etmiştir. Yerine ise kardeşi Ferâmurz'un oğlu III. Alâeddin Keykubad 697/1298'de devletin başına getirilmiştir.¹³⁴ Olaya farklı bir açıdan bakacak olursak II. İzzeddin Keykâvus Moğol karşıtı olarak bilindiğinden oğlu II. Gıyâseddin Mesud'un tahta çıkması halk tarafından büyük bir sevinç ve heyecanla karşılanmıştı. Ancak iç isyanlar ve Moğollar da dâhil olmak üzere dış baskılar nedeniyle bu dönemde de Türkiye Selçuklu Devleti herhangi bir gelişme gösterememiştir. Aksine onu heyecanla karşılayan halk tahttan indirmiştir. Kendi menfaatlerini destekleyeceğini düşünen Moğol İmparatorluğu da hayal kırıklığına uğrayarak II. Gıyâseddin Mesud'un yerine II. İzzeddin Keykâvus'un torunu olan III. Alâeddin Keykubad'ı tahta çıkarmışlardır.

III. Alâeddin Keykubad'ın tahta çıkmasının ardından Emir Süleymiş 698/1299'da Moğol ordusuna yapılan tayınlara tepki olarak devletin zayıflığından istifade ederek Memlûk Devleti'nin de desteğini alarak isyan etmiş ancak başarısız olmuş ve öldürülmüştür.¹³⁵ Sultan'ın Gazân Han'ı sefer dönüşü karşılaması sonucu ona yarlık verilmiş aradaki bağları daha da güçlendirmek için Sultan Keykubad'ı Hülâgû'nun bir kızıyla evlendirmiş ve Moğol-Selçuklu ortaklığı ile yeniden bir hükümetin kurulması sağlanmıştır. Ancak Moğol hükümetinin koymuş olduğu ağır vergileri karşılayamaz hale gelen Sultan Harput, Malatya ve Divriği gibi bölgelerde ikamet eden kişilerin mallarına el koymaya başlamış bu durum da halkın tepkisini çekmiştir. Sultanı Moğol ordusu başkumandanı Abuşka'ya şikâyetleri üzerine dönemin Moğol hükümdarı olan Gazan Han III. Alâeddin Keykubad'ı görevden alarak İsfahan'da ikamet ettirdi. Yerine ise kendinden

¹³² Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatu*, s. 178-179.

¹³³ Tokuş, Ömer, "Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu'da Moğol Noyanlarının İsyancıları", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, CXVII/230, s.193-195, 2017.

¹³⁴ Kesik, "Mesud II", s. 344.

¹³⁵ Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yayınları, İstanbul 1981, I, s. 243-244.

önce sultan olan II. Gıyâseddin Mesud 702/1302’de ikinci kez tahta çıkarıldı.¹³⁶ 703/1304 yılında Moğol ordu komutanı ve dönemin valisi olan Abuşka Noyan ile Niğde-Aksaray arasında bulunan Câbioğlu denilen bölgeyi kuşatmıştır. Ancak Abuşka Noyan’ın vefatı üzerine kuşatma kaldırılmıştır. Seferden dönen Sultan II. Gıyâseddin Mesud aniden rahatsızlanmış ve ömrünün sonuna kadar yatalak kalmıştır.¹³⁷ 708/1308’de Sultanın vefat etmesinin ardından tahta çıkan III. Gıyâseddin Keyhusrev’in oğlu V. Kılıç Arslan Moğollar, devlet erkânı ve halk tarafından tanınmadığı için saltanatı kabul edilmemiş ve bu sebeple 1308’de Türkiye Selçuklu Devleti’nin hükümlerine sona ermiştir.¹³⁸ 1308 yılına kadar devamlılık gösteren Türkiye Selçuklu Devletinin yıkılmasının ardından kısa bir dönem Moğol hâkimiyetinden sonra Anadolu’da beylikler hüküm sürmeye başlamıştır.¹³⁹

4.2. Türkiye Selçuklu Devletinde Türkmenler

Türkmen kelimesi İslamiyet’i benimseyen Oğuzlar ile henüz Müslüman olmayan Oğuzları birbirinden ayırt etmek için ortaya çıkmıştır. Türkmen kelimesi etimolojik olarak incelendiğinde kelimenin kökeni ile ilgili çeşitli tartışmalar söz konusudur. Bununla birlikte birkaçına değinmek gerekir. Görüşlerden ilki Anadolu’ya göç eden bu grubun Türk olduğu ancak Türk simasını tam olarak taşımadıklarından İranlıların bu grup insanlara Türk’e benzeyen anlamına gelen Türk-mânend (Türkmen) dedikleri ve Türkmenlerin isimlerinin bu şekilde ortaya çıktığına dayanmaktadır. Kaşgarlı Mahmud da bu anlayışı benimsemiştir.¹⁴⁰ Ancak bu rivayet ağızdan ağıza günümüze kadar ulaşmış ve kaynağı belli olmadığı için geçerliliği ve güvenilirliği düşüktür.¹⁴¹ Bir diğer rivayet ise Türkmen kelimesinin İslâmiyet’i kabul edip Müslüman olan Türk anlamına gelen Türk-ül iman kelimesinden türediği yönündedir. Günümüzde ise Türkmen kelimesinin “öz Türk” manasına geldiği düşünülmektedir. Türkmen kelimesinin kullanıldığı kişilere ya da gruplara bakıldığında bunların Selçuklu soyundan olduğu anlaşılmaktadır. Türkmen

¹³⁶ Sümer, Faruk, “Keykubad III ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, s. 360-361, 2002.

¹³⁷ Kesik, “Mesud II ”, s. 344.

¹³⁸ Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, s. 151-152.

¹³⁹ Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009, s. 285-299,

¹⁴⁰ Mahmud b. el-Hüseyin Muhammed el-Kâşgarî, *Dîvânü lugâti ’t-Türk* (çev. Seçkin Erdi- Serap Tuğba Yurteser), I-IV, İstanbul 2005, I, 607-608.

¹⁴¹ Turan, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009 (18. Basım), s. 48-49.

kelimesinin XI. yy'ın yarısında ortaya çıktığı ve Oğuzların ilk dönemlerde bu isimlendirmeyi kabul etmediği ancak XIII. yy'a gelindiğinde Oğuzlar bu ismi tamamen benimsedikleri görülmektedir.¹⁴² Türkmenlerin bu isimlendirmeyi benimsemesinde Mâverâünnehir'den ayrılarak Anadolu topraklarının çeşitli bölgelerine yayılması ve milli kimliklerini unutma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkmenlerin Anadolu topraklarına ilk geliş tarihi tam bilinmese de XI. yy'da Büyük Selçuklu Devleti döneminde göç edenlerin bilgisi mevcuttur. Özellikle Dandanakan Savaşı (431/1040) ve Malazgirt Muharebesi'nden (463/1071) sonra Türkmenler Anadolu topraklarına akınlar düzenleyerek Anadolu'nun iç kısımlarına kadar geldiği bilinmektedir. Türkmenlerin göçlerinin yoğunlaştığı dönem XII. yy'ın ortalarından XIII. yy'ın başına kadardır. Bu yoğunlaşmanın nedeni ise Moğol istilalarıdır. XII. yy'da Türkmen göçlerinin devletin izni ile Batı ve Orta Anadolu kesimlerine doğru olduğu görülmektedir.¹⁴³ Bu durum da Türkmenler ile Bizans'ı sıklıkla karşı karşıya getirerek Bizans'ın Türkiye Selçuklu Devleti'ne saldırmasına engel olmuştur.

Türkiye Selçuklu Devleti'nde toplum iktisadi ve içtimai alanda göçebe ve yerleşikler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Göçebelerin büyük bir kısmını Türkmenler oluşturmaktadır. Ayrıca bu göçebeler zamanla ilk önce yarı-göçebeliği daha sonra yerleşik hayatı benimsemişlerdir. Türkmenlerin Anadolu topraklarına göç etmesi ve sonrasında yaşadıkları hadiselerle ilgili yazılı kaynaklar bulunmakla birlikte sınırlıdır. Bu yazılı kaynaklardan hareketle Türkmenlerin Şamanizm ya da İslâmiyet'i benimsediği bilinmektedir. Yerleşikler ise gayri müslim ve Müslümanlardan oluşmaktadır.

Toplumunu sınıflara ayırma hususunda Gordlevski Türkiye Selçuklu Devleti'nin feodal bir sisteme sahip olduğunu iddia etmiştir.¹⁴⁴ Ancak toplum yapısı incelendiğinde feodal sistemde olduğu gibi sınıfsal bir ayrımın olmadığını kolaylıkla anlayabiliriz. Toplumda göçebe olan bireylerle feodal sistemdeki köleler arasında benzerlik olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Ancak Gordlevski'nin unuttuğu bir şey var ki o da Türkmenlerin bağımsız bir ruha sahip olmalarıdır.

Göçebe olan Türkmenlerin önemli bir kısmı XIII. yy'a kadar çadırlarda yaşamıştır. Yarı-göçebe Türkmenler ise yazı yaylalarda, kışı ise daha sıcak olan iç bölgelerde geçirmektedir. Türkmenlerin yerleşik hayata bu kadar geç adapte olmalarının nedeni

¹⁴²Sümer, Faruk, "Türkmenler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXI, s. 607, 2012.

¹⁴³ Sert, Esra, *XII. Yüzyıl Türkiye Selçuklularında Türkmenler*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, s. 33-43.

¹⁴⁴ Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 226-236.

milli kimliklerini ve savaşçı yönlerini kaybetme endişesi olabilir. Türkmenlerin yerleşik hayata geçmeleri ile Anadolu topraklarında da yerleşik hayat tamamen benimsenmiştir.¹⁴⁵

Türkmenlerin en önemli özelliklerinden birisi askeri yönleridir. XII. yy'da Türkiye Selçuklu Devleti'nin ordusunun neredeyse tamamını Türkmenler oluşturmaktaydı. Anadolu topraklarının yurt olmasını savaşarak sağlayan Türkmenler bu toprakları korumak için uc bölgelerini müdafaa etmişlerdir. Ayrıca savaşlarda kullanmış oldukları oklar karşı devletler tarafından henüz keşfedilmemiş olduğundan düşman kuvvetlerde karşılaşma esnasında şaşkınlık yaratmıştır.¹⁴⁶ Urfalı Mateos'un eserindeki bilgilere göre Ermeniler ve Türkmenlerin karşılaşma esnasında Ermeni komutanı oklar yüzünden çok kayıp verdiğini ve geri çekilerek zırhlarını değiştirmeleri gerektiğini söylemiştir. Ancak savaşı yöneten Davit'in bunu gurur meselesi haline getirip kabul etmediğini anlatmıştır.¹⁴⁷ Şunu da belirtmemiz gerekir ki Türkmenler Uc bölgelerde Anadolu topraklarını dışarıdan gelecek tehlikelere karşı korumakla birlikte diğer devletlerin "yağma" olarak adlandırdığı saldırılarda bulunarak devletin fetih faaliyetlerini hızlandırmasına önemli katkı sağlamıştır.

Türkmenler diğer topluluklardan farklı olarak boylara ve beylere ayrılmaktaydı.¹⁴⁸ Bu da onları her şartta bir arada tutmaktaydı. Türkiye Selçuklu Devleti'nden önce Türkmenler birlik halinde yaşamaya ve dayanışma sağlamaya gayret ediyorlardı. Bu durum kendi açılarından olumlu idi. Ancak diğer devletlere yapmış oldukları yağmalar ve devlet içinde çıkarmış oldukları isyanlardan dolayı bağlı buldukları devletlerle anlaşamazlardı. Türkiye Selçuklu Devleti'nde ise I. Alâeddin Keykubad'ın saltanatının sonuna kadar Türkmenler ile herhangi bir anlaşmazlık yaşanmamıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde devletin Türkmenler üzerinde uygulamış olduğu politika etkilidir. Ancak II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta çıkması ile politika değişmiş, bunun sonucu olarak da yeniden Türkmenler isyan etmeye başlamışlardır.¹⁴⁹ Bu durum da bize topluluklar üzerinde uygulanan politikanın devletin gidişatına yön verecek kadar önemli olduğunu kanıtlar. Türkiye Selçuklu Devleti'nin Türkmenler üzerinde uygulamış olduğu bir diğer politika ise sayıları yüz binleri aşan bu topluluğun önemli bir kısmını yerleşik

¹⁴⁵Özbek, Süleyman, "Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlâna'nın Fihî Mâfih ve Mesnevi'sine Göre), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/1, s. 42-47, 2001.

¹⁴⁶ Sert, *XII. Yüzyıl Türkiye Selçuklularında Türkmenler*, s. 51-54.

¹⁴⁷ Mateos, *Vekayinâme*, s. 48-50.

¹⁴⁸ Türkmen boyları ve beylerinin özellikleri için bkz. Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 30-35.

¹⁴⁹ Sert, *XII. Yüzyıl Türkiye Selçuklularında Türkmenler*, s. 72-73.

hayata geçmesini sağlayarak devlete tarım, ticaret gibi alanlarda yararlı olmalarını sağlamaktır. Bu şekilde Türkmenlerin isyan etmeleri kısmen önlenmiştir.

Son olarak diyebiliriz ki Türkmenler Batılı yazarların iddia ettiği gibi barbar bir topluluk değildir. Aksine son derece merhametli ve yardımsever bir topluluktur.¹⁵⁰ Savaşçı olmaları ve diğer devletlerin topraklarına saldırıda bulunmaları onları barbar yapmaz. Çünkü Türkmenler bu saldırıları düzenlerken sadece maddi ihtiyaçlarını giderme ve benimseyecekleri bir vatan bulma amacı ile hareket etmişlerdir.

¹⁵⁰ İlgili örnekler için bkz. Sert, *XII. Yüzyıl Türkiye Selçuklularında Türkmenler*, s. 82-84.

BÖLÜM I

II. İZZEDDİN KEYKÂVUS DÖNEMİNE KADAR TÜRKMEN İSYANLARI

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının önemli nedenlerinden biri de iç isyanlardır. Bu isyanların önemli bir kısmını devletin kuruluşunda en çok desteği veren, hatta Anadolu'nun yurt olmasını sağlayan Türkmenlerin yapmış olması oldukça ilgi uyandırmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti tarihi incelendiğinde uzun süre Türkmenlerin isyan girişiminde buldukları görülmemektedir. Ancak I. Alâeddin Keykubad'ın vefatının ardından yönetime yeteneksiz ve henüz olgunlaşmamış kişilerin getirilmesi toplumun diğer kesimleri gibi Türkmenlerin de tepkisini çekmiştir. Ayrıca Türkmenlere sağlanan imtiyazların neredeyse yok olması, bu da yetmezmiş gibi toplum tarafından dışlanıyor olmaları Türkmenleri isyana sürüklemiştir.

Çalışmamızın bu bölümünü II. İzzeddin Keykâvus dönemine kadar sınırlandırmamızın nedenlerinden biri bu döneme kadar görülen isyanların sadece siyasi ya da dini-siyasi temelli isyanlar olmalarıdır. Ayrıca Moğol isyanından önce Türkmenlerin isyan sayıları incelendiğinde Türkmenlerin büyük bir kısmının devlet ile büyük çaplı bir sorunlarının olmadığı görülmektedir.

1.1. Hârizm Türklerinin İsyanı (634/1237)

I. Alâeddin Keykubad döneminde Moğolların Hârizm'i¹⁵¹ istilâ etmesi sonucu yurtsuz kalan Hârizmşahlar,¹⁵² Celâleddin Hârizmşah'ın ölümünün ardından Kırhan (Kayır Han)'ı yönetici olarak kabul etmişlerdir. I. Alâeddin Keykubad Ahlat'ı ele geçirmesinin ardından yönünü Hârizm'e çevirmiş, Ahlat sü-başısı olan Emir Sinaneddin Kaymaz vasıtası ile bölgedeki Hârizmliler ile iletişime geçmiş ve Anadolu topraklarına gelmeleri halinde kendilerine iyi davranılacağına dair teminatlar vermiştir. Anadolu topraklarına gelen Hârizmliler Sultan'a bağlılık yemini ederek geçici olarak Erzurum'a yerleşmek üzere yola koyulmuş ve devletin üst kademelerinde dahi görev alıp yönetimle ilgili işlerde bizzat bulunmuşlardır. Hârizmliler Anadolu topraklarına yerleştirilirken hepsi bir arada olmayacak şekilde ve vilayetlere ayrılarak yerleştirilmiştir. Kayır Han'a

¹⁵¹Özaydın, Abdülkerim, "Hârizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, s. 218, 1997.

¹⁵²Taneri, Aydın, "Hârizmşahlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, s. 230, 1997.

Erzincan, Berke Han'a Amasya, Güçlü Han'a Lârende verilerek bir arada bulunup isyana kalkışmaları engellenmeye çalışılmıştı.¹⁵³ Hârizmlilere bu kadar imtiyaz verilmesi yerli halk ve devletin ileri gelenleri de dâhil olmak üzere birçok zümreyi rahatsız etmişti. Sultan I. Alâeddin Keykubad gibi devlete en parlak dönemlerini yaşatan bir sultanın bu imtiyazları bilinçsiz ve amaçsız bir şekilde vermiş olması elbette düşünülemez. Onun Hârizm beylerine olan itibarı ve en zengin vilayetlerini bu beylere sunması olası bir Moğol saldırısında bu beylerin tecrübelerinden faydalanmak ve çıkabilecek isyanları daha kolay bastırabilmek amacını benimsemiş olabilir. I. Alâeddin Keykubad'ın vefatı ile tahta geçen II. Gıyâseddin Keyhusrev, Hârizm beylerinin devletin üst kademesinde yer almasından ötürü kendi aralarında güç birliği oluşturarak isyana kalkışabilir endişesi taşıyordu. Vezir Sâdeddin Köpek de kendine rakip veya muhalif kimsenin olmasını istemediğinden sultanı cesaretlendirerek Hârizmli beyleri ve askerlerinin başı olan Kayır Han'ı yakalatarak Zamantı (Pınarbaşı) Kalesi'ne hapsedtirmişti. Ağır işkencelere ve zindan hayatına dayanamayan Kayır Han vefat etmiştir. Bunu duyan Türkmen beyleri Kayır Han'ın yerine Berke Han'ı lider olarak seçmişlerdi. Kayır Han'ın maruz kaldığı işkencelere kendilerinin de maruz kalacağı düşüncesiyle Kayseri'den çıkarak Fırat nehri boyunca yol üzerindeki bütün vilayetleri yaklaşık 1200 kişilik orduları ile yağmalamışlardı.¹⁵⁴

Hârizmlileri ikna edip geri döndürmek ve isyanı bastırmak amacıyla Emir Kemaleddin Kamyar görevlendirildi. Malatya ve Harput sü-başlıları Hârizmlileri ikna amacıyla gönderildi. Ancak buna yanaşmayarak meydana gelen çatışma sonucu galip olan Hârizmliler Urfa, Harran ve Suruç bölgelerini ele geçirerek burada yaşamaya başladılar.¹⁵⁵ Dudıoğlu isimli bir Türkmen beyi de yaklaşık 70 bin kişilik ordusu ile Hârizmlilere destek vermek amacıyla bölgeye yerleşti. Kemaleddin Kamyar isyanı bastıramayacağını anlayınca Kayseri'ye döndü. Uzun süre bastırılmayan isyan bulunduğu bölge itibarıyla sadece Türkiye Selçuklu Devleti'nin problemi olmaktan çıkıp Eyyûbî ve Artuklular'a da zarar vermekteydi. Zira Hârizmliler sınır boylarında Eyyûbî ve Artuklu bölgelerine de saldırmakta ve şehirlere zarar vermekteydi. Bu durumun sonlanması için İbn Bîbî'nin babası olan Mecdüddin Muhammed Tercüman Hârizmlilere gönderilmiştir. Hârizmliler Selçuklu hükümetine itaat edeceklerini lakin Sultan'ın

¹⁵³ Kaymaz, Nejat, *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 27.

¹⁵⁴ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 98-99.

¹⁵⁵ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 23-25.

huzuruna çıkamayacaklarını belirtmişlerdi. II. Gıyâseddin Keyhusrev Hârizmliler ile barışma nişanesi olarak onlara Harput'u hediye olarak vermişti. Kısa bir süre toplum huzura kavuşsa da Hârizmlilerin tekrar yağma yapmaya başlamaları sonucu ticarete aksaklık ve toplumda huzursuzluk devam etmiştir.¹⁵⁶ Halep bölgesini yağmalayan ve buraya yerleşen Hârizmliler buradaki Türkmenlerle birleştiler. Daha sonra da bu bölgelere de zarar vermeye başladılar. Bunun üzerine Suriye, Eyyûbî ve Artuklu ileri gelenleri Selçuklulardan isyanı bastırabilmek amacıyla yardım istediler. Bunun üzerine Malatya sü-başısı Tercüman Zahîreddin Mansur 3000 kişilik bir kuvvetle Halep'e gitmiştir.¹⁵⁷ Karşı taraftan gelen destek kuvvetlerle birlikte Harran'da bulunan Hârizmliler mağlup edilmiştir. Hârizmlilerin bir kısmı kaçarak Abbasi halifesi el-Müstansır-Billâh'ın (ö. 640/1242) verdiği eman üzerine Bağdat'a sığındılar.¹⁵⁸

Türkiye Selçuklu Devleti'nin kontrolünden çıkıp Anadolu'daki Türkmenlerle de güç birliği yaparak isyan girişiminde bulunan Hârizmliler Anadolu'da ziraat ve ticarete zarar vermelerinin yanı sıra ilk defa toplumda huzursuzluğa sebebiyet verecek ölçüde karışıklık çıkararak toplumun düzenini bozmuştur. Ayrıca isyanın güçlüğüle bastırılması devletin ne kadar zayıfladığının devlet erkânı ve halk da dâhil tüm toplum tarafından anlaşılmasına neden olmuştur. Bu ayaklanma halkın yönetime karşı ilk isyanı olup; devletin temellerinin sarsılmasına, devletin düzenini, toplumda huzur ve güveni ilk defa tehlikeye düşmesine yol açması bakımından oldukça önemli kabul edilmektedir.¹⁵⁹

1.2. Babaîler İsyanı (637/1240)

Türkiye Selçuklu Dönemi isyanlarını anlayabilmek için çalışmanın mihengi denilebilecek Babaî isyanı çalışmamız açısından son derece önemlidir. İsyân dikkatli bir şekilde incelendiğinde dönemin birçok problemine ışık tutmakla beraber Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılış sürecine girmesine sebep olmakla başlayıp sonrasındaki Türkmen isyanları ve hatta Osmanlı döneminde görülen isyanlarda da başat rol oynadığı bilinmektedir. Bu sebepten ötürü "Babaîler İsyanı sadece Türkiye Selçuklu Devleti'nin değil Türk Tarihinin en önemli konularındandır." ifadesini kullanmamızda bir sakınca söz konusu değildir. Tarihteki birçok devlet de bu tip isyanlara maruz kalarak Türkiye

¹⁵⁶ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 77-78.

¹⁵⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 436-437.

¹⁵⁸ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 39-42.

¹⁵⁹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 427-428.

Selçuklu Devleti ile aynı kaderi paylaşmak durumunda kalmıştır. Örneğin Büyük Selçuklu Devleti 548/1153 yılında Oğuz İsyanı ile karşı karşıya kalmış ve kısa bir süre sonra çöküş dönemine girmiştir.¹⁶⁰ Babaî isyanının Oğuz isyanından farkı ise Oğuz isyanı sadece siyasi içerikli bir durum iken Babaî isyanı dini ve mistik özellikleriyle birlikte içinde birçok dinden ve ırktan insanı barındıran bir isyandır. Ayrıca Baba Resûl isyanı Türkiye Selçuklu Devleti'ni ele geçirmeye çalışan ihtilalci mesihanik bir harekettir.¹⁶¹ Bu isyanların ortak yönü içinde yaşadıkları topluluğun göçebe bir yapıya sahip olması ve vergi verme gibi onları yerleşik hayata bağlayan şeylere karşı olmalarıdır. Bu isyanın bu derece önemli olmasının temelinde Türkiye Selçuklu Devleti sultanlarının Meyyafarikin ve Mardin'in ellerinde bulunduğu müddetçe devletin hâkimiyetinin kendi ellerinde olacağı inancına sahip olmaları yatmaktadır. Bu yüzden her ne durumda olursa olsun bu bölgeyi korumak onlar için her şeyden daha önemli idi. Elbette bu durumun nedenleri arasında ailevi üstünlük gibi durumlar söz konusu olsa da asıl önemli mevzu İslam kültür ve medeniyetinin bu topraklardan çıkıp yayılıyor olmasıdır. Zira Bizans bölgesinde ele geçirdikleri topraklar İslam kültür ve medeniyeti açısından zayıf durumda olduğundan dolayı bu bölgeye ve kültürüne olan ihtiyaç son derece fazladır.¹⁶²

Olayı tarihsel olarak inceleyecek olursak I. Alâeddin Keykubad'ın 634/1237'de zehirlenerek öldürülmesinin ardından yerine henüz devleti yönetecek yaşta ve olgunlukta olmayan II. Gıyâseddin Keyhusrev geçmiştir. Alâeddin Keykubad ile zirve dönemini yaşayan devlet II. Gıyâseddin'in uygulamış olduğu yanlış politikalardan ötürü gerileme ve çöküş dönemine girmeye başlamıştı. Özellikle Moğol istilâsından kaçarak Hârizm'den gelen Türkmenlere ve diğer halka uygulanmaya çalışılan ağır vergi sistemi, kendi öz vatanlarında görmüş oldukları ikinci sınıf muamele ve hükümetin yarı-göçebe olan gruba karşı tavırları bardağı taşıran son damla olmuştu. İsyanı yöneten asıl kişi Baba İlyas, en büyük yardımcı ise Baba İshak'tır. Bununla birlikte birçok Horasan Erenleri ile Kalenderîlik, Yesevîlik, Haydarîlik ve Vefâîlik mezhebine mensup birçok eren de isyanın komutası ve yürütülmesinden sorumluydu.¹⁶³

İsyana katılanların sosyal kimliğine bakıldığında ise konar-göçer Türkmenler, köylüler ve bazı azınlık Hristiyan gruplarından oluştuğu bilinmektedir. Bu gruptaki Türkmenler tamamen göçebe değil yarı-göçebe idiler. İsyanın temel sebeplerine

¹⁶⁰ Sümer, Faruk, "Oğuzlar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIII, s.328-329, 2007.

¹⁶¹ Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 143-150.

¹⁶² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 446-447.

¹⁶³ Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 64-79.

bakılacak olursa bunu tek bir problemle ilişkilendirmek mümkün değildir. XIII. yy.'da Türkiye Selçuklu Devleti'ne bakıldığında birçok problemle karşı karşıya olduğu görülmektedir. Bu problemlerin önemli bir kısmının doğrudan ya da dolaylı olarak isyanı tetiklediğini söylersek hata etmiş olmayız. Temel sebepleri ise iktisadi, ictimâî ve psikolojik olarak üç başlık altında toplamamız mümkündür.

İktisadi gerekçelere bakılacak olursa XIII. yy' da Anadolu'da ekonomi iyiye gitmiyordu. Özellikle toprak rejimi olan askeri iktâlarla ilgili büyük sorunlar yaşanıyordu. Bu dönemde uygulanmaya çalışılan toprak rejiminin değişikliği ve askeri iktâların vakıf haline dönüştürülmeye çalışılması ekonominin bozulmasındaki önemli etkenlerdendir. Toprak rejiminin devletin ekonomisini bu kadar etkilemesinin nedeni Moğollardan kaçan Türkmenlerin Anadolu'ya sığınmasıyla ortaya çıkan nüfus patlaması sonucu topraklar normal olarak halka yetmemeye başlamıştır. Ayrıca Türkmenlerin yarı-göçebe ve hayvancılığa bağlı bir hayat tarzını benimsemiş olması da bir kez daha toprağa ne kadar ihtiyaçlarının olduğunu kanıtlar. Türkmenlerin otlak- kışlak bulamaması üzerine öfkelerinin artması, yaşam tarzı olarak yerleşiklerden farklı şekilde kendine özgü ve sürekli yerleşik halk ile zıtlaşmaları ve Türkmen halkın gelirlerinin iyi olmadığı halde yönetimin ağır vergi talep etmesi etkenleri ekonomi ile alakalı ne kadar büyük sorunların olduğunu göstermektedir.

İctimâî ve psikolojik gerekçelerini incelediğimizde ise; XIII. yy' da Anadolu'nun sürekli Türkmen göçü aldığı görülmektedir. Hangi topluma bakılırsa bakılsın bir topluluk kendi ırkına mensup olsun yahut olmasın dıştan bir göç aldığı takdirde göç edenleri dışlama psikolojisine bürünür. Nitekim Türkiye Selçuklu Devleti'nde de durum böyle olmuştur. Hal böyle olunca birçok sorun da beraberinde gelmiştir. Yerli Türkler öncelikle Türkmenlerin varlığını kabullenemeyip dışlamışlardı. Yerlilere Türk denilip sonradan Anadolu'ya gelip yerleşen ve yarı-göçebe yaşam tarzını benimseyenlere Türk değil de Türkmen denilmesi, kendi vatanlarında kendilerinin dışlandığı düşüncesi, yönetimde Türkmenlere söz hakkı verilmemesi ve yönetimde bulunan İranlıların Türkmenlere karşı pek de sempati duymaması Türkmenlere yapılan ikinci sınıf muamelenin boyutunu gözler önüne sermektedir.

İsyanın kolaylaşmasını sağlayan etkenlere bakılacak olursa bunların başında uygun dini şartlar gelir. Türkmenlerin İslamiyet'i henüz tam olarak benimsememesi toplumda farklılıklara neden olmuştur. Yerli Türklerin dini inanışları yüzünden Türkmenleri ve diğer grupları aşağı görmesi isyanı kolaylaştıran sebeplerden biri olmasına neden olmuştur. İkinci önemli nokta ise dönemin siyasi yapısının isyana yol açacak şekilde

ilerliyor olmasıdır. II. Gıyâseddin Keyhusrev ve veziri Sâdeddin Köpek'in halka karşı uygulamış olduğu sert politika, hükümetteki bazı gruplar menfi çıkar elde etmek adına insanları Türkmenlere karşı kışkırtmıştı. Liderleri öldürülen ve II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminden itibaren toplumda dışlanan ve Urfa, Harran ve Suruç bölgelerinde ikamet eden yaklaşık yetmiş bin Hârizmlî de bu isyana destek vermiştir.¹⁶⁴

İsyanın propaganda kısmında hükümetin ve özellikle Sultan'ın acımasız oluşu, isyan sonucu elde edilecek mal ve ganimetin isyana katılanlar arasında paylaşılacağı, isyana katılmayanların ise öldürüleceği isyan öncesinde açıkça duyurulmuştu.¹⁶⁵ Baba Resûl fikirlerini halka daha hızlı ve kolay kabullendirebilmek adına Kalenderî, Vefaî, Haydarî ve Yesevî tarikatlerinden de destek almaktaydı. Baba Resûl Türkmenlerin doğasından gelen kabile düzenini kendi lehine çevirip Türkmen boylarını da kendi emri altına almıştır. İsyanın başladığı bölgelere bakıldığında konar-göçer ve köylü Türkmenlerin yoğun, ekonomik düzeyin zayıf ve dini inanç yönünden karmaşık bölgeler olduğu görülür.¹⁶⁶ Bu bölgeler elbette tesadüfen seçilmiş olamaz. Bu durum da isyanı gerçekleştirenlerin bölgenin ve halkın yapısının çok iyi bilindiğinin ve stratejik davranıldığının önemli bir kanıtıdır.

İsyan Baba Resûl (İlyas) komutasında başlamıştır. İsyanın merkezi aslında Baba İlyas'ın bulunmuş olduğu Amasya'dır. Ancak Baba İlyas isyanın ikinci yöneticisi olan Baba İshak'ı hem gayri müslim hem de Türkmen tabakayı isyan konusunda bir araya getirmek amacıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne göndermiştir.¹⁶⁷ Baba İshak'ın bulunduğu bölge göz önünde bulundurulursa Hristiyanlık, İslâmiyet ve Mazdekizm'den oluşan senkretik bir doktrini halka benimsetme çalışmalarında bulunmuşlardır. Böylece İslâmiyet'i henüz tam olarak benimseyemeyen Türkmenlerin ve diğer toplulukların bu inancı benimsemeleri ile başarılı bir sonuç elde etmiş ve isyan fiili olarak başlamıştır.¹⁶⁸ İsyân bölgesel olarak Orta Anadolu'da Amasya merkezli, Tokat, Çorum, Sivas, Yozgat ve Güneydoğu Anadolu'da Adıyaman, Maraş, Kefersûd, Malatya, Elbistan olmak üzere iki ana bölge üzerinden ilerlemiştir. Baba İshak kendilerini destekleyen grup ile Baba Resûl'un peygamberliğini tasdik etmek için yanına gitmek üzere Amasya'ya yola çıkmıştı. Selçuklu ordusu isyanı bastırma mücadelesine girişip Amasya Savaşı'ndan önce

¹⁶⁴ Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 37-51. Ayrıca bkz. İbn Bibî, *Selçukname*, II, s. 23-24.

¹⁶⁵ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 50.

¹⁶⁶ Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 115-117.

¹⁶⁷ İbn Bibî Baba İlyas diye bir şahıstan hiç bahsetmemiştir. Ona göre Baba İshak'ın Kefersud'dan bir anda kaybolup kısa bir süre sonra Amasya'da ortaya çıkmıştır. Osman Turan da bu fikri benimsemiştir.

Bkz. İbn Bibî, *Selçukname*, II, 50. ; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 440-446.

¹⁶⁸ Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 122-125.

Baba İlyas yaralanmış ve Amasya Kalesi'nde vefat etmiştir. Baba İlyas'ın ölümsüz olduğu inancını benimseyen Türkmenler ölümünün ardından durumu kabullenemeyip öfkelenerek Baba İshak öncülüğünde Selçuklu komutanı Hacı Mübârizüddin Armağanşah'ı öldürüp başkent olan Konya üzerine yürümeye başladılar. Kayseri yakınlarında gerçekleşen karşılaşmada Selçuklu ordusu mağlup oldu. Yollarına devam eden Babaîler Kırşehir'in Malya Ovası'nda Selçuklu ordusuyla tekrar karşı karşıya gelmiş ve başta Baba İshak olmak üzere kadın ve çocukların dışındaki yaklaşık dört bin Türkmen kılıçtan geçirilmişti.¹⁶⁹ İsyân Frank ordusunun da desteği ile yaklaşık olarak iki buçuk ayda bastırılmıştır.¹⁷⁰

Babaîler isyanı bir anda ortaya çıkan bir olay olmayıp belirli bir sürecin ardından gerçekleşmiştir. Bu süreçte Babaî İsyânı Türkiye Selçuklu Devleti'nde birçok değişime sebebiyet vermiştir. Bunlardan en önemlisi ise bu isyandan sonra devletin güçsüz durumda olduğunu anlayan Moğollar, ülkeyi istilâ ederek kısa süre içinde Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına neden olmuştur.

Bütün bu bilgilerle birlikte denilebilir ki; Babaî kelimesi ilk olarak İbn Bîbî tarafından Babaî isyanı dini merkezli, siyasi-sosyal amaçlı yapılmış bir isyandır. Yaşanan sosyal problemler insanları siyasi bir amaç etrafında birleştirmiştir. Babaî isyanı ile Babaîlik olayları birbirinin aynısı olamaz. Babaî isyanı halkın ayaklanması iken Babaîlik bu isyan sonucunda isyanı destekleyen dervişlerin çevresinde ortaya çıkmış bir oluşumdur. Babaîler isyanı bastırıldıktan sonra isyanlar bitmemiş devamı gelmiştir. Baba İlyas'ın küçük oğlu Muhlis Paşa da Karamanoğulları'na destek vermiş isyanın bundan sonra dini- mistik amaçlı olmasına yön vermiştir. Babaîlik geçmiş Türk kültürlerini içinde bulundurmakla birlikte Şamanizm, Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm, Mazdeizm, Hristiyanlık öğelerini de içeren senkretik bir akımdır.¹⁷¹ Baba Resûl'un öldürülmesinin ardından ona bağlı olan şeyhler faaliyet göstermeye başlamışlardır. Sarı Saltuk, Barak Baba, Aybek Baba, Baba Merendi, Tapduk Emre gibi şeyhler Babaîlik ideolojisini Anadolu topraklarında yayma çalışmalarına devam etmişlerdir. Babaîlik ikinci ve üçüncü kuşak Babaî şeyhleri olan Rum Abdalları ile Osmanlı döneminde günümüzde ise Bektaşilik ve Alevîlik olarak çalışmalarına devam etmektedir. Rum Abdallarından Geyikli Baba, Abdal Musa, Kumral Abdal, Abdal Murad gibi önemli şahsiyetler

¹⁶⁹ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 52. ; Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 78-79.

¹⁷⁰ Quentin, *Tatarlar ve Anadolu*, s. 43-45.

¹⁷¹ Ocak, Ahmet Yaşar, "Babaîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IV, ss. 373-374, 1991.

Babaîliğin yayılmasında ve benimsettilmesinde önemli rol oynamışlardır. Babaî isyanının olumsuz sonuçlarına bakılacak olursa isyanın bastırılmasında yaşanan güçlükleri gözlemleyen Moğollar Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıfladığını anlayarak ertesi seneden itibaren sürekli biçimde Anadolu'ya saldırıya başlamıştır. Bu isyan güney bölgesindeki Türkmen toplulukların ayaklanması ile kalmamış Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki ayaklanma başlatan Türkmenler devletin bir iç sorunu haline gelmişlerdir. Bütün bunlara rağmen Babaî isyanı Türkmenlere Moğollara karşı birlik ve beraberlik içinde olunması gerektiği bilincini yerleştirerek Anadolu'nun Moğollar tarafından kolay bir şekilde ele geçirilmesinin önünde önemli bir set olmuştur.¹⁷²

¹⁷²Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 99-100.

BÖLÜM II

II. İZZEDDİN KEYKÂVUS SONRASI TÜRKMEN İSYANLARI

II. İzzeddin Keykâvus dönemine kadar Hârizm Türkleri isyanı ve Babaîler isyanı dışında Türkmen isyanına rastlanmamaktadır. Ancak Moğolların Anadolu'yu işgali, II. İzzeddin Keykâvus'un tahta geçmesi ve ardından yaşanan ortak saltanat dönemleri ile devlet hızla gerileme ve çöküş dönemine girmiştir. Bu durum da Türkmen isyanlarının niteliksel ve niceliksel artışını beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu dönemden itibaren isyanlar sadece siyasi, dini gibi, nedenlerle birlikte ekonomik, sosyal, askeri gibi nedenlerle de ortaya çıkmıştır. Devlet zayıflamaya başladığından bu dönemden itibaren isyanlar daha geç bastırılmış ve Selçuklu ordusu yeterli olmadığı için Moğol ordusundan da destek alınmıştır. Bu durumlar da Türkmenleri devlete karşı daha isyankâr hale getirmiştir.

2.1. Türk Ahmed İsyanı (647/1249)

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın İzzeddin Kılıç Arslan, Rükneddin ve Gıyâseddin Keyhusrev olmak üzere üç erkek evladı bulunmakta idi. Babasının vefatı üzerine 1237'de tahta geçen II. Gıyâseddin Keyhusrev saltanatına zarar gelmemesi amacı ile iki kardeşini Burgulu (Borgulu) Kalesi'ne hapsedirmiş, bir süre sonra da Mübârizüddin Armağanşah'a onları öldürtme emri vermişti. Ancak Armağanşah onları öldürememiş, kimilerine göre iki köle öldürüp Sultan'a onları öldürdüğünü bildirmiştir. Ancak Armağanşah'ın onları öldürüp öldürmediği tam olarak bilinmemektedir. Bu yaşanan hadiselerin yanı sıra Ahmed isimli bir kişi, I. Alâeddin Keykubad'ın oğlu olduğu iddiasıyla ortaya çıkmış ve saltanatta hak iddia etmeye başlamıştır. Türk Ahmed isyanının dikkat çekici yönlerinden biri bu ayaklanmada kimse onun sultanın oğlu olduğunu inkâr etmemiş, aksine isyanı bastırabilmek için yoğun çaba sarf edilmiştir.¹⁷³ Uc bölgelerde Türk Ahmed isimli kişinin 647/1249'da isyanı başlattığı ve Sahib Şemseddin İsfahânî komutasında güçlükle bastırıldığı tespit edilmiştir.¹⁷⁴ Gönderilmiş olan ordu isyanı bastıramayacağını anlayınca destek için Sahib Şemseddin'e haber yollanmış o da Emir-i Dâd Hatireddin Zekeriya komutasında Hârizm ve Kıpçakların da içinde bulunduğu ve sarayını korumakla görevli

¹⁷³ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 27-28.

¹⁷⁴ Sümer, "Keykâvus II", s. 355.

olan bu orduyu isyanı bastırmak için göndermiştir.¹⁷⁵ Simon de Saint Quentin ise Coterinus adlı birinin kendini Sultan'ın oğlu olduğunu iddia edip annesine de bunu onaylatarak sultan olmak için yaklaşık 20.000 kişilik bir Türkmen grup ile Konya ile Alâiye arasında tahribat yaptığı başkent Konya'yı ele geçirmek üzereyken yakalandığını ve idam edildiğini anlatır.¹⁷⁶ Osman Turan ise Türk Ahmed'in Konya yakınlarındaki köyleri tahrip edip Sultanın hazinelerini elde etmek amacıyla Candelor (Alâiye) kalesine girmek üzere iken Lampron hâkimi tarafından yakalandığından bahseder.¹⁷⁷

Türk Ahmed isyanı, Moğol hâkimiyeti altına giren Türkmenlerin bu durumdan memnun olmadıklarını da göstermektedir. Ayrıca sultanın küçük yaşta oluşu ve devletin gidişatına yön verememesi de Türkmenleri isyana sürükleyen önemli nedenlerdendir.¹⁷⁸ Devletin dış güçlerden yardım alarak isyanı bastırması ise devletin ne kadar zayıfladığını göstermektedir.

2.2. Oyuz Melik İsyanı (646-647/1249)

Oyuz Melik İsyanı Türkmenlerin bir araya gelip başlatmış olduğu bir isyan olup kaynaklardan sadece İbn Bibî'de geçmektedir. Konu ile ilgili araştırmaların da sınırlı olmasından ötürü bu isyan kısa bir şekilde ele alınmıştır.

II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıcarslan ve II. Alâeddin Keykubad'ın ortak saltanatı esnasında sultanlar arasında çıkan ihtilafları fırsat bilen Uc beyi Oyuz Melik önderliğinde bir Türkmen topluluğu iktidarı değiştirmek maksadıyla isyan ettiğinden siyasi içerikli bir isyandır.¹⁷⁹ İbn Bibî'nin çok kısa olarak bahsettiği bu isyanın bastırılması için Emir Celâleddin Karatay'ın emriyle Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş ile Emir-i Ahur Fahreddin Arslandoğmuş görevlendirilmiştir.¹⁸⁰ İsyân büyümeden bastırılmıştır. Aslında bu durum ortak saltanat döneminde zayıflamak üzere olan hükümetin Emir Celâleddin Karatay'ın çabaları ile ayakta kaldığını gösterir.

Oyuz Melik isyanı aslında halkın yönetimden memnun olmadığını gösteren önemli bir hadisedir. İsyân her ne kadar yönetimden memnuniyetsizlik amacıyla ortaya çıkmış

¹⁷⁵ Ekici, Kansu, *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246–1266)* (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005, s. 15-16.

¹⁷⁶ Quentin, *Tatarlar ve Anadolu*, s. 59-60.

¹⁷⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 483.

¹⁷⁸ Kayalıoğlu, *II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı*, s. 37.

¹⁷⁹ Çelik, Züriye, *Moğol İstilası ve Türkiye Selçuklu Devleti*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014, s. 129.

¹⁸⁰ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 127.

gibi görünse de Uc beylerinin bağımsızlık hayalleri de isyana katkı sağlamıştır.¹⁸¹ Bu isyan Uc beyi önderliğinde gerçekleştiğine göre isyanın Uc bölgelerinden birinde gerçekleşmiş olduğunu söyleyebiliriz. İsyanın bastırılması için Beylerbeyi ve Emir-i Ahur görevlendirilmiştir. Bu da aslında isyanın boyutunu bize göstermektedir. Ayrıca Türk Ahmed isyanından sonra yine aynı bölgede ayaklanmanın olması isyanların tam olarak bastırılmadığını ve devletin ne kadar zayıflamış olduğunu göstermektedir.¹⁸²

2.3. Ağaç-Eri Türkmenlerinin İsyanı (652/1254)

İlk defa XIII. yy'ın ilk yarısında tarihte bahsi geçmelerine karşın Türkiye'deki en eski Türkmen topluluklarından biri olan Ağaç-eriler; Maraş-Elbistan bölgesinde ilk defa görülmektedirler. Kimi tarihçilerin V. yy' da Rusya civarında ortaya çıktığını iddia ettiği Ağaç-eriler topluluğunun Maraş-Elbistan bölgesinde yaşadığı kaynaklarda geçmektedir.¹⁸³ Topluluğa bu ismin verilmesinin nedeni Yakınoğu'ya gelen Oğuzların ormanlık alanlara gelip yerleşmesi sonucu "ormanda yaşayan" anlamına gelen Ağaç-eri ismi verilmiştir.¹⁸⁴ Ağaçeriler Ermeni Krallığı ile Eyyübîler'in Selçuklu devleti ile kesişim noktası olan Malatya ve Maraş bölgesinde yaşayarak bir nevi devleti dış güçlere karşı koruma görevini üstlenmişlerdir. Ağaçerilerin neden ormanlık alana yerleştiği ise Türkmenlerin yerleşik hayatı benimseyememesi ile birlikte devletin Türkmenleri Uc bölgeleri koruma amacıyla görevlendirmiş olması ile ilişkilendirilebilir. Ancak Türkmenlerin hayvancılığı benimseyen bir topluluk olduğu bilinmekle birlikte ormanlık alan olan bu bölgenin hayvancılığa pek elverişli olmaması sıkıntıları beraberinde getirmiştir. İşte bu durum geçimini sağlayamayan Türkmenleri isyana ve yağmacılığa sevk etmiştir.¹⁸⁵

Ağaçeriler konum itibariyle Türkiye Selçuklu Devleti'nin en önemli iki ticaret yolu üzerinde bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Suriye ile ticaret yapılmasını sağlayan Kayseri-Elbistan-Halep yolu iken, ikinci ticaret yolu da Sivas-Malatya yolu üzerindeki ticaret yoludur. Geçimini bulunduğu bölgeden dolayı hayvancılıkla sağlayamayan Türkmenler bu ticaret yollarına saldırıp uluslararası Yabanlu Pazarı yolunu tehlikeye atarak hem Türkiye Selçuklu Devleti'ne hem de ticaret yapmak amacıyla bu yolu kullanan diğer

¹⁸¹Kayalioğlu, Filiz, *II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006, s. 26.

¹⁸²Bal, "Moğol İstilâsından Sonra Türkiye Selçuklu Devleti İçinde Çıkan Türkmen (Oğuz) İsyancıları (1243-1262)", s. 4-5.

¹⁸³İbn Bibi, *Selçukname*, II, 143-144.

¹⁸⁴Sümer, Faruk, "Ağaçeriler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, I, s. 460, 1988.

¹⁸⁵Sümer, Faruk, "Ağaç-erleri", *Bellekten*, III(1962), s. 521-525.

devletlere zarar vermeye başladılar. Celâleddin Karatay'ın ölümü üzerine (652/1254) ülkede birliğin dağılmasını fırsat bilen Ağaçeriler istilâlarını artırıncı 1255'te başa geçen II. İzzeddin Keykâvus vakit kaybetmeden Ağaçeriler üzerine Vezir Kadı İzzeddin ve Beylerbeyi Yavtaş komutasında bir ordu göndermiştir. 1255'te Batu Han'ın ölümü üzerine Mugan'a gelen Hülagü, Baycu Noyan'a kendinin burada ikamet edeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine bölgeyi boşaltmak zorunda kalan Baycu, yönünü Anadolu topraklarına çevirmiştir. Baycu'nun Anadolu topraklarına sefere çıktığı haberinin gelmesi üzerine isyanı bastırmakla görevli ordu henüz Kayseri'ye varmadan geri dönmüş ve Moğollar ile muharebeye girişmişlerdir.¹⁸⁶ Baycu tehdidi atlatıldıktan sonra II. İzzeddin Keykâvus 1257'de Ali Bahadır komutasında bir orduyu Malatya üzerine tekrar göndermiştir. Ali Bahadır Ağaçerileri bastırması hatta elebaşları olan Cuti Bey'i yakalayıp Malatya yakınında bulunan Minşar Kalesi'ne hapsetmişti ki Baycu'nun bölgeye gelmesi üzerine Ali Bahadır Halep'e kaçtı. Baycu'nun Bağdat'a döndüğü haberini alan Ali Bahadır Malatya'ya dönüp Ağaçerilerle işbirliği yaparak Moğollara karşı Malatya'yı müdafaa etti. Türkmenleri ortadan kaldırmadan Türkiye Selçuklu Devleti'ni ele geçiremeyeceğini anlayan Hülagü 20.000 kişilik bir ordu ile 660/1261-1262'de Ağaçeriler üzerine sefer düzenleyerek Türkmenlerin birçoğunu kılıçtan geçirdi. Bir kısım Ağaçeriler ise kaçarak Suriye'ye sığındı. Moğollar isyanı bastırdı ancak Ağaçerileri tamamen yok edemedi. İstilâdan kurtulan Ağaçerilerin bir kısmı Suriye'ye kaçarak buraya yerleşmiştir.¹⁸⁷ Uzun bir süre tarihte varlıkları ile ilgili bilgi bulunmazken XIV. yy'da Sis ve Sivas'ın güneyinde isyan çıkardıkları bilinmekle birlikte bir grup Ağaçeri'nin de Karakoyunlulara tâbi olduğu görülür. Osmanlı döneminde Tahtacı olarak adlandırılıp tahrir defterlerinde Cemâat-i Tahtacıyân olarak geçen grubun Ağaçerilerin devamı olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte günümüzde Adana, İçel, Antalya, Isparta, Muğla, Denizli, Aydın gibi çeşitli bölgelerde yaşayarak Kızılbaş olan ve geçimini ağaç işleme sanatı ile sağlayıp Tahtacılar olarak adlandırılan kişilerin de Ağaçeri Türkmenlerinin devamı olduğu düşünülmektedir.¹⁸⁸

Ağaçerilerin inanış biçimlerine bakıldığında Babaî isyanını desteklemeleri ve üyelerinin çoğunluğunun Ali, Hasan, Hüseyin gibi isimlere sahip olması onların Şii inancı benimseme ihtimalini akıllara getirirse de kaynaklarda bu konu ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

¹⁸⁶Ekici, *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246–1266)*, s. 37.

¹⁸⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 496,505,506,528.

¹⁸⁸ Sümer, "Ağaçeriler", s. 461.

2.4. Denizli Uc Beyi Türkmen Mehmed İsyanı (659/1261-675/1277)

Denizli¹⁸⁹ bölgesi uzun zamandan beri Türkmenlerin yurdu olmakla birlikte Mehmed Bey önderliğindeki Türkmenlerin Moğol istilâsı sonrası buraya gelip beylik kurmuş olma ihtimali daha yüksektir. Nitekim Mehmed Bey'in Denizli'ye gelmeden önce Erzincan ve Bayburt'a yerleştiği ve bu bölgede birçok akına önderlik ettiği bilinmektedir. Sinop'tan Ayntab'a kadar birçok yeri istilâ ettiği ve Anadolu'yu harabeye çevirip halkın bu durumdan şikâyetçi olduğu da bilinmektedir. Ayrıca bu Türkmen akınlarını durdurmak amacıyla görevlendirilen Toktu Noyan komutasındaki Moğol ordusunun Türkmenleri mağlup ederek Denizli Bölgesi'ne kaçmalarına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁰

Mehmed Bey önderliğinde ortaya çıkan isyanın nedenleri arasında farklı rivayetler mevcuttur. Bir rivayete göre II. İzzeddin Keykâvus'un dayıları ile arası iyi olmayan Mehmed Bey Alanya ve Antalya bölgesinde Selçukluya 1261'de savaş açıp Selçuklu ordusunu hezimete uğratmıştır.¹⁹¹ Bir rivayete göre ise Türkmenler Moğol istilâsı ile mücadele eden II. İzzeddin Keykâvus'a Anadolu'yu korumak için yardım ediyordu. Moğolları destekleyen ve bu sebepten Türkmen beyleri ile arası pek de iyi olmayan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın 1262'de tahta geçmesinin ardından Denizli (Lâdik), Honas ve Dalaman bölgesinde Uc beyi olan Mehmed Bey ile bu bölgede yaşayıp onu destekleyen yaklaşık 200.000 göçebe Türkmen IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatını kabul etmeyerek isyana kalkıştı.¹⁹² Haberi alan Sultan Rükneddin Moğol ordusunun da desteğiyle Mehmed Bey üzerine bir ordu göndermiştir. Bu ordu karşısında yenileceğini anlayan Mehmed Bey Moğollarla anlaşmış ve beyliğinin Moğollar tarafından tanınmasını sağlamıştır. Bu kısa süreli anlaşma üzerine Hülagü Mehmed Bey'i kendilerine itaat maksadı ile huzuruna davetine red cevabı alması üzerine Hülagü'nün emriyle IV. Kılıcarslan ve Anadolu'daki Moğollar Mehmed Bey'in üzerine yürüdü.¹⁹³ Bu esnada Mehmed Bey'in damadı olan Ali Bey'e Türkmen Beyliği vaat edilerek Türkmenleri içten içe bölmeyi başardılar. Dalaman Ovası'nda meydana gelen savaşta Türkmenler ağır yenilgiye uğradı. Türkmen Mehmed Bey ise dağlara kaçtı ve IV. Rükneddin Kılıcarslan'a eman şartı ile teslim olacağını bildirdi. Sultan IV. Kılıcarslan bunu kabul etmesine rağmen Mehmed Bey'i Konya'ya götürürken emirleri onu Borgulu'da öldürdüler. Bu

¹⁸⁹ Baykara, Tuncer, "Denizli", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IX, s. 155-157, 1994.

¹⁹⁰ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 534.

¹⁹¹ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 50.

¹⁹² Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 103.

¹⁹³ Ekici, *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)*, s. 64-65.

savaş sonucunda en kuvvetli Türkmen topluluğu ağır kayıplar vermiş, Moğollar ise sınırlarını Dalaman Çayı'na kadar uzatmış oldu.¹⁹⁴

Mehmed Bey'in ölümü üzerine yerine geçen damadı Ali Bey merkezi emirlere bağlı kalarak beyliğin devamını sağlamıştır. Bu durum da beyliğin ne kadar zayıfladığının önemli bir kanıtıdır. 1262-1277 yılları arasında Selçuklulara tabi kalan beylik Karamanlıların ayaklanmasını fırsat bilerek ayaklanma başlatmışlardı. Ulu-Borlu mevkiine gelince daha fazla direnemeyeceklerini anlayan Türkmenler tekrardan bağlı olduklarını beyan ettiler. Ancak Türkmen beyi Ali Bey yakalandı ve Karahisâr kalesine hapsedilerek burada vefat etti. Bu bölgedeki Türkmenler muhtemeldir ki Ali Bey'in oğlu olan İnanç (Yınanç) Bey¹⁹⁵önderliğinde İnanç oğulları diye bildiğimiz beyliğe tâbi olarak yine bu bölgede yaşamlarını sürdürmüşlerdir.¹⁹⁶

2.5. Hatîroğlu İsyanı (675/1276)

Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Selçuki Hatun ile Moğol (İlhanlı) hükümdarı Argun Han'ın düğünü amacıyla devlet erkânının ülkede olmamasından istifade eden Şerefeddin Hatîr, kardeşi Emir Ziyâü'd-din Mahmud ile harekete geçerek isyan başlatmıştır. Taceddin Mu'tez'in naibi olan Şemseddin Gencei de Moğollara karşı cihat düşüncesiyle isyana katılmış ve bizzat Hatîroğlu Şerefeddin'in danışmanlığını yapmıştır.¹⁹⁷ Şerefeddin Hatîr Karaman Türklerini ve Uc beylerini de bu isyana teşvik etmiştir. Türkmenler ve Uc beyleri bu daveti olumlu karşılamış ve isyana katılmışlardı.¹⁹⁸ Ayrıca Sultan Baybars'a Hatîroğlu Ziyaeddin ve Toruntay'ın oğlu Sinaneddin'i göndererek Memlûklülere yardım talebinde bulunmuştu. Ancak Baybars yeterli hazırlığının olmadığını ve ertesi sene gelmek için plan yaptığını Pervâne'ye bildirdiğini söylemesine rağmen yardımını esirgemeyerek 6.000 kişilik bir destek ordusunu Anadolu'ya göndermiştir. İsyandan haberdar olan Taceddin Giv, Atabeg Fahreddin Arslandoğmuş'un oğlu Sinaneddin, Pervâne Süleyman'ın yanına giderek Hatîroğlu'nu ortadan kaldırmak için plan yapmışlardı. Ancak Pervâne oğlunun sarayında gizlice Hatîroğlu Ziya adına çalışan bir mülazım bu planı duyunca hemen Hatîroğlu Ziya'ya anlatmıştı. Bunun üzerine Taceddin

¹⁹⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 531-533.

¹⁹⁵ Baykara, Tuncer, "İnançoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, s. 263-264, 2000.

¹⁹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 535.

¹⁹⁷ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 78.

¹⁹⁸ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 78.

Giv ve adamlarının kendi yanlarına gelmesini beklemeye koyuldular. Taceddin Giv Hatîroğlu Ziya ile kucaklaştığı anda Ziya kılıcını sağ eline batırarak onu yaraladı. Taceddin Giv kendini savunmaya çalışsa da ağır yaralanmış ve Arslandoğmuş'un oğlu ile orada vefat etmiştir.¹⁹⁹

Taceddin Giv ve adamlarının öldürülmesiyle ülkenin kontrolü ele geçirilmiş ve isyan kesin olarak başlamış oldu. Atabeg Mecdüddin, Beylerbeyi Seyfeddin Toruntay, Müstevfi Celâleddin Mahmud, Nureddin Caca'nın oğulları gibi önemli birçok kişi zorla da olsa Moğollara karşı isyan ettirilmişti. Hatîroğlu, Selçuklu beylerini isyana teşvik edip Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'i de yanına alarak Niğde'ye hareket etmiş ve burada karargâh kurmuştur.²⁰⁰ Karamanoğlu Mehmed Bey'e de isyanı desteklemesi için haber gönderip Niğde'ye davet etmiş ve bu davetine olumlu yanıt almıştı. Saltanat kafilesi Kayseri yakınlarına vardığı esnada o da Moğol ve Rumlardan oluşan bir ordu ile Elbistan yöresine gitti.²⁰¹ Baybars Elbistan'a giderek orada onu bekleyeceğini bildirmesinin ardından Hatîroğlu'nun Elbistan'a gelmesi, Baybars'ın gelmesine dair ümitlerin artmasına neden olmuştur. Bu hadiseler yaşanırken Karamanoğlu Mehmed Bey de Türkmenler ile Moğollar'a baskın yaparak sahilleri ele geçirmiş, Karaman ve Lûlûve (Ulukışla) bölgesinde görevli 200 Moğol'u öldürüp durumu Baybars'a bildirdiğini Hatîroğlu'na haber vermişti. Şerefeddin Hatir Baybars'ın ordusunun geldiğini ve Moğol ordusunun bu olay üzerine dağılması ile ilgili asılsız haberleri beldelere ve vilayetlere fetihnameler şeklinde göndererek isyanın başarı ile sonuçlanmasını hedeflemiştir.²⁰² Bugün elde bulunmayan ve Aksaray'a gönderilmiş olan fetihnamenin bir kopyası Aksarâyî'nin eserinde bulunmaktadır:

" Bismillahirrahmanirrahim,

Kadılar, imamlar, naibler, görevliler ve Aksaray halkı- Yüce Allah onları korusun- ve yüksek saltanatımızdan sual edenler bilsinler ki peş peşe gelen elçiler ve habercilerin bildirdiklerine göre, doğunun ve batının Sultanı, iki kıblenin yöneticisi, dünyanın ve dinin direği el-Melikü'z-Zâhir- Allah şanını yüceltsin- sayısız muzaffer askerle hareket etti. İslâm askerlerinin öncü birliği, korunmuş ülkemize çıktılar. Saltanatımızın kutlu alayı İslâm padişahını- Allah saltanatını ebedi kılsın- karşılamak için Niğde mahrusesinden ayrıldı. Karahisar-ı Yavaş nahiyelerine varınca haberciler, "Devletimizin muhalifleri

¹⁹⁹ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 179-181.

²⁰⁰ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatu*, s. 162.

²⁰¹ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 179.

²⁰² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 556-557.

toplanmışlar, lânetli askerleriyle, Müslümanlığa ve Müslümanlara kastetmek için harekete geçmişlerdir" haberini getirdiler. İlahî korumanın güzelliği ve Rabbani lütfün desteği bizim kefilimiz ve yardımcımız olunca "Allah katında din, şüphesiz İslâmiyettir "ayetine uygun olarak fetih ve zafer yardımları görüldü. "Allah, bu din için her asrın başında bir zafer ihsan eder" şeklindeki Peygamber'in sözü gereğince İslâm askerleri Elbistan mevkiinde kâfir mel'unlarla karşı karşıya geldiler. Doğruluk ayağını "Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette yollarımıza eriştireceğiz" vadisine koydular. Toprağa yakışan o rezil ve mel'unların çoğunu keskin kılıca yem yaptılar. Geride kalan bazıları da hezimete uğrayıp kaçtılar. Fesat çıkaran Pervâne, Sâhib ve hain Mu'tez, rezillik bağına ve esaret hüsrânına tutuldular. Saltanatımızın alayı İslâm padişahını karşılamak için acele etmektedir. Şanı yüce Rabbani fazlın feyzine tam olarak güvenmekteyiz ki gündün güne İslâm'ın bayrakları yükselmekte dinin temelleri sağlamlaşmakta, kâfirliğin ve sapkınlığın direkleri sarsılmaktadır. Mel'un kâfirlerin- Allah onları yok etsin ve topluluklarını dağıtsın- yaktıkları ateş tamamen sönsün. İslâmiyetin başlarında bağışlanmış olan bu büyük bağış ve önemli yardımın müjdeyi ve desteği artıracığını umuyor, bu müjdenin şehirde ve vilâyette tellâl çağırmalarını buyuruyoruz ki İnşallah-te'ala halkın tamamı gönlü rahat olarak işiyle gücüyle meşgul olsun ve duasını artırsın!"²⁰³

Selçuki Hatun'un düğününün dönüşünde Erzurum yakınlarında isyan haberini alan Pervâne ve devletin ileri gelenleri şaşkınlık içinde isyanı bastırmak maksadı ile hazırlık yapmaya başlamışlardı. Hatîroğlu'nun propaganda amacıyla göndermiş olduğu fetihname devlet ileri gelenlerini daha da tedirgin etmiş ve bölgede inceleme yapmalarına vesile olmuştur. Muineddin Pervâne, Sahib Fahreddin Ali, Emir Eminateddin Mikail ve Taceddin Mu'tez ile Kongurtay, Toku, Tudavun ve Noyanlar 30.000 Moğol askeri ile 675/1276'da Anadolu'ya gelmişlerdi. 500 kişilik askeri grubu Elbistan'a bölgeyi kontrol amacıyla göndermişler ve durumun anlatıldığı gibi olmadığını 6.000 kişilik Memlük ordusunun sadece keşif amacıyla orada olduğunu anlamışlardır. Bunun üzerine Pervâne ve ordu komutanı Toku Noyan Niğde'ye giderek Hatîroğlu'nu kuşatmışlardır. Şerefeddin Hatîr 4000 kişilik ordusu ile karşı koymaya kalkışmış ancak başarısız olacağını anlayınca destekçilerinden ayrılarak Lûlûve (Ulu-Kışla) kalesine sığınmak için gittiği kalede kalenin muhafızı tarafından yakalanarak Pervâne Süleyman'a teslim edilmiştir.²⁰⁴ İsyân bastırıldıktan sonra yakalananlar ve Şerefeddin Hatîr yargılanmıştır. Sultan Gıyâseddin

²⁰³ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 81.

²⁰⁴ Kaymaz, *Pervâne Süleyman*, s. 63-65.

ile Selçuklu Beyleri Seyfeddin Toruntay ve Atabeg Mecdüddin gibi kişiler baskı ile ayaklanmaya dâhil olduklarını söylemişlerdi. Hatîroğlu ise kendisini Pervâne Süleyman'ın bu ayaklanmaya teşvik ettiğini iddia etmiştir. Bu bilginin doğruluğu tartışılır olmakla birlikte Hatîroğlu'nun kendini bu durumdan kurtarmak için de söylemiş olduğu düşünülebilir. Ancak Pervâne Süleyman bu iddiayı reddetmiş ve Hatîroğlu idam edilmiştir.²⁰⁵ İdam edildikten sonra parçaları Konya, Ankara ve Erzincan'a gönderilmişti. İsyan eden Türkmenlerin de pek çoğu öldürülerek isyan tamamen bastırılmıştır. Kışın yaklaşması üzerine kışlak bölgeleri olan Delice'ye yerleşip gerekli cezalandırmalar Tuku ve Tudavun öncülüğünde devam etmişti.²⁰⁶ Aksarâyî kendisinin de Şerefeddin Hatir'in divanında kalem sahibi olduğunu ancak sadece verilen emirleri yerine getirdiğini isyana asla meyletmediğini Moğolların sorgusunda da durumunu izah ederek suçsuz olduğunu kanıtladığını *"Ben de (Hatiroğlu'nun) divanında kalem sahibiydim ve onun devletinin sayfasına yazı yazmıştım. Fakat onlara olan itaatim, kendi isteğimin dışında oldu. Diğer tamahkâr insanlar gibi ortaya getirilen mallara saldırmadım. Bütün o işlerden uzak durdum. O fesat hamuruna katkım olmadı. Onun için o tehlikeli durumdan dolayı herhangi bir acı duymadım. O işten kılın hamurdan çıktığı gibi çıktım"*²⁰⁷ sözleriyle eserinde anlatır. Pervâne Süleyman'ın adının da olaylara karışması ve ülkenin ilk fırsatta isyana kalkışması gibi nedenlerden ötürü Hatîroğlu isyanı neticesinde Moğollar, Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı güvenini yitirmişti. Bu sebepten ötürü de Selçuklu devlet adamlarını kış boyu gözlerinin önünde tutmuşlardı.²⁰⁸ Ayrıca bu isyan ile devlet içinde çözümler başlamıştı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin isyanları bastıramaması ve devletin Moğollarla işbirliği yapmasına Türkmenlerin tahammül edememeleri sonucu isyanlar artmaya başlamıştır.²⁰⁹

Hatîroğlu Şerefeddin'in Moğollar'a karşı vermiş olduğu bu mücadeleyi kaybetmesinde ilk etken hiç şüphesiz Moğolları destekleyen Selçuklu devletidir. Elbette bu durumun çeşitli gerekçeleri mevcuttur. İkinci önemli etken olan Memlûklü Sultanı Baybars'ın Hatîroğlu'nun sözlerini önemsemeyerek Pervâne Süleyman gibi biriyle devlet ile ilgili durumlara karar vermesi sonucu Türkiye Selçuklu Devleti Moğol hâkimiyetine biraz daha girerek artık bağımsız hareket edemez olmuş ve geri dönüşü olmayan bir yola

²⁰⁵ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 185.

²⁰⁶ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitâtı*, s. 162-164.

²⁰⁷ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 85.

²⁰⁸ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 558-559.

²⁰⁹ Münecimbaşı, *Câmiu'd-Düvel*, II, 100-101.

girmiştir. Bu yüzden denilebilir ki Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol hâkimiyetine girmesinde Sultan Baybars'ın da önemli bir etkisi mevcuttur.²¹⁰

2.6. Karaman Türklerinin Ayaklanması (622/714-1225/1314)

Karaman Türklerinin isyanlarını belli bir döneme ve olaya bağlı olmamakla birlikte birçok dönemde ve defalarca vuku bulmuştur. Bu yüzden Karamanoğulları'nın isyanlarını dönemlere bölmeden ancak o dönemde yaşanmış olaylarla ilişkilendirerek anlatmanın daha uygun olduğu düşünülmüştür.

Yazıcızâde Ali'nin vermiş olduğu bilgilere göre Oğuzların Avşar boyuna mensub olduğu anlaşılan Karamanoğulları²¹¹ kuvvetle muhtemel Azerbaycan dolaylarında ikamet etmekte iken Moğolların istilâsından kaçıp Sivas'a sığınmışlar, Babaî isyanına katıldıktan sonra Ermenek- Mut yöresine yerleşmişlerdir. Karaman Bey'in babası Nûre Sufi Bey Baba İshak'ın müridi olmuş ve siyasetten elini eteğini çekmiştir. Topluluğunun düzenini sağlama görevini ise oğlu Karaman Bey'e vermiştir. I. Alâeddin Keykubad döneminde Karaman Bey'in en büyük oğlu olan Kamerüddin Bey bu bölge de dâhil olmak üzere 622/1225'de Silifke, Anamur ve Gülnar yöresini ele geçirmişti. IV. Rükneddin Kılıcarslan ve II. İzzeddin Keykâvus döneminde yaşanan karışıklıklardan ve devletin zayıflamasından istifade eden Karaman Bey ilk defa isyan bayrağını açmış ve bu sayede 654/1256 yılında beyliğinin temellerini atmıştır. IV. Rükneddin Kılıcarslan tek başına tahta geçince Karamanoğulları'nın isyan etmelerini engellemek ve sınırları Ermenilere karşı korumaları amacıyla Karaman'a beylik vermiş, kardeşi Bunsuz'u da Emir-i Candar görevine getirmiştir. Ancak çok geçmeden Karamanoğulları yeniden isyana kalkışmışlardı. Tekrar ve daha büyük çaplı bir isyan çıkarmalarından endişe eden Sultan, onlara herhangi bir yaptırım uygulamamıştı.²¹² 1262'de Denizli bölgesinde Mehmed Bey'in ayaklanmasının ardından Pervâne ve Moğolların isyanı bastırmak için gitmeleri ile kendilerinin de aynı şekilde zarar göreceğini anlayan Karaman Bey ve kardeşi Bunsuz 20.000 kişilik bir ordusuyla birlikte Pervâne ve Moğolların Denizli'ye gitmesini de fırsat bilerek başkent Konya'ya saldırmıştır. Pervâne Süleyman isyan haberini alır almaz orduyu toplamış ve Gavele Kalesi Ovası'nda çarpışarak Karamanoğullarını ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu savaş neticesinde Bunsuz ve Zeynulhac Gavele Kalesi'nde esir

²¹⁰ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 84; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 111.

²¹¹ Yazıcızâde, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s. 676. ; Sümer, Faruk, "Karamanoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIV, s. 454, 2001.

²¹² İbn Bibî, *Selçukname*, II, 202.

edilmiştir. Karaman Bey ile ilgili birçok rivayet bulunmakla birlikte adının bir daha kaynaklarda geçmemesine dayanarak bu savaş esnasında öldürülmüş olma ihtimali yüksektir.²¹³ İsyân bastırılmasına rağmen toplumun önemli bir kısmı bu Türkmen beylerinin Moğollara karşı yapmış oldukları direnişi cihat olarak değerlendirdiklerinden dolayı onlara sempati duydukları aşikârdı. Bundan dolayıdır ki Karamanoğulları'nın isyanı bununla kalmamış neredeyse her Türkmen beyi ayaklandığında kendisi de halkın ve bazen de devletin ileri gelenlerinin desteğiyle ya ayaklanmalara destek vermiş ya da kendisi ayrı bir ayaklanma meydana getirmiştir. Denizli bölgesi önderi Mehmed Bey'in öldürülmesinin ardından Türkmenlerin Moğollar ile mücadele bayrağı Karamanoğulları'nın eline geçmiş ve bu hadiseden sonra isyanların şiddeti ve sayısı daha da artmıştır.

675/1276 yılında gerçekleşen Hatîroğlu isyanından cesaret alan Karamanoğulları ve Uc Türkleri aynı yıl isyan amacıyla harekete geçmişti. Ermenek vilayeti komutanı Bedreddin Huteni Pervâne'nin razı olmamasına rağmen Tuku ve Tudavun'un izni ile bin kişilik Moğol ve bin kişilik Tacik ordusu ile Larende'ye (günümüzde Karaman ili) gitti. Karaman Türkleri gelen ordunu savaş açmaması için 100 bin dinar ve ser-leşkerlik aidatını tamamen ödemeyi teklif etti ise de Huteni Karamanoğulları'nın zayıf durumda olduğu için bu teklifi yaptığını düşünerek teklifi reddetti. Bunun üzerine yapılan savaşta Huteni Gök-su derbendinde mağlup oldu ve esir düştü. Bu durum Türkmenlerin daha fazla cesaretlenmesine neden oldu.²¹⁴ İsyân bastırılmadan Uc Türklerinden başka bir topluluk ise Frenk kabilesini yağmalamış, Pervâne'nin dayısı Hoca Yunus Türkleri engellemeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Eminateddin Mikail ve diğer komutanlar kışın zor şartlarını beklemek için Konya'ya çekildiler. Ancak bir türlü isyanı bastırmada muvaffak olamadılar.²¹⁵ Bu sırada Baybars'ın Kayseri'yi ele geçirmesini (675/1277) fırsat bilen Karamanoğlu Mehmed Bey kardeşi Ali Bey'i Kayseri'ye göndererek Sultan'ın itaatinde olduklarını beyan etmiş Baybars da Ermenek ve Karaman dâhil olmak üzere sahillere olan olan bölgeleri Karaman oğlu Mehmed Bey'in hâkimiyetine sunmuştu.²¹⁶ Baybars'ın Elbistan'da Moğollarla çarpışmasını fırsat bilen Mehmed Bey, Moğol yanlısı olarak dile getirdiği Sultan III. Gıyâseddin Keyhusrev'in saltanatını kabul etmediği söylemleriyle ilk önce Aksaray'ı kuşatmıştı. Baybars'ın Elbistan'da Moğol

²¹³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 536-539.

²¹⁴ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 85-86.

²¹⁵ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 86-87.

²¹⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 564-565.

ordusunu mağlup ettiği haberini alarak telaşa kapılan Sâhib Ata'nın oğulları Konya'dan Karahisar'a gitmiş ve gerekli donanmaları hazırlamak için çalışmaya başlamışlardır. Sâhib Ata'nın oğullarının Konya'dan ayrılmasıyla güvenlik zafiyetinin ortaya çıkmasını fırsat bilen Karamanoğlu Mehmed Bey, vakit kaybetmeden Mentеше ve Eşref beylerinin desteğini alarak²¹⁷ Konya üzerine yürümüştür. Kızıl külahlı ve çarıklı büyük bir Türkmen grubun desteği ile Konya'yı işgal etmiş ve şehir Türkmenler tarafından 9 Zilhicce 675/ 15 Mayıs 1277 Perşembe günü yağmalanmıştır.²¹⁸ İbn Bîbî'ye göre Mehmed Bey, Baybars'ın kendilerine fayda sağlamayacağını bu yüzden II. İzzeddin Keykâvus'un oğullarından birini alarak saltanatta hak iddia etme fikrini beyan etmişti. Topluluktan biri kendini tarikat mensubu olmaya adanmış Siyavuş isimli bir şahsın II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu söylemesi üzerine Mehmed Bey bu kişinin Sultan'ın oğlu olduğuna inandıktan sonra Siyavuş'u da yanına alarak Konya'ya gelmiştir.²¹⁹ Karamanoğlu Mehmed Bey, başlangıçta Baybars'ın Moğolları mağlup ettiğini, Siyavuş'un gerçekten II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu olduğunu kanıtlamaya çalışarak şehri savaşmadan ikna yolu ile ele geçirmeye çalışmıştır. Ancak Naib Eminateddin Mikail gibi devletin ileri gelenlerinin sözlerini önemsemediğini görmesi üzerine saldırıya geçerek ve zor kullanarak Siyavuş'u sultan, kendini de vezir ilan ettirerek saltanat merasimlerini Selçuklu usulüne uygun bir şekilde yaptırıp hutbe okutmuş, para bastırmıştır. En sonunda da yalancı, sahte anlamlarına gelen Cimri²²⁰ lakaplı Siyavuş'u 10 Zilhicce 675/13 Mayıs 1277'de saltanat tahtına oturtmuştur. Ayrıca bu tarihte Karamanoğlu Mehmed Bey'in bu tarihte söylemiş olduğu ancak tam olarak uygulanmayan “*divanda, dergâhta, bargâhta, mecliste, meydanda hiç kimsenin Türkçe'den başka bir dil konuşmaması*”²²¹ kararı alınmıştı. Karamanoğlu Mehmed Bey'in almış olduğu bu kararın milli duygu nedeni olmakla birlikte daha önemli bir nedeni Türkmenlerin Farsça 'ya hâkim olmamalarıdır. Nitekim Mehmed Bey'in Farsçaya vâkîf olmaması devlet işlerini yürütmede önemli bir engel olacağından böyle bir önlem

²¹⁷ Anonim, *Selçuknâme*, s. 50; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 578. Osman Turan'ın da belirttiği gibi dönemin kaynakları incelendiğinde Mentеше ve Eşref beylerin desteğinden sadece Anonim'in bahsedildiği görülmüştür.

²¹⁸ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 113; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 576-577.

²¹⁹ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 204.

²²⁰ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatu*, s. 166.

²²¹ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 209.

almaya çalışmıştır. Ancak bu karardan sonra Türkçe'nin resmi dil olduğuna yönelik herhangi bir kayda rastlanmamıştır.²²²

Tüm bu hadiseler gerçekleşirken o sırada Konya'da bulunan Eminüddin Mikail saltanat iddiasını reddederek Karamanlılara saldırıya girişmiş, şehrin kapılarının yakılıp yıkıldığını görünce şehri savunamayacağını anlamış ve kaçmak isterken yakalanarak işkence edilmiş ve işkence esnasında sarığından devletin hazinelerinin ve definelerinin bulunduğu bir kâğıt bulunmuş ve sonra da öldürülmüştü.²²³ Sâhib Ata oğulları da isyana karşı Afyon-Karahisar'da ordu hazırlayıp isyanı bastırmak için Konya'ya yönelmiş, haberi alan Karaman Bey de Akşehir'e doğru harekete geçmişti. İki grubun karşılaşması ile Sâhib Ata'nın oğullarından Tâceddin Hüseyin atından çaya düşürülerek öldürülmüştü. Germiyan Türkmenlerinin, Selçuklu ordusunu savaş esnasında terk etmesiyle Selçuklu ordusu mağlup olmuştur. Karamanoğulları ve diğer Türkmenler Hoca Sâdeddin Yunus gibi devletin birçok ileri gelenini öldürmüş, ele geçirdikleri ganimetlerle birlikte Konya'ya dönmüştür.²²⁴ Konya dönüşü Sultan ilan edilen Alâeddin Siyavuş'un Erzurum'a sefer düzenleyeceğini dile getirmesi üzerine Moğol ve Selçuklu ordusu Karamanoğulları'na karşı sefer düzenlemiştir. Birçok yeri yakıp yıkan Türkmenler bu ordu ile baş edemeyeceklerini anlayınca Alâeddin Siyavuş'u da yanlarına alarak Ermenek'e çekildiler.²²⁵ Selçuklu ve Moğol ordusu Karamanlılar'ı yakalamak maksadıyla takip etmeye başlamış ancak kışın bastırması üzerine geri dönüp orduyu toplama kararı almışlardır. Hazırlıklar tamamlanınca vakit kaybetmeden ve Karamanlıların güç toplamasına imkân vermeden tekrar harekete geçilmiş ve Mut Ovası'na (İç-el) varılmıştır. Selçuklu ve Moğol ordusunun geldiğini haber alan Mehmed Bey Siyavuş'un güvenliğini sağlayıp birkaç kişi ile durumu öğrenmek maksadıyla harekete geçmiştir. Dönüşte bir Moğol birliğine saldırması sonucu Kurbağa-hisarı denilen mevkide Mehmed Bey yanındakilerle birlikte 676/1277 yılında öldürülmüştü.²²⁶ Mehmed Bey'in ölümü üzerine komutansız kalan Karamanoğulları ağır bir şekilde bozguna uğramıştır. Sultan Gıyâseddin Keyhusrev, Sâhib Ata ve Moğol ordusunun birliğiyle deniz sahillerine kadar ilerleyerek Karamanoğulları ve onlara destek veren bütün Türkmenler öldürülmüş, beldeleri yakılıp yıkılmıştır. Bu iki karşılaşma sonrasında ağır yenilgiler alan

²²² Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 579-580.

²²³ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 206.

²²⁴ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 116-117.

²²⁵ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 211-213.

²²⁶ İbn Bibî, *Selçukname*, II, 215-216; Sümer, "Karamanoğulları", s. 455.

ve önderini kaybeden Karamanoğulları yıkılmaya yüz tutmuş gibi görünse de Mehmed Bey'in kardeşi Güneri Bey'in başa geçmesi ile zamanla tekrar eski gücüne kavuşmuştur.²²⁷

Mehmed Bey ve kardeşlerinin ölümü ile Karamanoğulları'nın mağlubiyetinin ardından güvenliği sağlanan Alâeddin Siyavuş saklandığı kaleden çıkmış garp uçlarına giderek buradaki Germiyanlı Türkmenlerin de birçoğunun desteğini alarak mücadeleyi yeniden başlatmıştır.²²⁸ Haberi alan Sultan III. Gıyasedin Keyhusrev, Sâhib Ata'nın da ordusunu toplayarak Siyavuş'un üzerine yürümüştür. Pınar-başı mevkiinde gerçekleşen karşılaşmada Siyavuş ağır yenilgiye uğratılmış, kaçmaya çalışırken Moğolları destekleyen birtakım Germiyanlı Türkmenler tarafından yakalanarak Sultana götürülmüş ve 17 Muharrem 678/30 Mayıs 1279'da idam edilmiştir. Topluma ibret olması amacıyla Siyavuş'un derisi yüzülerek içine saman doldurulmuş, şehir şehir dolaştırılarak teşhir edilmiştir.²²⁹ Saltanat iddiasında bulunan Siyavuş'un ortadan kaldırılması, isyan eden Türkmenlerin ağır yenilgiye uğratılmasıyla bastırılmış olan isyan devletin her kademesinde öyle sevinç yaratmıştır ki bir şair bu olayı haberi yayan bir kişinin (berîd) elinde Kur'an sayfeleri varmış gibi insanları müjdelediğini anlatmıştır. Cimri hadisesinden bahseden bir başka mektupta ise asi grubun bastırılmasından ötürü III. Gıyâseddin Keyhusrev tebrik edilmiş ve *"İşte bunlar sizin kılıcınızdan geçtiler, helak oldular ve bir kısmı da sahralarda perişan olarak dağıldılar. Bu sebeple o kadar sevinç hâsıl oldu ki bunun tasviri kâğıda sığmaz. Böylece Allah'ın yardımıyla emniyet ve neşe kaim oldu. Eğer kılıcınızın heybeti olmasa idi fesat ateşi cihanı sarar, zayıflar kuvvetlilerin elinde can verirdi. İnşallah devletinizin kuvveti sayesinde insanların ahvali düzeler ve halkın işleri nizam bulur."* denilmiştir.²³⁰ Uzun mücadeleler ve her iki tarafın da ağır kayıplar vererek sonlanan bu mücadelenin ardından Selçuklular bayram havasına bürünmüştü. Kadı Celâleddin'i Abaga Han'a gönderip müjdeyi vermesi üzerine Abaga da bu başarılarından dolayı Fahreddin Ali'ye Kavâm-ul Mülk (memleketin dayanağı) lakabı Kadı Celâleddin'e de saltanat naibliği vermiştir.²³¹ Bu yaşanan hadiseler esasında Selçuklu devletinin bağımsız olmayıp Moğolların gölgesinde devletin geleceğini sağlamaya çalıştıklarının önemli bir göstergesidir.

²²⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 581-584.

²²⁸ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatu*, s. 168.

²²⁹ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 236-238; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 586.

²³⁰ Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s.144.

²³¹ İbn Bîbî, *Selçukname*, II, 239; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 589.

Güneri Bey'in Karamanoğlu Beyliği'nin başına geçmesiyle beraber Moğolların 679/1281'de Memlûklere yenilmesi ve Abaga Han'ın ölmesi üzerine ülkede karışıklıklar çıkmıştı. Bunu fırsat bilen Güneri Bey Konya'ya, Eşrefoğlu Süleyman Bey de Akşehir'e sık sık sefer düzenleyip bölgeyi yağmalamışlardır. Ayaklanmaları bastıramayan Sultan Moğollardan yardım istemiş, Kongurtay kumandanlığındaki Moğol ordusu ile Karaman ve Ermenek'i tahrip etmişlerdi.²³² III. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümünün ardından tahta II. Gıyâseddin Mesud'un çıkması üzerine III. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesi diğer iki oğlu ve II. Gıyâseddin Mesud'ün arasında saltanatın taksim edilmesini talep etti. Bunu gerçekleştirmesi için de Karamanoğulları'ndan Güneri Bey'e beylerbeylik Eşrefoğullarından Halil Bey'e de saltanat naibliği görevini vererek onlardan yardım istedi. Bunun üzerine orduları ile Konya'ya gelen Türkmen önderler III. Gıyâseddin Keyhusrev'in oğullarını 8 Rebiülevvel 684/15 Mayıs 1285'de tahta çıkarmıştır. Ancak Fahreddin Sâhib'in çabaları ile tahttan geri indirilen veliahtlar ile ilgili hadise birkaç defa daha tekrarlınsa da Sultan Mesud'un da çabaları ile iki oğul öldürülmüş ve 4 Receb 684/6 Eylül 1285'de isyan engellenmiştir.²³³

1286 başlarında Sultan Mesud'un Konya'ya gelmesiyle bu sefer de Germiyan Türkmenleri ayaklanmış ve Gorgorum'u (Beyşehir Bölgesi) yağmalamışlardır. Bunun üzerine Moğol ordusu ile harekete geçen Selçuklu ordusu 7 Ramazan 685/27 Ekim 1286 tarihinde Gorgorum'da ilk etapta ağır yenilgiye uğramıştır. Ancak güçlerini toplayıp tekrar saldırınca Türkmenler bozguna uğramış, bu sefer de Sâhib Ata'nın torunlarının da bulunduğu Karahisar'a saldırmışlardır. Bunun üzerine sefere devam eden Selçuklu ordusu Germiyanlıları mağlup ederek isyanı bastırmış ve Germiyan ili ile Uc bölgelerini tahrip ederek Kayseri'ye dönmüşlerdi. Ermeni vilayetlerindeki güvenliğin zayıf olması ve devletin dikkatini Germiyan Türklerinin isyanına vermesini fırsat bilen Karamanoğulları Tarsus bölgesini işgal etmiştir. Bunun üzerine Moğol- Selçuklu ordusu Sultan Mesud ve Fahreddin Ali önderliğinde Karamanoğulları'nın üzerine gelmiş ancak Karamanoğulları'nı bulamamış, iskân bölgeleri olan Karaman ve Larende'yi tahrip ederek 9 Zilhicce 686'da Konya'ya dönmüştür. Artık kaçamayacaklarını anlayan Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve Germiyan Türkmenleri Sultanın huzuruna gelerek af ve özür dilemişlerdir. Sultan da isyanın daha fazla yayılmaması ve ülkede sükûnetin sağlanması maksadı ile onları affetmiş ve hiçbir ceza vermemiştir.²³⁴ 690/1291'de Argun

²³² Sümer, "Karamanoğulları", s. 455-456.

²³³ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 605.

²³⁴ Anonim, *Selçukname*, 55-56; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 606.

Han'ın ölümü ile tekrar ayaklanan Karamanoğulları Konya'ya yeniden sefer düzenlemiş ve Konya'yı kuşatmıştır. Konyalılar Denizli (Lâdik)de ikamet eden Sâhib Ata'nın kız torunundan yardım isterken Sultan II. Mesud da isyanı bastırmak için bu sefer de tahta yeni çıkmış bulunan Geyhatu'dan yardım istemiştir. Selçuklu ordusu ilk etapta Karamanlılar ile Armatasun Kalesi Obrucuk mevkiinde şiddetli bir çarpışma gerçekleştirmiştir. Ancak Geyhatu ve ordusu gelince Karamanlılar çekilmiştir. Moğol ordusu Karaman ve Lârende'yi tahrip edip insanları öldürüp büyük zararlar verse de Karamanoğulları yaklaşık bir yıl sonra 692/1293'te yeniden Konya'yı yağmalamıştı. Karamanoğulları'na ağır kayıplar verdiren Moğol ordusu ise bu sefer de Eşrefoğulları'na karşı harekete geçerek onların memleketlerini yakıp yıkmış ve bu iki Türkmen beyliğinden 7000 esir ile Konya'ya dönmüştü. Bu durumu kendi lehine çevirmeye çalışan Kıbrıs kralı II. Henry Alâiye'ye sefer düzenlemiş ancak Karamanoğulları şehri kurtarmışlardır.²³⁵ Bu dönemle ilgili yaşanan bir rivayet daha mevcuttur. Sultan II. Mesud'un kardeşi olan Siyavuş da Türkmenlerin desteğini alarak isyana kalkışmış bunun üzerine II. Mesud Geyhatu'dan yardım alarak Türkmenleri kıyıma uğratacak düzeyde isyanı bastırmıştır. Ancak bu olanlara rağmen Türkmenler Konya'ya saldırmaya devam etmiş, Siyavuş ise burada başarı elde edemeyeceğini anlayarak Kastamonu vilayetinde bulunan kuzey ucu Türkmenleri ile 1293'te işbirliği yaparak ayaklanma başlatmıştır.²³⁶

Gazan Han döneminde iç karışıklar yaşayan Moğollar Anadolu topraklarında da ihtilafa düşmüşlerdir. Moğol komutanlarından Baltu ve Sülemiş Gazan Han'a isyan ederek Karamanlılardan yardım istemişti. Bu isyan karşısında Moğol ordusu Karamanoğullarına karşı harekete geçmemişlerdir. Bu isyandan kısa bir süre sonra da Güneri Bey 26 Receb 699/ 17 Nisan 1300'de vefat etmişti. Güneri Bey'in yerine geçen kardeşi Mecdüddin Mahmud Bey'in de çok geçmeden vefat etmesinin üzerine Mahmud Bey'in oğlu Yahşi Bey Karamanoğullarının başına geçmiştir. Yahşi Bey'in 714/1314'te Konya'yı ele geçirmesi üzerine İlhanlı Hükümdarı Olcaytu Emir Çoban komutasındaki orduyu Konya'ya göndererek şehri Karamanoğullarından geri almasını emretmiştir. Emir Çoban Yahşi Bey'i yakalamış ancak öldürmemiştir. Bunun üzerine kısa bir süre sonra tekrar Konya'yı yağmalayan Karamanoğulları'nın başına Yahşi Bey'den sonra kardeşi Bedreddin İbrahim geçtiği ve 1318'de Memlük Sultanı adına hutbe okuttuğu bilinmektedir.²³⁷

²³⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 620-622.

²³⁶ Kaymaz, *Anadolu Selçuklularının İnhitatu*, s. 178-179.

²³⁷ Sümer, "Karamanoğulları", s. 456.

Karamanoğulları'nın faaliyetleri bunlarla da kalmamış Selçuklu Devleti'nin fiili olarak yıkılmasının ardından isyanlarını sürdürüp Konya ve diğer bölgelere yağmalarda bulunmaya devam etmiştir. Memlükler, Ermeniler ve Osmanlı gibi birçok beylik ve devletlerle de savaşan Karamanoğulları Anadolu'daki Türkmenlerin en önemli savunucularından biri olarak tarihte adını zikrettirmiştir.

2.7. Germiyan Türkleri İsyanı (685/1286)

III. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümü üzerine tahta II. Mesud'un geçmesi üzerine III. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesinin iki oğlu ve Sultan Mesud arasında saltanatın taksim edilmesini talep etmiş, bunun gerçekleşmesi için de Karamanoğlu Güneri Bey'e beylerbeyi Eşrefoğlu Halil Bey'e de naiblik görevini vererek yardımlarını beklemiştir. Türkmenlerin desteğini alarak tahta oturan III. Gıyâseddin'in iki evladını II. Mesud İlhanlı hanı Argun'un da desteğiyle tahttan uzaklaştırmıştır. 1286 başlarında Sultan Mesud'un saltanat ile ilgili problemleri hallederek Argun Han'ın yanından Konya'ya döndüğü esnada Germiyan Türkmenleri Sultanın yokluğundan istifade ederek ayaklanma başlatmış ve Gorgorum'u (Beyşehir Bölgesi) yağmalamışlardı. Bunun üzerine Napış Noyan komutasındaki Moğol ordusu ile harekete geçen Selçuklu ordusu Germiyan Türkleri isyanını bastırmak amacıyla Gorgorum'a hareket etmişlerdi. İlk etapta ağır yenilgiye uğrayan Selçuklu- Moğol ordusu 7 Ramazan 685/27 Ekim 1286'da güçlerini toplayıp tekrar saldırınca Türkmenler bozguna uğramış ve kaçmışlardı. Ancak Germiyan Türkleri bu sefer de Sâhib Ata'nın torunlarının da bulunduğu Karahisar'a saldırmış ve onları mağlup etmişlerdir. Bunun üzerine sefere devam eden Selçuklu ordusu Germiyanlıları mağlup ederek isyanı bastırmış ve Germiyanlılar geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Germiyan ili ile Uc bölgelerini tahrip ederek 8 Şevval 686/16 Kasım 1287'de Kayseri'ye dönmüşler ve kısa süre de olsa Türkmenlerin faaliyetleri durdurulmuştu.²³⁸ Ermeni vilayetlerindeki güvenliğin zayıf olması ve devletin dikkatini Germiyan Türklerinin isyanına vermesini fırsat bilen Karamanoğulları Tarsus bölgesini işgal etmiştir. Bunun üzerine Moğol- Selçuklu ordusu Sultan Mesud ve Fahreddin Ali önderliğinde Karamanoğulları'nın üzerine gelmiş ancak Karamanoğulları'nı bulamamış iskân bölgeleri olan Karaman bölgesini tahrip ederek 9 Zilhicce 686'da Konya'ya dönmüştür. Artık kaçamayacaklarını anlayan Karamanoğulları, Eşrefoğulları ve

²³⁸ Kesik, "Mesud II", s. 343.

Germiyan Türkmenleri Sultanın huzuruna gelerek af ve özür dilemişlerdi. Sultan da isyanın daha fazla yayılmaması ve ülkede sükûnetin sağlanması maksadı ile onları affetmiş ve hiçbir ceza vermemiştir.²³⁹

2.8. Çobanoğlu Beyliği İsyanı (691/1292)

Oğuzların Kayı boyuna mensup olup XII. yy'ın sonlarına doğru Emir Hüsameddin Çoban tarafından Kastamonu bölgesinde kurulmuş olan Çobanoğlu Beyliği Muzafferddin Yavlak Arslan dönemine kadar Selçuklu Devleti'ne bağlılığı ile bilinen bir beyliktir.²⁴⁰ Anadolu'nun Moğol hâkimiyeti altına girmesi üzerine Çobanoğlu Beyliği de devlete olan bağlılığından ötürü başlangıçta herhangi bir ayaklanma faaliyetinde bulunmamıştır. Ancak Yavlak Arslan'ın başa geçmesinin ardından Çobanoğulları da Moğol istilâsından bıkmış olmaları ki diğer Türkmen beyleri gibi isyana kalkışmıştır. Bu bölgede yaşayan Türkmenler de diğer isyanlarda görüldüğü gibi ayaklanma hareketlerinde yanlarına meşru saltanat varisi olarak yaptıkları ayaklanmanın halk tarafından onaylanmasını sağlamaya çalışıyordu. Beyliğin isyanı desteklemek için yanlarına saltanat varisini alması bu isyanın siyasi amaçlı olduğunu gösteren önemli bir kanıttır.²⁴¹ Ayrıca bu isyan Selçuklu Devleti'nin henüz yok olmadığını ve Moğollara karşı yapılacak olan cihadın devleti eskide kalan güzel günlerine döndüreceğine dair önemli bir umut ışığıdır. Moğolların da kendi aralarında ortaya çıkmış olan iç karışıklıklar isyancıların işlerini daha da kolaylaştırmıştır.

Sultan II. Mesud'un kardeşi olan IV. Rükneddin Kılıçarslan saltanatı ele geçirmek gayesiyle kardeşleri Ferâmurz ve Ulu-Borlu- Borgulu kalesine hâkim olup karışıklık çıkaran Melik Geyumers²⁴² Geyhatu'nun Karaman ve Germiyan isyanlarını bastırmak amacıyla Anadolu'ya gelmesi üzerine sıranın kendilerine geleceği düşüncesiyle korkup Kastamonu vilayetine çekilip burada bir araya gelmişlerdi. Kastamonu bölgesinde hâkimiyet gösteren Çobanoğlu beyliği lideri Muzaffereddin Yavlak Arslan'ın da sarsılmakta olan Moğol hâkimiyetinden ülkeyi kurtarmak için kendilerine destek vereceklerini belirtmesi üzerine Karaman ve Germiyan Türkmenlerinin ayaklanmalarını da fırsat bilerek Uc bölgelerde ayaklanma başlattılar. Karaman ve Germiyan Türkmenlerinin isyanını bastırarak geri dönmek üzere iken Rükneddin ve bölgedeki Türkmenlerin isyan haberini alan Geyhatu isyanı bastırma görevini Sultan II. Mes'ûd'a

²³⁹ Anonim, *Selçukname*, 55-56; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 606.

²⁴⁰ Yücel, Yaşar, "Çobanoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, VIII, s. 354, 1993.

²⁴¹ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 623-624.

²⁴² Anonim, *Selçukname*, s. 67.

vermiştir. 3.000 kişilik bir Moğol ordusunu da Sultana isyanı bastırmada yardımcı olması için bırakarak ülkesine dönmüştür.²⁴³

Selçuklu ordusu Sultan II. Mesud, Mücireddin Emir Şah ve Sâhip Necmeddin komutasında, Moğol ordusu ise Anit, Göktay ve Giray'ın komutasında birlikte Kastamonu'ya doğru yola çıkmıştı.²⁴⁴ Rükneddin Kılıç Arslan'ın çok kalabalık bir orduya sahip olduğu haberinin gelmesi üzerine Sultan Mesud, Geyhatu'dan yardım istemiş ancak Geyhatu Türkmenlerin gücünü küçümsediğinden destek ordu göndermeye gerek duymamıştır. Derbendler yöresine geldiklerinde bölgenin tehlikeli olduğunu anlayan ordu burada bir süre beklemiş, Türkmenlerin gece aniden baskın yapmalarından korktukları için rahat bir şekilde istirahat dahi edememişlerdi. Aksarâyî bu olayı *“Kafîlede bulunanların bazıları ata binmiş, bazıları atın yularını tutmuş bir vaziyette gündüze kadar korkunun sıkıntısını çektiler. Sonunda o korku ve ürkeklik içinde hep birden yüce fermana uygun olarak ister istemez o derbenden geçmeye karar verdiler.”* ifadeleriyle Selçuklu-Moğol ordusunun ne kadar sıkıntılı ve tedirgin olduğunu anlatmıştır.²⁴⁵

Moğol komutanı Giray 400 kişilik bir keşif ordusuyla derbendi geçmişti. Çok sürmeden Selçuklu ordusu ve Anit komutanlığındaki Moğol ordusu da ayrı ayrı geçide girmişler ancak kısa bir süre sonra Türkmenlerin kurmuş oldukları tuzağı fark etmeyerek saldırılarına maruz kalmış ve ağır bir şekilde mağlup olmuştu. Sultan II. Mesud ve yaklaşık beş yüz kişinin Türkmenlerin eline esir olarak düşmesi, Anit'in saldırı esnasında öldürülmesi ve Selçuklu-Moğol ordularının korkuya kapılarak kaçması yaşanan mağlubiyetin boyutunu gözler önüne sermekteydi. Keşif amacıyla derbendi geçen Giray ise olanlardan habersiz yolda dönerken Türkmenler ile karşılaşmış ve çarpışma tekrarlanmıştı. Türkmenlerin bu çarpışmaya hazırlıksız yakalanıp dağılması üzerine Giray Türkmen ordusuna ağır kayıplar verdimiş ve esir düşen Sultan Mesud'u Türkmenlerin elinden kurtarmış ve Osmancık Kalesi tarafından geri dönmüşlerdir.²⁴⁶ Bu mücadele esnasında Kastamonu beyi Yavlak Arslan da vefat etmişti. Yavlak Arslan'ın vefatıyla Çobanoğlu Beyliği'nin başına oğlu Mahmud Bey geçmiş ancak Candaroğulları kısa bir süre sonra beyliğe son vermiştir.²⁴⁷ Bu bölgede yaşanan isyan bastırılmış ancak artık Türkiye Selçuklu Devleti'nin bölgeyi koruyacak gücü bulunmadığından Kastamonu vilayeti Türkmen hâkimiyetinde kalmaya devam etmiştir.²⁴⁸

²⁴³ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 137; Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 146.

²⁴⁴ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 621.

²⁴⁵ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 138.

²⁴⁶ Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, 139-143.

²⁴⁷ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 626-627.

²⁴⁸ Ersan, *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, s. 147.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti I. Alâeddin Keykubad'ın vefatı ve II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Sultan olmasının ardından Hârizm ve Türkmen beylerine karşı uygulanan politikalar neticesinde meydana gelen olaylar sebebiyle zayıflamaya başlamıştır. Bu durumu fırsat bilen Moğollar Anadolu topraklarına yönlerini çevirmiş ve ilk darbeyi 1243'te Köseadağ Savaşı ile vererek bir yandan Türkiye Selçuklu Devleti'ni istilâ etmeye başlamış bir yandan da devlet üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır. Bu süreçte birçok Türkmen işgali patlak vermiştir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin gerileme ve çöküş dönemine girmesine neden olan Moğol istilâsı ve Türkmen isyanları devletin bu dönemde nasıl bir durumda olduğunu bize göstermektedir. İsyenların ilk dönemde Batı Anadolu'da ortaya çıktığı görülürken Anadolu'da yaşayan Türkmenlerin Moğol hâkimiyetini ve devletin Moğol ordusu ile ittifakını kabul etmemesi sonucu isyanlar tüm Anadolu topraklarına yayılmıştır. Yaşanan isyanlar neticesinde Moğol vergileriyle zayıflamaya başlayan devletin ekonomisi daha da kötü hale gelerek devletin çöküşüne ortam hazırlamıştır.

Bu isyanların nitelik ve niceliğine bakıldığında Türkmenlerin aslında ne kadar kalabalık bir topluluk olduğu anlaşılmaktadır. Bu isyanlar bastırılmaya çalışıldıkça Türkmenlerin tepkisi artmaya başlamıştır. Ayrıca isyanları bastırmaya çalışan ve aynı zamanda eski gücüne sahip olmayan Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol ordusundan yardım alması Türkmenlerin devlete karşı tepkilerinin daha da artmasına neden olmuş bu durum da isyanların azalmasını önlemek yerine daha da artmasına zemin hazırlamıştır. Moğolların Türkmenlere karşı izlemiş olduğu politika onları ortadan kaldırmaya yönelik olduğundan Türkmenler âdetâ "Ya istiklâl ya ölüm!" düşüncesini benimseyerek canları pahasına Moğollar ile mücadeleye girişmişlerdir.

Türkmen isyanlarının aslında sadece dini nitelikli olmayıp aynı zamanda siyasi, sosyal, ekonomik, askeri gibi nedenleri de barındırdığı görülmüştür. Bu isyanlar sadece halk ayaklanmasından ibaret olmayıp devlet yönetiminden dönemin Sultanı ile zıt düşmeleri gibi çeşitli nedenlerden ötürü uzaklaştırılan devlet ileri gelenleri tarafından da desteklenmiştir. İsyenlar bu desteklerle daha geniş alanlara yayılmıştır, bastırılmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca isyanları bastırmak için devletin uyguladığı aşırı tepkileri büyütmüş, kontrolden çıkan isyanlar hızla yayılmaya başlamıştır.

II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Rükneddin Kılıcarslan arasında yaşanan taht kavgasında IV. Rükneddin Kılıcarslan Moğollar ile işbirliği içindeyken II. İzzeddin

Keykâvus Moğollar ile mücadele halinde idi. Bu durumun farkında olan Türkmenler saltanat mücadelesinde II. İzzeddin Keykâvus'u desteklemişlerdir. Hatta II. İzzeddin Keykâvus'un yenilerek İstanbul'a sığınması ve ardından da Balkanlarda ikamet etmesi üzerine bir kısım Türkmen topluluğu da Sultan ile beraber Balkanlara göç ederek İslâmiyet'in bu topraklardaki öncüleri olmuşlardır. Esasen I. Alâeddin Keykubad döneminde benimsenen iskân politikası Türkmenlerin Anadolu'da rahatça yerleşmesini sağlamışken Moğol istilâsı ve akabinde yaşanan hadiseler neticesinde sayıları yüz binleri aşan Türkmen toplulukları bu defa Anadolu'da yerleşme imkânı bulamamıştır. II. İzzeddin Keykâvus'un arkasından pek çok Türkmenin Balkanlara hicret etmesinin sebebi de bu olmalıdır.

Sonuç olarak devletin Türkmen isyanları, Moğol istilâları ve Franklar, Bizans, Haçlılar, Rumlar, Ermeniler, Eyyübîler, Danişmendliler ve Artuklular gibi diğer dış güçlerin saldırılarına maruz kalarak zayıflaması ve çok geçmeden çöküşü Anadolu topraklarında beyliklerin kurulmasına zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akkuş Yiğit, Fatma, “Kösedağ’dan Ayn Câlût’a Türk-Moğol Hâkimiyet Mücadelesi”, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (1243 Kösedağ Savaşı Uluslararası Şurası)*, ss. 437-444, 2018.
- el-Aksarâyî, Mahmûd b. Muhammed, *Müsâmeretü’l-ahbâr ve müsâyeretü’l-ahyâr* (çev. Mürsel Öztürk), Ankara 2000.
- Anonim, *Selçuknâme- Târih-i Âl-i Selçuk* (çev. Halil İbrahim Gök- Fahreddin Coşguner), Ankara 2014.
- Atsız, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Ötüken Yayınları, ss. 15-16, İstanbul 2012.
- Ayaz, Fatih Yahya, “Memlük-Türkiye (Anadolu) Selçuklu Münasebetleri”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 1, ss. 87-90, 2016.
- Baykara, Tuncer, “Denizli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IX, ss. 155-157, 1994.
- “İnançoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXII, ss. 263-264, 2000.
- Çelik, Züriye, *Moğol İstilâsı ve Türkiye Selçuklu Devleti*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.
- Ekici, Kansu, *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246–1266)* (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005.
- Ersan, Mehmet, “Ortaçağ Ermeni Kaynaklarına Göre Selçuklu Sultanları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXV/1, ss.152-153, 2010.
- *Türkiye Selçuklu Devleti’nin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010.
- Gordlevski, Vladimir Aleksandroviç, *Anadolu Selçuklu Devleti*, çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali, “Türkiye Selçukluları Zamanında Konya’nın Devlet Merkezi Oluşu”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29 ss. 231-260, 2011.
- Işın Demirkent, “Haçlılar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XIV, ss. 525-546, 1992.
- “Kılıcarslan I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 396-397, 2002.

- İbn Bîbî el-Müneccime, Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-müştehir bi-, *el-Evâmirü'l- 'Alâ'iyye fi'l-umûri'l- 'Alâ'iyye* (Selçuk name) (nşr. Mürsel Öztürk), II, Ankara 1996.
- İlgürel, Mücteba "Çaka Bey", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, VIII, ss. 186-187, 1993.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Alparslan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, II, ss. 526-530, 1989.
- el-Kâşgarî, Mahmud b. el-Hüseyin Muhammed, *Dîvânü lugâti't-Türk* (çev. Seçkin Erdi-Serap Tuğba Yurteser), I-IV, İstanbul 2005.
- Kaya, Selim, "Süleyman Şah II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, ss.105-107, 2010.
- Kayalıoğlu, Filiz, *II. İzzeddin Keykavus ve Zamanı*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Kaymaz, Nejat, *Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009.
- *Pervâne Süleyman*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.
- Kenanoğlu, M. Macit, "Mîrî Arazi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, ss. 157-160, 2005.
- Kesici, Muharrem, "Sâdeddin Köpek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, ss. 392-393, 2008.
- Kesik, Muharrem, "Melikşah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXI, ss. 58-59, 2004.
- "Mesud II ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, ss. 342-343, 2004.
- Kütük, Ahmet, "Kösedağ Savaşı'nın Kaybedilmesinde II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Kişiliği ve Uygulamalarının Rolü", *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi (1243 Kösedağ Savaşı Uluslararası Şurası)*, ss. 289-312, 2018.
- Merçil, Erdoğan, "Sâhib Ata ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXV, ss. 515-516, 2008.
- el-Müneccimbaşı, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi II Anadolu Selçukluları ve Beylikleri* (Haz. Ali Öngül), I-III, İstanbul 2017.
- Ocak, Ahmet Yaşar, "Babaîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, IV, ss. 373-374, 1991.

- *Babailer İsyanı (Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam - Türk Heterodoksisinin Teşekkülü)*, Dergâh Yayınları, (5. Baskı), İstanbul 2011.
- Özaydın, Abdülkerim, “Hârizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, ss. 218-220, 1997.
- “Kılıcarşlan II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 401-403, 2002.
- “Melikşah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, ss. 54-57, 2004.
- Özbek, Süleyman, “Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlâna'nın Fihi Mâfih ve Mesnevi'sine Göre), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/1 ss. 42-47, 2001.
- Polo Marko, *Marko Polo'nun Geziler Kitabı* (çev. Ömer Güngören), İstanbul 2017.
- Quentin, Simon De Saint, *Bir Keşifin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)*, çev. Erendiz Özbayoğlu, Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Antalya 2006.
- Râşid b. Hammâd, Ahmed b. Fadlân b. Abbâs b., *Seyahatnâme*, (çev. Ramazan Şeşen), İstanbul 2016.
- Sert, Esra, *XII. Yüzyıl Türkiye Selçuklularında Türkmenler*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011.
- Sevim, Ali – Merçil Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2014.
- Sevim, Ali, “Kılıcarşlan III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 403-404, 2002.
- “Keyhusrev I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 347-349, 2002.
- “Keyhusrev II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 349-350, 2002.
- “Keyhusrev III ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 351-352, 2002.
- “Malazgirt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, ss. 481-483, 2003.
- *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.

- Sümer, Faruk, “ Keykâvus I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 353-355, 2002.
- “ Keykubad I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 358-360, 2002.
- “ Kılıcarslan IV”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 404-405, 2002.
- “Ağaçeriler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, I, ss. 460-461, 1988.
- Sümer, Faruk, “Ağaç-erleri”, *Bellekten*, III(1962), s. 521-525.
- “Karamanoğulları”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIV ss. 454-456, 2001.
-“Keykâvus II ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXV, ss. 355-356, 2002.
- “Mesud I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXIX, ss. 340-342,2004.
- “Oğuzlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXII, ss. 328-330, 2007.
- “Tuğrul Bey”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXI, ss. 345-346, 2012.
- “Türkmenler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXXI, ss. 607, 2002.
- Taneri, Aydın, “ Celâleddin Hârizmşah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, VII, ss. 248-250, 1993.
- “Hârizmşahlar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XVI, ss. 230-232, 1997.
- Togan, Zeki Velidî, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yayınları, İstanbul 1981.
- Tokuş, Ömer, “Moğol Hâkimiyetinde Anadolu ve Anadolu’da Moğol Noyanlarının İsyânları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, CXVII/230, ss. 193-195, 2017.
- Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2009.
- *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Neşriyat, (18. Basım), İstanbul 2009.
- *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 2014.
-*Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Neşriyat (14. Basım), İstanbul 2016.

- Urfalı Mateos, *Vekayinâme (952-1136) ve Papaz Grîgor'un Zeyli (1136-1162)*, çev. Hrant D. Andreasyan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.
- Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuzname- Selçuklu Tarihi)* (neş. Abdullah Bakır), İstanbul 2017.
- Yücel, Yaşar, "Çobanoğulları", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, VIII, ss. 354-355, 1993.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Zeynep KAYAN
Doğum Yeri ve Tarihi : MALATYA/17.03.1993
E-mail : Zeynepk.aihl44@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Lisans : İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (2012-2016)
Ortaöğretim : Malatya Anadolu İmam Hatip Lisesi (2007-2011)

İŞ TECRÜBESİ : 2016'dan beri Meb'de Dkab Öğretmeni